

SOSIAALIASIAMIEHEN SELVITYS VUODELTA 2021

Asiakkaiden aseman ja oikeuksien tarkastelua Akaan, Forssan, Hämeenlinnan ja Riihimäen kaupungeissa sekä Hattulan, Hausjärven, Humppilan, Janakkalan, Jokioisten, Lopen, Tammelan, Urjalan ja Ypäjän kunnissa

Loippo, Satu

SOSIAALIASIAMIEHEN SELVITYS VUODELTA 2021

Asiakkaiden aseman ja oikeuksien tarkastelua Akaan, Forssan, Hämeenlinnan ja Riihimäen kaupungeissa sekä Hattulan, Hausjärven, Humppilan, Jokioisten, Janakkalan, Lopen, Tammelan, Urjalan ja Ypäjän kunnissa

Satu Loippo
Pikassos

Kannen kuva Satu Loippo

SAATTEEKSI

Sosiaaliamiehen vuosittainen selvitys annetaan kunnanhallitukselle. Selvityksessä arvioidaan sosiaalihuollon asiakkaiden aseman ja oikeuksien kehitystä asiamiehelle tulleen palautteen perusteella.

Sosiaalihuollossa työskentely edellyttää paitsi lainsäädännön tuntemista myös johdon antamia selkeitä ja ajantasaisia ohjeita. Monissa tilanteissa lainsäädännöstä ei löydy selvää vastausta. Ohjeilla turvataan tällöin työskentelyn johdonmukaisuus ja yhdenvertaisuus asiakkaasta tai hänen olosuhteistaan riippumatta.

Pidän ongelmallisena erityisesti sitä, että kunnissa ei varmistuta tietojärjestelmään syötettävien tietojen oikeellisuudesta esimerkiksi muutoksenhakuohjeiden kohdalla tai sähköisten lomakkeiden ajantasaisuudessa sekä muissa suoraan ammattilaisten työn tekemiseen vaikuttavissa tilanteissa. Tällaiset asiat eivät voi olla yksittäisten asiakastyötä tekevien ammattilaisten vastuulla.

Yhteydenotoista ylivoimaisesti suurin osa koskee lastensuojelua. Lastensuojeluun liittyvistä ilmiöistä tarkastelen tällä kertaa lastensuojelun edunvalvontaa, kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen itsenäistymisvarojen kerryttämistä ja perhehoitoa.

Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta on turvaamassa myös monialainen asiantuntijaryhmä. Tarkastelen sen roolia Hämeenlinnassa. Vaikeavammaisten oikeusturvaa heikentävät henkilöstöresursien ja hallintomenettelyn puutteet, asiakasmaksujen määrittely ja laskutusviiveet sekä palveluiden laadun valvontaan liittyvät seikat.

Vanhustenhuollossa minulle välittyi, että tietojärjestelmäsyöt voivat estää sosiaalihuollon ammattilaisia tekemästä työtään lain edellyttämällä tavalla sen vuoksi, että tietojärjestelmä ei tunnista sosiaalihuollossa käytettäviä käsitteitä ja prosesseja. Vanhustenhoito on kuitenkin osa sosiaalihuoltoa.

Kehittämisehdotukseni ovat luvussa 2.8. Toivon niillä olevan vaikutusta hyvinvointialuevalmisteluun Kanta-Hämeessä.

Kuntakohtainen tarkastelu on tilastollinen. Kuten aiemminkin, olen sopimuskuntien käytettävissä, jos ne haluavat kuulla palautteesta tarkemmin.

Tampereella 1.4.2022

Satu Loippo

SISÄLLYS

Saatteeksi	1
1 Johdanto	1
1.1. Sosiaaliamies asiakkaiden aseman edistäjänä	1
2 Yhteydenotot sosiaaliamiehelle	3
2.1. Työikäisten palvelut	6
2.2. Toimeentulotuki	11
2.3. Lasten ja perheiden palvelut	12
2.3.1. Lastensuojelu	13
2.3.2. Perheoikeudelliset palvelut	26
2.4. Vammais- ja kehitysvammapalvelut	27
2.5. Vanhustenhuolto	35
2.6. Omaishoito	43
2.7. Asiakkaan tiedolliset oikeudet, tietosuoja sekä kirjaaminen	44
2.8. Sosiaaliamiehen kehittämis ehdotukset	48
3 Kuntakohtaiset tiedot	50
3.1. Akaa ja Urjala	50
3.2. Hattula	50
3.3. Hämeenlinna	50
3.4. Janakkala	51
3.5. Hausjärvi	51
3.6. Loppi	52
3.7. Riihimäki	52
3.8. Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä	52
.....	53

1 JOHDANTO

1.1. Sosiaaliamies asiakkaiden aseman edistäjänä

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista¹ (asiakaslaki) on ollut voimassa vuodesta 2001. Asiakslain tarkoituksena on toteuttaa sosiaalihuollon asiakkaan kohtelussa entistä enemmän asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja ottaa asiakkaan tarpeet, toivomukset ja mielipiteet huomioon sellaisina kuin asiakas ne itse ilmaisee. Tavoitteena on asiakkaan palveleminen hänen esille tuomiensa lähtökohtien mukaan eikä auttajan tai organisaation sanelemista tarpeista.²

Sosiaaliamiehellä on useita lakisääteisiä tehtäviä

Sosiaaliamieheltä edellytetään ylempää korkeakoulututkintoa³. Kunta vastaa siitä, että sen alueelle nimitään riittävästi sosiaaliamiehiä. Sosiaaliamies neuvoo sekä julkisten että yksityisten sosiaalipalveluiden asiakkaita.⁴ Sosiaaliamiehen puolueettomuuden ja riippumattomuuden turvaamiseksi hän ei saisi olla asiakastyössä tekemässä päätöksiä⁵.

Sosiaaliamiehen tehtävänä on asiakslain mukaan

- neuvoo asiakkaita asiakslain soveltamiseen liittyvissä asioissa
- avustaa muistutuksen tekemisessä
- tiedottaa asiakkaan oikeuksista
- toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien edistämiseksi sekä
- antaa selvitys kunnanhallitukselle asiakkaan aseman kehittymisestä kunnassa.

Sosiaaliamiestoimintaa tuottaa seitsemän sosiaalialan osaamiskeskusta

Pikassos Oy⁶ on tuottanut sosiaaliamiestoimintaa vuodesta 2003 lähtien. Pikassos tuotti sosiaaliamiestoimintaa vuonna 2021 kaikille Kanta-Hämeen kunnille sekä Pirkanmaan kunnista Akaalle ja Urjalalle.⁷ Toimialueella on noin 192 000 asukasta. Sosiaaliamiehenä on vuodesta 2003 alkaen toiminut yhteiskuntatieteiden maisteri, laillistettu sosiaalityöntekijä Satu Loippo.

Sosiaaliamiestoimintaa tuottaa vuoden 2021 alusta yhteensä seitsemän sosiaalialan osaamiskeskusta, joissa työskentelee kymmenen sosiaaliamiestä⁸ yhteensä 110 kunnan alueella. Väestöpohja on noin 1,7 miljoonaa. Yhteydenottoja osaamiskeskusten sosiaaliamiehille tuli yhteensä noin 2 644 vuonna 2021.

Suomessa oli tammikuussa 2022 yhteensä 43 sosiaaliamiestä, Ahvenanmaa mukaan lukien.

¹ Asiakaslaki (812/2000).

² HE 137/1999 vp. Ehdotetun lain 1 luvun 1 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

³ Asiakaslaki (812/2000), 24 a §.

⁴ Asiakaslaki (812/2000), 24 § 1 mom.

⁵ HE 137/1999 vp. Ehdotetun lain 5 luvun 24 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

⁶ Sosiaalialan osaamiskeskus Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Satakunnassa.

⁷ Sopimuskuntia ovat Akaa, Urjala; Hattula, Hämeenlinna, Janakkala; Hausjärvi, Loppi ja Riihimäki; Forssa, Humppila, Jokioinen, Tammela ja Ypäjä. Forssan hyvinvointikuntayhtymä tuottaa sosiaalihuollon palvelut viidelle jäsenkunnalleen.

⁸ Kuusi (6) heistä toimii sosiaali- ja potilasiamiehen yhdistelmätehtävässä.

Sosiaaliamiehen selvityksen painopisteet vaihtelevat vuosittain

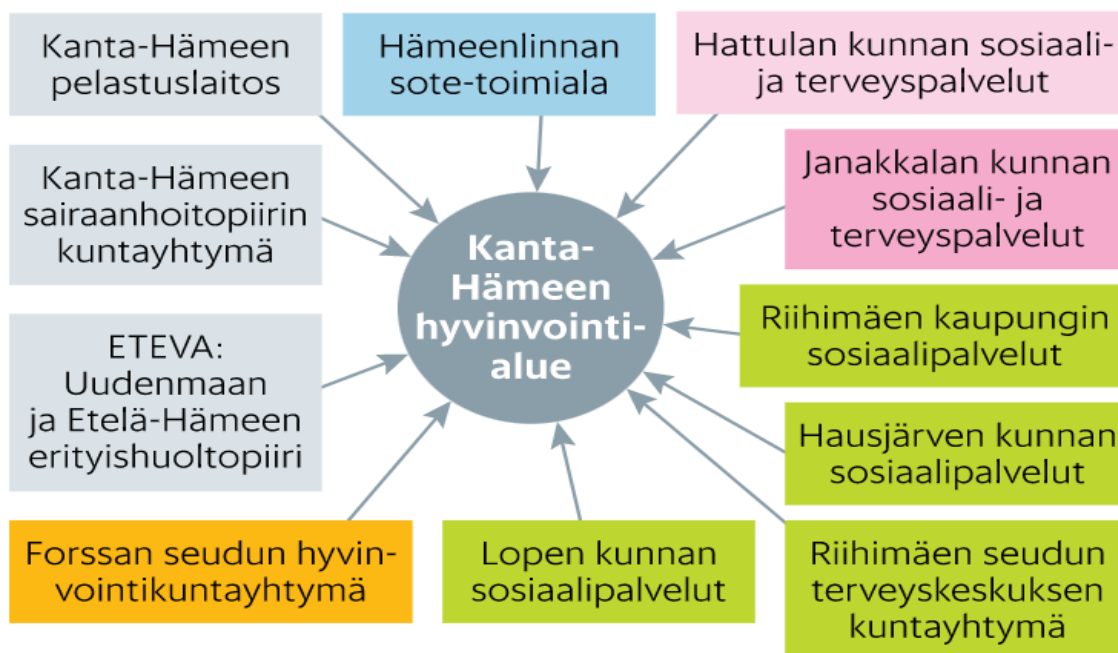
Sosiaaliamiehen tulee seurata asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja antaa siitä vuosittain selvitys kunnanhallitukselle. Tämä selvitys on Pikassoksen sosiaaliamiehen 19. selvitys⁹.

Sosiaaliamiehen selvitys on julkinen asiakirja. Koska se on sosiaaliamiehelle tulevien asiakas- ja omaispalautteiden perusteella laadittu asiakirja, se kuvastaa kuntien sosiaalihuollon tilaa sellaisena, kuin se palautteiden ja ammattilaiskeskusteluiden perusteella välittyy sosiaaliamiehelle.

Kanta-Hämeen hyvinvointialue tuottaa palvelut 1.1.2023 lukien¹⁰

Kanta-Häme on yksi 21 hyvinvointialueesta. Asiakkaiden ja sosiaalihuollon palveluiden käyttäjien kannalta sosiaalipalveluiden siirtymistä hyvinvointialueen järjestämäksi on liian aikaista arvioida. Hyvinvointialue voi arvioni mukaan ajan kuluessa vähentää kuntien keskinäisiä sosiaalipalveluiden järjestämiseen liittyviä eroja. Sosiaaliamiesten tehtävät jatkuvat myös hyvinvointialueilla.

Kuvio 1: Kanta-Hämeen hyvinvointialueen muodostuminen

Koonnut: MARJAANA VARMAVUORI / HS, grafiikka: PETRI SALMÉN / HS, lähde: Oma Häme

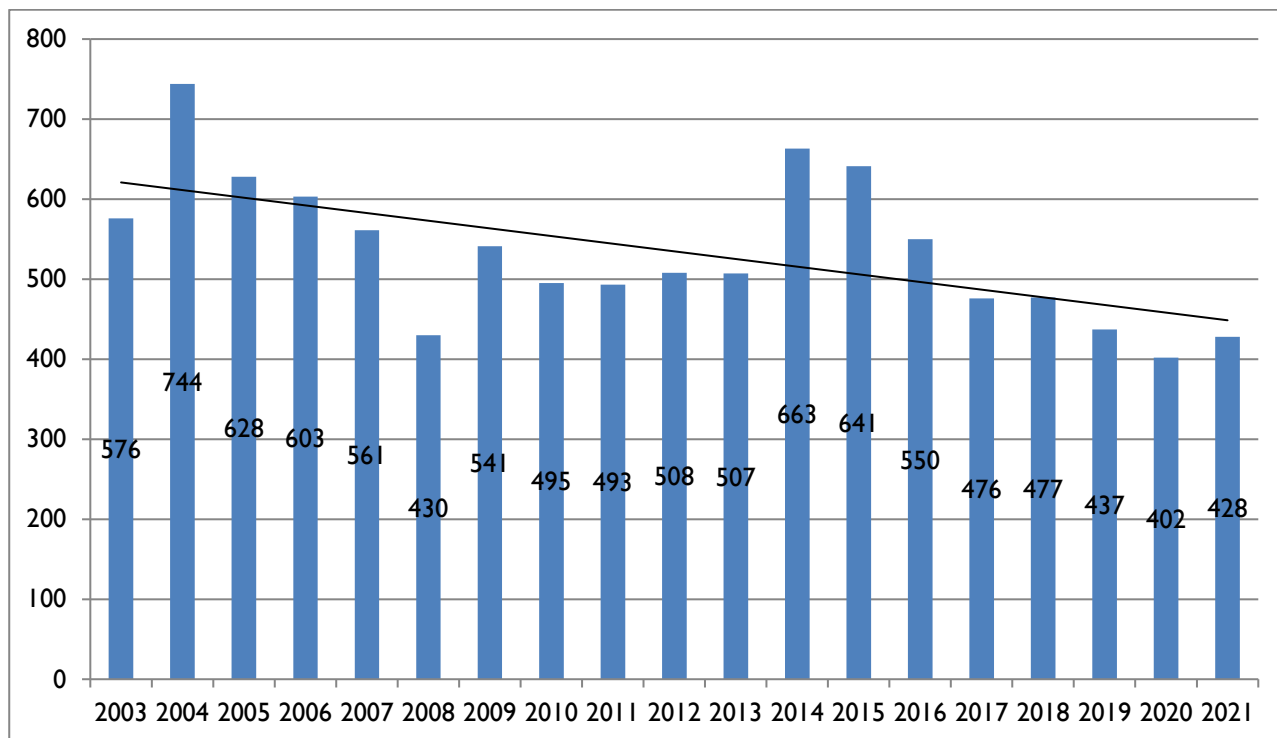
⁹ Kaikki selvitykset ovat luettavissa Pikassoksen verkkosivulta. Saantitapa: <http://www.pikassos.fi/sosiaaliamiehen-4/selvitykset>

¹⁰ Akaa ja Urjala kuuluvat väestöpohjaltaan Suomen suurimpaan, Pirkanmaan hyvinvointialueeseen. Sen väestöpohja oli yli 400 000 asukasta.

2 YHTEYDENOTOT SOSIAALIASIAMIEHELLE

Sosiaaliamiehelle tuli vuonna 2021 yhteensä 428 yhteydenottoa¹¹. Sopimuskuntiin kohdistui yhteydenottoista 405 ja toimialueen kuntien ulkopuolelle 24 (11 vuonna 2020)¹². Sosiaalihuoltoon kuulumattomia yhteydenottoja koko aineistossa oli 57 (41 vuonna 2020)¹³. Kuvion 2 perusteella yhteydenottojen määrän kehitys on aleneva.

Kuvio 2: Yhteydenottojen määrän kehitys vuosina 2003–2021, kpl¹⁴

Asiakkaita edustavat tahot ottavat eniten yhteyttä

Asiakkaita edustavat tahot¹⁵ ovat suurin yhteydenottajaryhmä (51 prosenttia). Asiakkaiden omat yhteydenotot muodostivat tätä pienemmän osuuden (29 prosenttia). Kuntien tai yksityisten sosiaalipalveluiden henkilöstöltä yhteydenottoja tuli 68 (16 prosenttia kaikista yhteydenottoista). Pidän henkilöstön yhteydenottoja suuressa arvossa.

Yhteydenottoista 25 prosenttia (23 prosenttia vuonna 2020) oli vuonna 2021 yleistä tiedustelua tai työntekijöiden konsultaatiotarvetta. Noin 71 prosenttia yhteydenottoista kuvastaa tyytymättömyyttä. Tyytymättömyys voi kohdistua palvelutarpeen arvioinnin toteuttamistapaan, asiakkaan mielipiteen

¹¹ Tässä luvussa ovat kaikki Pikassoksen sosiaaliamiehelle tulleet yhteydenotot.

¹² Yhteydenotto voi kirjautua toimialueen ulkopuolelle mm. silloin, että yhteydenottaja asuu itse sopimuskuntien alueella, mutta palvelun järjestämisvastuinen kunta on sopimuskuntien ulkopuolella.

¹³ Nämä liittyivät esimerkiksi terveydenhuoltoon, opetustoimeen, Kelan sosiaalivakuutusetuksiin, TE-toimiston palveluihin, ulosottotoimeen, asumisasioihin ja edunvalvontaan.

¹⁴ Vuoden 2003 tilastointi aloitettiin 24.4. lukien.

¹⁵ Huoltaja, omainen tai läheinen tai yleinen edunvalvoja, edunvalvojavaltuutettu tai omaisedunvalvoja.

selvittämiseen ja sen merkitykseen asiakkaan tilanteen arvioinnissa; päätöksen puuttumiseen tai viivästymiseen, päätöksen perustelemiseen, sopimuksen sisältöön, itsemääräämisoikeuden toteutumiseen tai sen rajoittamiseen, asiakasmaksujen määrittelyyn ja laskuttamiseen, asiakkaiden tiedollisten oikeuksien toteutumiseen ja dokumentaatioon sekä asiakkaan neuvontaan, ohjaukseen tai kohteluun.

Yhteydenotoista 61 prosenttia tuli puhelimitse. Sähköpostin ja Suomi.fi –asiointipalvelun käyttö on kasvussa. Suomi.fi-palvelussa voi asioida tietoturvallisesti¹⁶. Sähköisten yhteydenottojen osuus oli 35 prosenttia.

Toimintatavat eivät voi vaihdella asiakkaasta tai tämän edustajasta riippuen

Minulle on useita vuosia välittynyt, että sosiaalihuollossa jotkut ammattilaiset perustelevat menettelytapojaan asiakkaan tai tämän edustajan käytöksellä. Asiakas voidaan kuvata vaativaksi, joka ”ei tyydy mihinkään, vaikka häntä on yritetty auttaa monin tavoin”. Omaista saatetaan kuvata ”poikkeuksellisen hankalaksi, joka kuormittaa koko työyhteisöä”.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on korostanut, että virkamiehen tulee kestää itseensä kohdistuva arvostelu. Moitteista ei saa provosoitua, eikä antaa niiden vaikuttaa lainmukaiseen menettelyyn. Hallintolain 6 §:n mukaan viranomaisen on käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin¹⁷.

Jos sosiaalihuollon viranomainen käyttää toimintatapoja, jota lainsäädäntä ei tunne, asetelmassa on silti huomioitava se, että kansalaiset ovat yhdenvertaisia lain edessä¹⁸. Sosiaalihuollossa muun ohella palvelutarpeen arviointi, palvelu- ja maksupäätösten tekeminen sekä päätösten tiedoksi antaminen lainsäädännössä veloitettulla tavalla ovat täysin siitä riippumattomia, pyrkiikö asiakas tai tämän edustaja provosoimaan ammattilaisia vai ei.

Toisin sanoen sosiaalihuollossa täytyy pyrkiä virheettömyyteen ja lain vaatimusten noudattamiseen silloinkin, kun asiakas, tämän laillinen edustaja tai omainen pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan ja/tai kyseenalaistamaan sosiaalihuollon ammattilaisen toimintaa.

Viranomaisen tulee pyrkiä sovinnolliseen ratkaisuun ja korjata toiminnassaan olleet virheet. Viranomaisen ei saa alistaa asiakasta turvautumaan oikeussuojakeinoihin, jos ratkaisun lopputulos on selvästi ennakoitavissa.¹⁹ Mielestäni erityisesti sosiaalihuollon viranomaistoiminnan täytyy olla ehdottoman johdonmukaista, perusteltua ja linjakasta²⁰.

Minulle välitty toistuvasti, että sosiaalihuollon puutteellinen, ammattilaisille annettu toimintaohjeistus ja toisinaan myös puutteellinen lainsäädäntö heikentävät sosiaalihuollon asiakkaiden asemaa. Vaikeudet lisääntyvät, mitä suurempaa on työntekijöiden vaihtuvuus ja mitä ohuempaa johtaminen on.

¹⁶ Ensimmäinen yhteydenotto saattoi tulla tavallisella sähköpostilla, mutta jatkua Suomi.fi-asiointipalvelussa. Ensimmäinen yhteydenotto tapahtui Suomi.fi-asiointitiliä käyttämällä 25 tapauksessa vuonna 2021.

¹⁷ Ks. tarkemmin ratkaisu [Hoitotarvikkeiden jakelukäytäntö ja asiakirjapyyntöön käsittely \(oikeusasiamies.fi\)](#). Luettu 11.11.2021.

¹⁸ Perustuslaissa yleinen yhdenvertaisuuslauseke kohdistuu myös lainsäätäjään. Lailla ei voida mielivaltaisesti asettaa ihmisiä tai ihmisryhmiä toisia edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan. Lausekkeella ei kuitenkaan edellytetä kaikkien ihmisten kaikissa suhteissa samanlaista kohtelua, elleivät asiaan vaikuttavat olosuhteet ole samanlaisia.

¹⁹ Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu, dnro EOAK/342/2019, annettu 2.3.2020. [Perhehoidon korvaukset, asiakirjojen julkisuus \(oikeusasiamies.fi\)](#)

²⁰ Viranomainen voi muuttaa toimintatapaansa esimerkiksi silloin, kun lainsäädäntö muuttuu.

Yhteydenottojen määrät ja sisällöt vaihtelevat merkittävästi kunnittain

Yhteydenotoista 30,5 prosenttia kohdistui sopimuskunnista suurimpaan, Hämeenlinnaan, kuten aiempinakin vuosina. Määrä on pysynyt vuosia samalla tasolla.

Selvin yhteydenottojen kasvu kohdistui Urjalaan, jossa yhdenottojen määrä suhteessa väestömäärään on 0,43 prosenttia. Myös Hausjärven osuus väestömäärään nähden (0,34 prosenttia) eroaa sopimuskuntien keskimääräisestä osuudesta (0,29 prosenttia). Janakkalaan ja Forssan hyvinvointikuntayhtymään kohdistuvat yhteydenotot lisääntyivät selvästi.

Kuntien keskinäiset erot näkyvät taulukossa I. Siinä on kuvattu asiatapahtumien osuuksia suhteessa kaikkiin asiamiehelle tulleisiin yhteydenottoihin ja kunnan väkilukuun²¹.

Taulukko I: Kunnan asiatapahtumien osuus suhteessa kaikkiin asiatapahtumiin ja kunnan väestömäärään, %

Yhteydenottojen määrä yhteensä vuonna 2021/ kpl		Osuus kaikista asiamiehelle tulleista yhteydenotoista, %			Osuus suhteutettuna kunnan/kuntayhtymän väestömäärään, %		
		2020 ²²	2021 ²³	KA ²⁴	2020	2021 ²⁵	KA
Akaa	57	13,4	13,3	13,6	0,33	0,35	0,34
Urjala ²⁶	20	1,7	4,7	3,2	0,15	0,43	0,29
Hattula	18	4,2	4,2	4,2	0,18	0,19	0,18
HML	130	41,0	30,4	35,7	0,24	0,19	0,22
Janakkala	30	3,5	7,0	5,6	0,09	0,18	0,14
Hausjärvi	28	10,4	6,5	8,5	0,51	0,34	0,43
Loppi	21	3,2	4,9	4,1	0,17	0,27	0,22
Riihimäki	35	12,4	8,2	10,3	0,17	0,12	0,15
Forssan hyvinvointiky.	65	7,2	15,2	11,2	0,09	0,20	0,15

²¹ Yhteydenottojen osuus on laskettu kaikista ao. kunnasta tulleista yhteydenotoista, vaikka osa yhteydenotoista koski muuta kuin sosiaalihuoltoa.

²² Osuus perustuu ao. kunnan/ kuntien yhteydenottomääriin vuonna 2020

²³ Osuus perustuu ao. kunnan / kuntien yhteydenottomääriin vuonna 2021.

²⁴ Lyhenne KA tarkoittaa tässä kahden vuoden keskiarvoa.

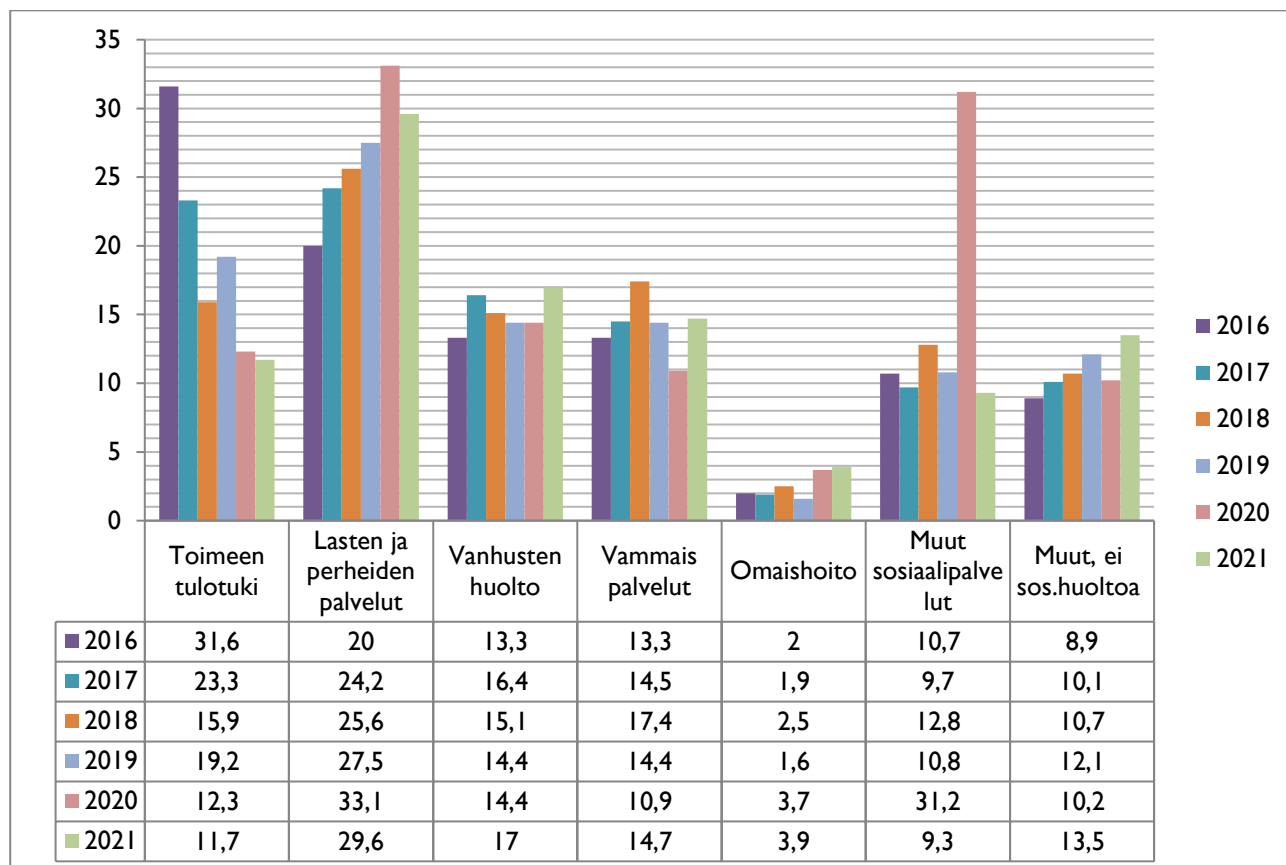
²⁵ Väestötieto on 31.12.2020.

²⁶ Akaata tuottaa isäntäkuntana monia sosiaalihuollon palveluja Urjalan asukkaille.

Lasten ja perheiden palveluita koskevat yhteydenotot ovat suurin toiminta-alue

Lasten ja perheiden palveluita koskevat yhteydenottoja oli määrällisesti 127 (29,6 prosenttia kaikista yhteydenotoista). Työkäisiin aikuisiin kohdistuva sosiaalityö ja -ohjaus on sijoitettu muihin sosiaalipalveluihin. (Kuvio 3)

Kuvio 3: Asiatapahtumien jakautuminen eri tehtäväalueisiin vuosina 2016–2021, %.²⁷

2.1. Työkäisten palvelut

Työkäisiin kohdistuvia sosiaalityöhön, sosiaaliohjaukseen ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyviä yhteydenottoja oli 25 vuonna 2021. Mielenterveyskuntoutujien asumispalveluita koski 11 ja päihdehuoltoa 4 yhteydenottoa.

Sosiaalityössä pitää ottaa kokonaisvastuuta asiakkaan arjessa selviämisestä

Sosiaalityö on asiantuntijatyötä ja luonteeltaan muutosta tukevaa työtä. Sosiaalityön tavoitteena on yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa lieventää elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa

²⁷ Lasten ja perheiden palvelut koostuvat lastensuojelusta, lasten huoltoon, tapaamiseen ja elatukseen liittyvistä asioista, perhesosiaalityön palveluista, perheneuvonnasta, lapsiperheiden kotipalvelusta ja varhaiskasvatuksesta. Vanhustenhuolto sisältää myös ikäihmisten kotihoidon. Muut sosiaalipalvelut sisältävät lapsettomien aikuisasiakkaiden sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen, päihdehuollon, mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut ja kuntouttavan työtoiminnan.

yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä.

Sosiaalityössä otetaan kokonaisvastuu sosiaalihuollon asiakkaan palvelutarpeiden arvioimisesta, tarvittavien sosiaalipalvelujen ja tuen myöntämisestä sekä seurataan palvelun vaikuttavuutta. Tähän kuuluu oleellisesti asiakaskirjausten tekeminen. Jotta asiakkaan kanssa tehtävä sosiaalityö tulisi näkyviin, on hyvä käytäntö tehdä siitä palvelupäätös.²⁸

Sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen asiakkaiden tuen tarpeisiin vastaaminen edellyttää usein monialaista yhteistyötä eri ammattilaisten välillä.

Monialaista työskentelyä käytetään sosiaalityössä liian vähän

Kohtaan toistuvasti tilanteita, joissa arvioni mukaan asiakkaan tilanteeseen asianmukaisesti vastaaminen edellyttäisi monialaista – eri ammattilaisten kesken tehtävää – yhteistyötä. Asiakkaat eivät yleensä itse osaa pyytää monialaista työskentelyä.

Vaikka esimerkkini ovat työikäisten palveluista, monialaista työskentelyä tarvittaisiin mielestäni toistuvasti myös vammaisten ja kehitysvammaisten palveluissa ja nykyistä laajemmin myös vanhustenhuollossa.

Henkilö oli kuntouttavassa työtoiminnassa. Kela oli myöntänyt hänelle vaativaa lääkinnällistä laituskuntoutusta. Kuntoutustarve joutui kroonistuneista selkä- ja muista tukielinvaivoista. Kävely oli epävarmaa jalan toimintahäiriön vuoksi. Henkilö toivoi, että sairaala olisi voinut kustantaa fysioterapian, josta henkilö koki itse eniten hyötyvänsä. Henkilö kertoi, että sairaalan fysiatrin mukaan ”sairaalalla ei tehdä mitään, koska kuntoutus on jo [muualla] hyvällä mallilla”.

Henkilö oli aiemmin vieroittautunut voimakkaista kipulääkkeistä. Henkilö koki, ettei voi Kelan järjestämään laituskuntoutukseen osallistua, koska menettää kuntouttavan työtoiminnan ajalta maksettavan ylläpitokorvauksen. Henkilö kertoi velkaantuneensa heti aikuistuttuaan ja epäili ulosotossa olevan useita kymmeniä tuhansia euroja. Ystävilleen hän kertoi velkaantuneensa ainakin 10 00 euroa. Toimeentulotukioikeutta ei ollut puolison tulojen vuoksi.

Kun sosiaalityöntekijä tai sosiaaliohjaaja kohtaa asiakkaan, jolla esimerkiksi on yhtä aikaa terveydellisiä, taloudellisia ja asumiseen huolen aiheita, hänellä mielestäni on lakiin perustuva²⁹ velvollisuus vaatia asiakkaan edun toteuttamiseksi monialaista yhteistyötä.

Terveydenhuolto ei aina tunnista potilaan sosiaalihuollon palveluiden tarvetta

Terveydenhuollossa käyvä potilas voi tarvita myös sosiaalihuollon palveluita. Kokemukseni mukaan sekä perus- että erikoissairaanhoidossa on puutteita kyvyssä tunnistaa potilaan ilmeinen sosiaalihuollon palveluiden tarve³⁰.

²⁸ Ks. tarkemmin Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Kanta-palveluiden käsikirja sosiaalihuollon toimijoille 3.0. Saatavilla: [6.3 Palvelutehtäviin sisältyvät sosiaalipalvelut - Kanta-palvelujen käsikirja sosiaalihuollon toimijoille - Yhteistyötilat \(yhteistyotilat.fi\)](#)

²⁹ SHL 41 §: Monialainen yhteistyö. ThuoltoL 32 § 2 mom.

³⁰ ThuoltoL 53 a §.

Henkilö oli 33-vuotias, mutta hän oli ollut käytännössä yhtäjaksoisesti sairauslomalla joulukuusta 2016 lähtien. Henkilöllä oli kroonisia nivel- ja hermovauriokipuja, uni- ja mielialaongelmia sekä tunne-elämän epävakautta. Hänellä oli useita diagnooseja. Sairaalassa hän oli potilaana eri poliklinikoilla (esim. aikuispsykiatria ja fysioterapia). Mielialaan vaikuttivat kroonisten terveysongelmien vuoksi myös huoli taloudellisesta selviämisestä.

Eläkehakemukseen oli jälleen annettu hylkäävä päätös, koska ”työkyky ei ole alentanut kansaneläkelain tarkoittamalla tavalla, vaikka toimintakyky onkin heikentynyt”. Lisäksi Kelan mukaan henkilö ”ei juuri nyt hyödy ammatillisesta kuntoutuksesta”.

Perheellä oli ollut toistuvia häätöuhkia jo aiemmin ja jälleen asiamieheen yhteydenottohetkellä. Vuokravelkoja oli syntynyt mm. sosiaalivakuutusetuksien määrän vaihtelun ja etuusjaksojen päättymisen vuoksi, kun työmarkkinatuki, sairaspäiväraha ja kuntoutusraha vaihtelivat. Lisäksi etuuksiin kohdistui etuuksien kuittausta ja perintää. Perustoimeentulotuessa ei huomioitu menona täyttää vuokraa, mikä vaikeutti taloustilannetta.

Mielestäni edellä kuvatuissa tilanteissa asiakkaiden tuen tarpeisiin vastaaminen edellyttää eri koulutustaustoja omaavien ja eri taustaorganisaatioissa toimivien ammattilaisten johdonmukaista, yhteistä tavoitetta kohti työskentelyä. Yhteinen työskentely edellyttää usein monialaisen asiakas-, hoito- tai kuntoutussuunnitelman³¹ laadintaa.

Ammattilaisten yhteistyötä vaikeuttavat monet asiat

Monialaisia palveluja tarvitseva tunnistetaan tyypillisimmin asiakasohjauksessa, kun ammattilaisella herää huoli asiakkaan tilanteesta tai havaitaan, että asiakkaan käyntimäärät palveluissa ovat koholla.³² Kanta-Hämeessä monialaisuuden edistämiseen on sitouduttu,³³ mutta ammattilaisten yhteistyötä vaikeuttavat monet eri asiat:

- alueen tietojärjestelmien moninaisuus ja siitä johtuvat vaikeudet tiedonkulussa, luku- ja kirjaamisoikeuksissa sekä kirjaamistavoissa.
- monialaisen tuen tarpeen tunnistamiseen ei ole yhtenäisiä tunnuslukuja tai mittaristoja.
- haasteet tiettyjen ammattiryhmien saatavuudessa ja monialaisten työprosessien johtamisessa.
- moniammatillisuuden toteutuminen käsitetään usein työntekijöiden tarpeista lähteväksi ja hyvin henkilösidonaiseksi.
- palvelujen saatavuudessa on järjestäjäkohtaisia eroja, palvelut hahmotetaan suppeasti ja palveluohjaus- ja palveluketjut ovat osin epäselvät.

Projektisuunnittelija Tuukka Pajuniemi on arvioinut, että mitä haastavammaksi asiakkaan tilanne koetaan, sitä todennäköisempää on, että toimintayksikössä, tiimissä tai osastolla on vaikeuksia tunnistaa, mistä asiakkaan tai potilaan asiassa on kysymys. Organisaation sisäinen logiikka voi eri tavoin estää

³¹ SHL 39 § 3 momentti: Asiakkaan suostumuksella voidaan laatia sosiaalihuollon ja muiden hallinnonalojen palveluja ja tukitoimia koskeva yhteinen suunnitelma, jossa on suunnitelman laatimiseen ja käyttöön nähden tarpeellisia tietoja. Asiakasasiakirjalaki 8 §.

³² Koivisto & Tiirinki (2020). Monialaisen palvelutarpeen tunnistaminen sosiaali-, terveys- ja työvoimapalveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:38. [Luettu 25.1.2022]. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162382/VNTEAS_2020_38.pdf?sequence=4&isAllowed=y

³³ Tiedosta arviointiin, tavoitteena paremmat palvelut. Sosiaali- ja terveyspalvelut Kanta-Hämeen hyvinvointialueella 2020. Päätösten tueksi 9/2021. [Luettu 7.2.2021] Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143437/URN_ISBN_978-952-343-713-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y

työntekijöitä hakeutumasta yhteistyöverkosta kohti ja kutsumasta muita toimijoita yhteistyöhön. Pajuniemen mukaan moniammatillisuus ja verkoston kokoaminen ovat enenevässä määrin laadukkaan työn peruspilareita, joilla voidaan välttää ns. häiriökysynnän³⁴ kasvu.

Pidän kuitenkin välttämättömänä tunnistaa sosiaalityön ja sosiaalihuollon erityisyys. Terveys- ja sairaanhoito eroavat sekä lainsäädännöllisesti että toimintalogiikaltaan sosiaalihuollosta. Yhteistyö ei voi tarkoittaa sitä, että työtä tehdään terveydenhuollon lähtökohdista, kuten olen erityisesti vanhus-tenhuollossa huomannut toisinaan tapahtuvan. Palaan tähän tarkemmin myöhemmin.

Oikeus välttämättömään huolenpitoon on järjestettävä kuntarajoista riippumatta

Nuori aikuinen oli jo vuonna 2020 hankkinut postiaan varten ns. poste restante-osoitteen A:n kuntaan. Väestörekisteritietojen mukaan hän oli edelleen B:n kunnan asukas eli hänellä oli sinne merkitty asunto-osoite. B:n kunnasta oli tarjottu nuorelle aikuiselle tapaamisaikoja, koska A:n kunta oli tehnyt B:n kuntaan sosiaalihuoltolain 35 §:n mukaisia ns. huoli-ilmoituksia.

A:n kunnan virka-aikaisessa päivystyksessä 8.4.2021 oli kirjattu: ”Asiakkaalla ei rahaa, tilillä on 1 euro, äiti auttanut taloudellisesti aiemmin, ei enää, ei ole henkilöllisyystodistusta, hänen lääkkeensä ovat loppumassa ja hän on asunnoton. Kela hylännyt perustoimeentulotuen aj. 4/21, koska ei toimittanut tiliotteita ja verkkopankkitunnukset lukittuneet (ei saa uusia, koska ei henkilöllisyystodistusta). Majailee vaihdellen eri ystävillä, 2 kk kertoo olleensa raittiina ja A-klinikkakontakti on”.

A:n kunnasta oli kerrottu, että ”he lähettävät tällaiset asiakkaat aina kotikuntaansa selvittämään taloudellisen ja muun tuen tarpeensa”.

Jokaisella kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada kiireellisessä tapauksessa yksilölliseen tarpeeseensa perustuvat sosiaalipalvelut siten, ettei hänen oikeutensa välttämättömään huolenpidon ja toimeentuloon vaarannu.³⁵

Kuvatussa tilanteessa kyseessä oli nuori aikuinen, jolla oli tai oli ollut päihteiden käyttöä. Arvioni mukaan hän oli sosiaalihuoltolaissa tarkoitettu erityistä tukea tarvitseva aikuinen³⁶. Nuorella aikuisella olisi voinut olla kiireellinen tarve esim. sosiaalityölle, asumispalveluille ja omatyöntekijän nimeämiseksi. Ammatillisia ratkaisuja tehtäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen³⁷.

Asiassa ei selvinnyt, miten nuoren aikuisen omaa mielipidettä ja näkemystä tuen tarpeistaan oli selvitetty. Asiassa ei selvinnyt myöskään se, miten hän – oleskellessaan nyt A:n kunnassa – kykenisi

³⁴ Häiriökysyntä-käsitettä (failure demand) on käyttänyt Hermann Hyytiälä. Sitä pidetään seurauksena siitä, että palveluorganisaatio ei toimi oikein suhteessa asiakkaan tarpeeseen. Häiriökysyntä on lisäkuluja aiheuttavaa ”hukkaa”. Sillä voidaan tarkoittaa tarpeettomia lisävaiheita hoidon tai palvelun saamiseksi tai väärään hoitoon tai palveluun johdavia vaiheita. Häiriökysynnän tunnistaminen vaatii palveluita tarvitsevien ihmisten ymmärtämistä eli sen kysymistä, mitä sosiaalihuollon asiakkaat tarvitsevat, miksi ja koska. On väitetty, että julkista sektoria koskettava häiriökysyntä vaihtelisi toimialakohtaisesti jopa 50–80 prosentin välillä. Projektisuunnittelija Tuukka Pajuniemi toimii OmaHäme-valmistelussa Kanta-Hämeessä. Pajuniemen puheenvuoro 18.3.2022.

³⁵ SHL 12 §. Muussa kuin kiireellisessä tapauksessa henkilöllä on oikeus saada riittävät sosiaalihuollon palvelut kotikuntalaissa tarkoitelta kotikunnaltaan tai siltä kuntayhtymältä, johon kotikunta kuuluu, ellei muualla toisin säädetä.

³⁶ SHL 3 § 1 mom. 3 kohta.

³⁷ SHL 4 § 2 mom.

matkustamaan siihen kuntaan, jossa hänellä oli asunto-osoite. Työntekijän laatiman merkinnän mukaan ”asiakkaalla ei ollut rahaa”.

Vaikka molemmat kunnat sijaittivat Kanta-Hämeessä, on mielestäni selvää, että matkustaminen rahoittomana ei ollut nuorelle aikuiselle mahdollista. Näistä seikoista huolimatta kunnan A viranhaltija oli siirtänyt asian käsittelyvastuun toiseen kuntaan.

Toimeentulotukea myönnetään kunnassa oleskelun perusteella. Täydentävää toimeentulotukea voidaan myöntää henkilön erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvista syistä. Lisäksi kunta voi päättävänsä perusteiden mukaan myöntää ehkäisevää toimeentulotukea.³⁸

Asunnottomien tai vailla vakinaista asuntoa olevien henkilöiden palveluiden järjestäminen vaikuttaa edelleen olevan asiakkaan kannalta kohtuuttoman hankalaa. Sosiaalipalveluiden myöntäminen perustuu pääosin vakituiseen kunnassa asumiseen³⁹. Henkilön kotikunta on muutamien poikkeuksin se kunta, jossa hän asuu.

Jos henkilöllä ei ole käytössään asuntoa lainkaan, hänen kotikuntansa on se kunta, jota hän perhe-suhteidensa, toimeentulonsa tai muiden vastaavien seikkojen johdosta itse pitää kotikuntanaan ja johon hänellä on edellä mainittujen seikkojen perusteella kiintein yhteys. Jos henkilön omaa käsitystä kotikunnastaan ei ole voitu selvittää, hänen kotikuntansa on se kunta, johon hänellä on katsottava olevan kiintein yhteys asumisensa, perhe-suhteidensa, toimeentulonsa ja muiden vastaavien seikkojen johdosta.⁴⁰

Asumispalvelut ovat sosiaalipalveluita. Niitä järjestetään sosiaalihuollossa henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua tai tukea asumisessa tai asumisensa järjestämisessä. Tilapäistä asumista järjestetään henkilöille, jotka tarvitsevat lyhytaikaista kiireellistä apua.⁴¹

Myös sosiaalityö ja sosiaaliohjaus ovat sosiaalipalveluita, joita voidaan myöntää kiireellisesti. Kiireellinen apu on puolestaan myönnettävä jokaiselle kunnassa oleskelevalle.

Lainsäädäntö ei estä antamasta asiakkaille apua, mutta asenteet voivat sen tehdä

Sosiaalihuollon ammattihenkilön ammatillisen toiminnan päämääränä on muun ohella sosiaalisen toimintakyvyn, yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen ja hyvinvoinnin lisääminen⁴². Sosiaalihuollon ammattihenkilön velvollisuutena on lisäksi noudattaa asiakaslain säännöksiä muun ohella asiakkaan hyvästä kohtelusta, syrjinnän kiellosta ja asiakkaan yksilöllisten tarpeiden ja edun huomioonottamisesta.

Kun asiakkaalla on useita tuen tarpeita ja/tai hänet koetaan erityisen vaikeasti autettavaksi, vaikuttaa asiakkaan asemaan ja oikeuksien toteutumiseen ammattilaisten ammattieettiset vastuut. Kunnalla on oikeus antaa kirjallisia (ns. sisäisiä) toimintaohjeita ammattihenkilöille. Ohjeet eivät kuitenkaan saa olla voimassa olevan lainsäädännön vastaisia.

³⁸ TotuL 7 c § 1 mom. 2 kohta. Täydentävä toimeentulotuki ja TotuL 13 § 2 mom. Ehkäisevää toimeentulotuki.

³⁹ Kanta-Häme muodostaa yhden Suomen 21 hyvinvointialueesta. Hyvinvointialueen sosiaalipalveluina on järjestettävä 1.1.2023 lukien muun ohella sosiaalityön, sosiaaliohjauksen palvelua sekä asumispalveluina myös tilapäistä asumista kiireellisissä tilanteissa. SHL 14 § (L:lla 635/2021 muutettu), voimaan 1.1.2023 lukien. Käsitykseni mukaan kuntarajoihin liittyvät sosiaalipalveluiden myöntämiseen liittyvät haasteet vähenevät muutoksen myötä.

⁴⁰ Kotikuntalaki 2 §.

⁴¹ SHL 21 § 1 mom.

⁴² Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (AmhL) 4 § 1 mom.

Jokaisella on oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon⁴³. Apulaisoikeusasiamies on todennut, että lainsäädäntö ei estä antamasta asiakkaille enemmän apua kuin mitä lain säännökset ja noudatettu toimintakäytäntö vähimmillään edellyttävät. Hän korostaa, että kunta on viime kädessä vastuussa siitä, etteivät noudatetut käytännöt tosiasiasa johda kaikkein vaikeimmin autettavissa olevien asiakkaiden syrjivään kohteluun.⁴⁴

Apulaisoikeusasiamies arvioi, että perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta ei ole hyväksyttävää, jos kunnan menettelyssä noudatetaan toimintakäytäntöjä, jotka eivät suoraan pohjautu lainsäädäntöön. Tällaisia käytänteitä noudattamalla saatetaan aiheuttaa tilanne, jossa kaikkein syrjäytyneimmässä asemassa olevat henkilöt eivät kykene käyttämään heille kuuluvia oikeuksia. Haavoittuvassa tilanteessa olevien asiakkaiden on voitava luottaa siihen, että heidän viranomaisilta saamansa toimintaohjeet ovat lainmukaiset ja että viranomaiset kaikessa toiminnassaan noudattavat lakia.⁴⁵

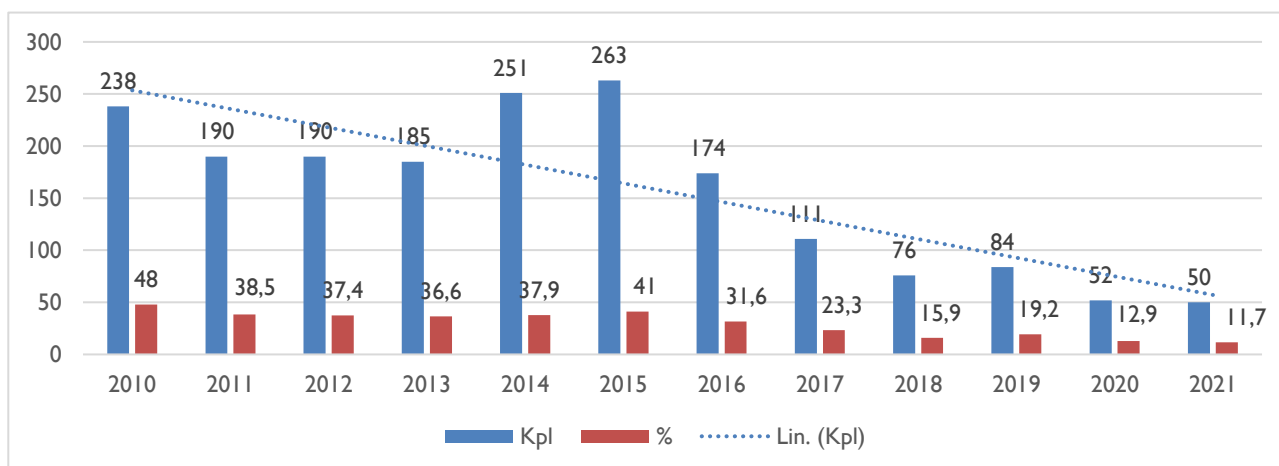
Johto vastaa siitä, että toimintaohjeistukset tukevat ammatillista työskentelyä

Sosiaali- ja terveystoimialan johto on vastuussa siitä, että toimintaa ohjaavat prosessit ja ohjeistukset eivät estä tai vaikeuta asiakastyötä tekeviä viranhaltijoita noudattamasta normeja ja että normeja noudatetaan myös siirtymätilanteissa, asiakkaan palvelutarpeen muuttuessa⁴⁶.

2.2. Toimeentulotuki

Perustoimeentulotukea sekä täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea koskevat yhteydenotot ovat vähentyneet merkittävästi (kuvio 4).

Kuvio 4: Toimeentulotukea koskevat yhteydenotot vuosina 2010–2021, kpl ja % kaikista yhteydenotoista

⁴³ PL 19 § 1 mom: Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

⁴⁴ Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/601/2021, annettu 1.12.2021. Saatavilla: [Ratkaisuhaku - Oikeusasiamies](#).

⁴⁵ Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/2361/2020; 28.5.2021. Saatavilla [Kriisimajoituksen järjestämisen \(oikeusasiamies.fi\)](#)

⁴⁶ Em. viite.

Vaikka sosiaaliasiamiehellä ei ole annettu toimivaltaa Kelan hallinnoimaan perustoimeentulotukeen nähden, saan jonkin verran siihen liittyviä yhteydenottoja. Perustoimeentulotukea kaikista toimeentulotukeen liittyvistä yhteydenotoista vuonna 2021 koski 25 yhteydenottoa ja täydentävää tai ehkäisevää 25 yhteydenottoa.

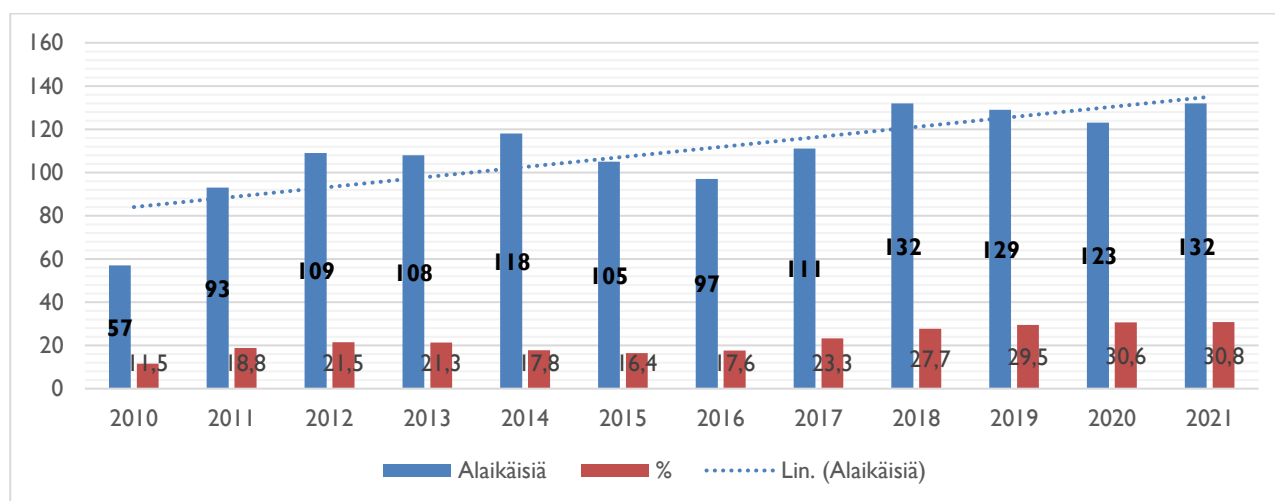
2.3. Lasten ja perheiden palvelut

Lasten ja perheiden palveluihin sisältyvät lastensuojelu, lapsiperheiden kotipalvelu, lapsiperheiden sosiaalityö, lasten huolto-, tapaamis- ja elatusasiat, isyyden ja äitiyden selvittäminen sekä lastenvalvojan toimintaan liittyvät asiat, varhaiskasvatus sekä kasvatus- ja perheneuvonta.

Lastensuojelua koski 88, lasten huolto-, tapaamis- ja elatusasioita 15, lapsiperheiden sosiaalityötä 15 yhteydenottoa ja lapsiperheiden kotipalvelua 1 yhteydenotto vuonna 2021. Varhaiskasvatusta koskevia yhteydenottoja oli yhteensä 8.⁴⁷

Alaikäisiä koskee kaikista yhteydenotoista lähes 31 prosenttia

Kuvio 5: Sosiaaliasiamiehelle tulleiden yhteydenottojen kohteena alaikäinen; henkilöä ja % kaikista yhteydenotoista vuosina 2010–2021

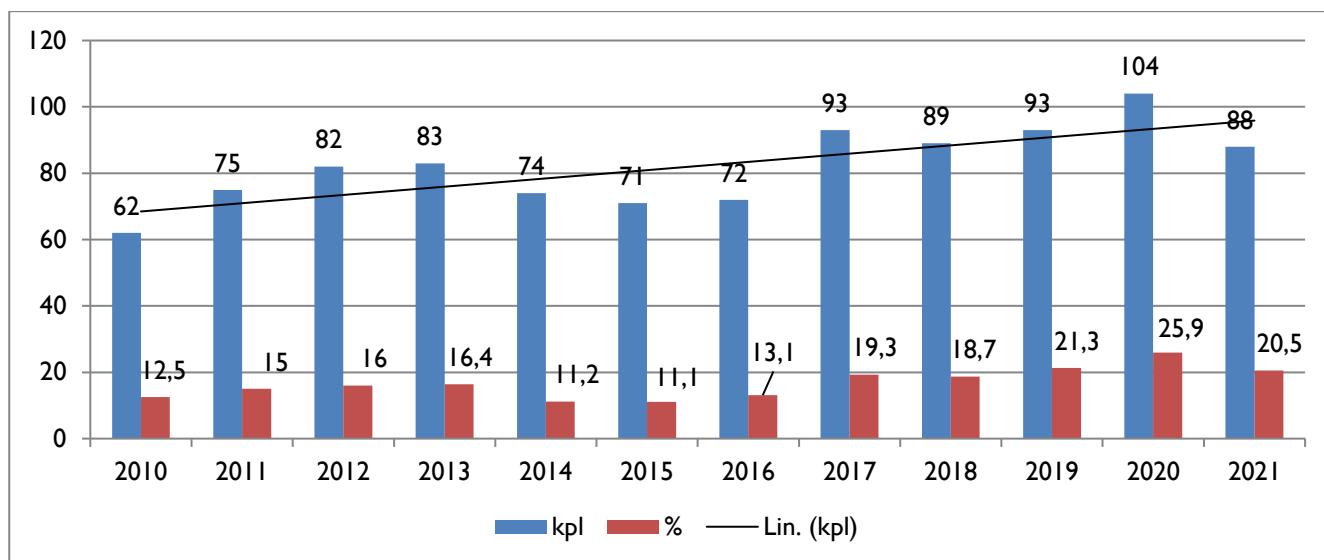
Kaikista yhteydenotoista alaikäistä koski 132 yhteydenottoa, eli noin 30,8 prosenttia (kuvi 5). Heidän osuutensa on ollut kasvussa jo viisi vuotta. Alaikäisiä koskevat yhteydenotot tulevat pääosin huoltajilta tai vanhemmilta ilman huoltaja-asemaa. Yhteydenottoja tulee myös omaisilta (esimerkiksi isovanhemmilta) ja perhehoitajilta. Alaikäisten joukossa on useita kehitysvammaisia tai neuropsykiatrisia piirteitä omaavia henkilöitä.

⁴⁷ Niitä sosiaaliasiamiehen toimintasektoreita ei luetella, joista ei ole tullut yhtään yhteydenottoa.

2.3.1. Lastensuojelu

Lastensuojelua koskevat palautteet muodostavat suurimman yksittäisen sosiaaliamiehen tehtäväalueen. Hämeenlinnaan palautteista kohdistui noin 28 prosenttia, Forssan hyvinvointikuntayhtymään noin 13 prosenttia ja Riihimäkeen sekä Urjalaan kumpaankin noin 11 prosenttia. (Kuvio 6)

Kuvio 6: Lastensuojelua koskeneet yhteydenotot vuosina 2010–2021, kpl ja % kaikista yhteydenotoista

Lastensuojelussa on tehtäviä, jotka vaativat selkeät toimintaohjeet

Lastensuojelulaissa säädettyjen toimien tarkoituksena on turvata alle 18-vuotiaan henkilön oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeeluun. Kuntien lastensuojelutyössä täytyy lapsen etua arvioida jatkuvasti⁴⁸.

Mielestäni lapsen etu voi edellyttää kunnilta - käytännössä jatkossa hyvinvointialueilta - toimia, joihin lainsäädännöstä ei löydy yksiselitteisiä vastauksia tai kansallinen ohjeistus puuttuu. Tällaisia mielestäni merkittävästi lapsen etuun liittyviä erityisilmiöitä ovat

- lastensuojelun edunvalvonta ja
- lapsen itsenäistymisvarojen kerryttäminen sekä
- alaikäisten perhehoidon toteuttaminen.

Lastensuojelun edunvalvontaa ei tunneta eikä sitä osata käyttää riittävästi

Esitän Kanta-Hämeen hyvinvointialuevalmistelussa huomioon otettavaksi seuraavaa:⁴⁹

Huolehditaan siitä, että lastensuojelun edunvalvonta järjestetään ja koordinoidaan koko hyvinvointialueen tasoisesti ja/tai perustetaan tätä varten oma yksikkönsä ja nimetään esihenkilö vastaamaan toiminnasta.

⁴⁸ SHL 5 §; LSL 24 §: Vastuu lapsen edun turvaamisesta.

⁴⁹ En esitä ehdotuksia Pirkanmaan hyvinvointialueelle kuuluvien Akaan ja Urjalan osalta.

Lastensuojelun edunvalvontaa käytetään tietojeni mukaan sopimuskunnissani harvoin. Syynä tähän ovat havaintojeni mukaan erityisesti työntekijöiden puutteellinen tietämys lastensuojelun edunvalvonnan merkityksestä alaikäisen edun toteuttamisessa, edunvalvojan hakuprosessista ja edunvalvojana toimivien henkilöiden saatavuudesta.

Lastensuojelulaissa säännellään edunvalvojan määräämisestä, mutta ei edunvalvojan kelpoisuudesta, toiminnasta, päättämisestä, palkkiosta, hallinnoinnista eikä valvonnasta.⁵⁰ Lainsäädännöllisesti tilanne on siis puutteellinen⁵¹.

Lapsen mielipide pitää selvittää aina, kun lapsi on asiakkaana

Lapsen mielipiteen selvittäminen on lakisääteinen velvollisuus aina, kun lapsi on asiakkaana. Lapsen pitää voida kertoa ajatuksensa vapaasti. Lapsella on oikeus olla kertomatta käsitystään asiasta eikä ammattilainen voi edellyttää lapselta mielipiteen kertomista käsiteltävänä olevassa asiassa. Lapsen täytyy aina tietää, miksi ja missä asiassa häntä kuullaan ja hänen näkemystään kysytään. Lapsella on myös oikeus tietää, mihin tarkoitukseen kerättyjä tietoja käytetään.⁵²

Mielipiteen selvittäminen on tehtävä tavalla, josta ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa ja hänelle läheisten henkilöiden välisille suhteille.⁵³ Lapsi on yleensä velvollisuudentuntoinen läheisiään kohtaan. Lapsen mielipidettä selvitetessä on huomioitava se, että lapsella voi olla vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin nähden lojaliteettiristiriitoja. Nämä voivat vaikuttaa lapsen mielipiteeseen. Myös huoltajalla on oikeus kertoa toiveensa ja mielipiteensä lastaan koskevista asioista.⁵⁴

Edunvalvojan tehtävänä on selvittää lapsen toivomukset ja punnita lapsen etua

Pelkkä lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittäminen ja niiden asianmukainen huomioon ottaminen päätöksinä tehtäessä ei kaikissa tilanteissa riitä takaamaan lapselle riittävää oikeusturvaa. Tämän vuoksi lapselle tulee tarvittaessa hakea edunvalvojaa käyttämään hänen puhevaltaansa.⁵⁵ Haluan tässä yhteydessä korostaa, että lapsen mielipiteen selvittäminen on eri asia kuin lapsen puhevalta.⁵⁶

Lapsen huoltajan sivuuttaminen on mahdollista sellaisissa tapauksissa, joissa objektiivisesti arvioiden on aihetta olettaa, että huoltaja joutuu lojaliteettiristiriitaan eikä sen vuoksi voi puolueettomasti valvoa lapsen etua.⁵⁷ Korkein oikeus (KKO:2004:44) on antanut seuraavan ratkaisun⁵⁸.

Korkein oikeus totesi, että alaikäisten, huostaanotettujen lasten tapaamisessa ilmenneiden erimielisyyksien vuoksi on perusteltu syy olettaa, etteivät huoltajat X ja Y kykene [asiakas]suunnitelmaa tarkistettaessa riittävästi erottamaan omia sekä toisaalta lastensa toiveita

⁵⁰ LSL (417/2007), 22 §.

⁵¹ Tiedossani on, että lastensuojelun edunvalvontaan liittyvä valtakunnallinen selvitystyö käynnistettiin vuoden 2021 aikana.

⁵² Ks. tarkemmin lapsen mielipiteen selvittämisestä: HE sosiaalihuoltolaiksi 164/2014 vp., 32 §; yksityiskohtaiset perustelut. Lisäksi LSL 5 §: Lapsen ja nuoren mielipide ja toivomukset.

⁵³ HE sosiaalihuoltolaiksi 164/2014 vp., 32 § yksityiskohtaiset perustelut.

⁵⁴ Ks. esim. LSL 20 §; SHAL 4 § 2mom.; SHAL 10 § 1 mom.;

⁵⁵ Ks. tarkemmin HE lastensuojelulaiksi 252/2006 vp., 21 § ja 22 § yksityiskohtaiset perustelut.

⁵⁶ Lapsi on lastensuojeluasiassa aina asianosainen. Hänen itsenäinen puhevaltansa on sidoksissa lapsen ikään. Edunvalvojan määräämisestä huolimatta huoltajalle jää oikeus käyttää asiassa omaa puhevaltaansa. Huoltaja on lastensuojeluasiassa asianosainen ja oikeus saada julkisuuslain 11 §:n mukaan tiedot siten kuin asianosaisen asemassa oleva ne saa. Ks. tarkemmin HE lastensuojelulaiksi 252/2006 vp., 21 § ja 22 § yksityiskohtaiset perustelut.

⁵⁷ HE lastensuojelulaiksi 252/2006 vp., 22 § yksityiskohtaiset perustelut.

⁵⁸ Ratkaisu on tässä selvityksen laatijan (SL) lyhentämänä. Ei KKO:n verkkosivuilta saatavissa.

ja tarpeita ja siten puolueettomasti valvomaan lasten etua. Näin ollen lasten edun turvaamiseksi on tärkeää, että heille määrätään edunvalvoja.

Korkeimman oikeuden kannan mukaan edunvalvojan määräämisen kannalta ei voi olla ratkaisevaa se, että edunvalvojaksi esitetyn henkilön ilmoitetaan nauttivan vanhempien luottamusta, vaan se, minkälaiset edellytykset tehtävään määrättävällä on valvoa lasten etua.

Tavallisimpia tilanteita lastensuojelun edunvalvojan hakemiselle ovat esimerkiksi lapsen huostaanottoprosessi tai epäily vanhemman lapseen kohdistamasta pahoinpitelystä. Edunvalvojalle voi tulla tarve myös tilanteissa, joissa lapsen huoltaja ei esimerkiksi mielenterveyden häiriön vuoksi kykene valvomaan lapsen etua.

Edunvalvojan tehtävänä on selvittää lapsen toivomus ja mielipide sekä määrittää lapsen etu käsillä olevassa lastensuojeluasiassa. Tämä edellyttää lapseen ja hänen elämäntilanteeseensa tutustumista. Käytännön kokemukset toteutuneista edunvalvonnoista osoittavat, että kun lapsen puhevaltaa käyttää lastensuojeluasioihin ja lasten kanssa työskentelyyn perehtynyt edunvalvoja, tulee lapsen oikeus osallisuuteen hänen omassa lastensuojeluasiassaan laaja-alaisesti turvattua.

Huoltoriidassa voi olla aihetta hakea lapselle edunvalvojan sijaista

Palautteiden perusteella vaikuttaa siltä, että lapselle perustetaan lastensuojelun asiakkuus varsin herkästi lapsen vanhempien ja huoltajien välisen huoltoriidan vuoksi.⁵⁹ Palautteiden perusteella lastensuojelun viranomaisen tekee toisinaan kiireellisen sijoituksen toiselle erossa asuvista vanhemmista.

Korkein oikeus on edellä arvioinut, että oli perusteltu syy olettaa, etteivät lasten huoltajat kyenneet [lastensuojeluasiassa] riittävästi erottamaan omia sekä toisaalta lastensa toiveita ja tarpeita ja siten puolueettomasti valvomaan lasten etua. Lasten ja vanhempien välille saattoi tällöin syntyä etujen ristiriita. Näin ollen lasten edun turvaamiseksi oli tärkeää, että heille määrättiin edunvalvoja.

Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti enintään kuudeksi kuukaudeksi myös vanhempansa tai muun huoltajansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi silloin, kun valmistellaan lapsen kotiin palaamista kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen tai kun se on lapsen edun kannalta muusta syystä perusteltua⁶⁰. Hallituksen esityksessä lastensuojelulaiksi todetaan, että ns. koekotiutusta koskevaa säännöstä ei ole tarkoitettu sovellettavaksi lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskeviin vanhempien välisiin erimielisyystilanteisiin.

Myöskään kiireellistä sijoitusta ja lapsen sijoittamista toisen vanhemman luokse ei voida käyttää vieraassa tarkoituksessa huoltoriidan ratkaisukeinona siten, että sen tarkoitus olisi estää toisen vanhemman oikeus lapsen tapaamiseen.⁶¹

Lasten huoltoon ja tapaamiseen liittyvien vakavien erimielisyyksien perusteella tulisi mielestäni harkita huoltajan sijaisen eli edunvalvojan hakemista. Toisin sanoen jo ilmenneiden erimielisyyksien vuoksi voi olla olemassa perusteltu syy olettaa, etteivät lasten huoltajat (jatkossakaan tai lähitulevaisuudessa) kykene puolueettomasti valvomaan lapsensa etua tai erottamaan omia ja toisaalta lastensa tarpeita.

⁵⁹ Ks. esim. Sosiaaliamiehen selvitys vuodelta 2020, jossa olen käsitellyt muun ohella valvottuja tapaamisia.

⁶⁰ LSL (417/2007), 49 § 3 mom.

⁶¹ HE lastensuojelulaiksi 252/2006 vp. Yksityiskohtaiset perustelut 49 §. Korkein hallinto-oikeus on antanut ratkaisun 2018:13 asiaan liittyen. Saatavilla: [KHO: 2018:13 - Korkein hallinto-oikeus](#)

Minulle välittyä, että vanhemmat voisivat hyötyä perheasioiden sovittelusta. Perheasioiden sovittelua ei kuitenkaan voi tarjota ilman molempien osapuolten suostumusta. Joissakin tilanteissa vaikutelmakseni on jäänyt, että sosiaaliviranomaisen tulisikin tehdä hakemus käräjäoikeudelle edunvalvojan sijaisen määräämiseksi⁶².

Kuka lapsen etua valvoo lastensuojelussa?

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista silloin, kun lapsella on lastensuojelun asiakkuus. Hänen on avustettava lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava siitä, että lapselle haetaan edunvalvojaa lastensuojelulain 22 §:n tarkoittamissa tilanteissa.⁶³

Sosiaalityöntekijä halusi tietää, miten hänen tulisi toimia 12-vuotiaan lapsen kohdalla. Nuori oli sijoitettu kiireellisesti kodin ulkopuolelle. Yksinhuoltajavanhempi ei [kyseisenä ajankohtana] kyennyt päättämään lapseensa liittyvistä asioista tai tunnistamaan lapsensa etua. Lapsen toisella vanhemmalla ei ollut huoltaja-asemaa lapseensa nähden eikä hän ollut osoittanut aiemmin kiinnostusta lapsensa asioihin.

Sosiaalityöntekijä pohti, miten edunvalvojahakemus tehdään ja tehdäänkö edunvalvojan sijaisen hakemisessa turhaa työtä, jos yksinhuoltajavanhempi lähiaikoina kykenisikin jälleen käyttämään puhevaltaansa lapsensa kohdalla? Entä, jos käräjäoikeus ei määräkään edunvalvojaa? Varsinkin, kun lastensuojelun asiakkaita ja hoidettavia asioita on muutenkin valtavasti.

Edunvalvojan tarpeen arviointi lastensuojelun asiakkuudessa olevan lapsen kohdalla on siis lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä. Arviointia on tehtävä jatkuvasti lastensuojelun toimenpiteiden aikana.⁶⁴ Mielestäni on selvää, että lapsen oikeuksien ja edun tunnistaminen on suurta ammattillista osaamista vaativaa ja vaatii käytännössä ammattilaisten keskinäistä keskustelua ja punnintaa.

Lastensuojelun edunvalvonta on erityistilanteita varten välttämätön, mutta samalla harvinaisuudessaan sekä kansallisia että maakunnallisia linjauksia vaativaa. Mielestäni edunvalvonnan systemaattinen koordinaatio maakunnallisesti mahdollistaa osaamisen kehittymisen ja johdonmukaisuuden sekä lastensuojeluprosessin että rikosprosessin osalta.

Edunvalvojaksi tulisi esittää kokenutta ja riippumatonta, koulutuksen saanutta henkilöä

Eräissä tilanteissa käräjäoikeus oli varannut huoltajalle tilaisuuden ilmoittaa mielipiteensä lastensuojelun edunvalvojaa koskevaan hakemukseen. Lastensuojelun asiakkaana olleen lapsen (ja huoltajan) kotikunnan lastensuojelun viranomainen oli hakenut käräjäoikeudelta laillisen edustajan eli huoltajan, sijaista.

⁶² Edunvalvojan sijaista voi hakea asiakaslain 10 § 3 momentin ja siinä todettujen säännösten nojalla. Jos lapselle kuitenkin on perustettu lastensuojelun asiakkuus, sovellettavaksi tulee lastensuojelulain 22 §:n säännös, koska se on erityislakina ensisijainen yleislakiin (asiakaslaki) nähden.

⁶³ Tuomioistuimen tulee tehdyn hakemuksen perusteella arvioida edunvalvojan määräämisen tarpeellisuus lainkohdassa tarkoitetuissa tilanteissa. Käytännössä hakemus lastensuojeluprosessissa tehdään suoraan käräjäoikeuteen.

⁶⁴ Jos lastensuojeluasia on vireillä ainoastaan lastensuojeluviranomaisessa eikä hallintotuomioistuimessa, lapsen edunvalvojan määrää käytännössä käräjäoikeus. Jos lasta koskeva asia on (jo) vireillä hallinto-oikeudessa, voi myös hallinto-oikeus määrätä edunvalvojan sijaisesta. Ks. hallintoprosessilaki (808/2019), 28 §: Edunvalvojan määrääminen oikeudenkäyntiä varten. Hallintoprosessilaki tuli voimaan 1.1.2020 lukien.

Kunta oli esittänyt edunvalvojaksi siihen suostumuksensa antanutta kyseisen kunnan perusturvajohtajaa. Huoltaja ihmetteli, miten sama henkilö, joka toimi ao. kunnan perusturvajohtajana ja joka huoltajan mukaan oli osallistunut lasta koskevan huostaanottoasian valmisteluun, voisi toimia riippumattomasti hänen lapsensa lastensuojelun edunvalvojana.

Edunvalvoja voi olla esimerkiksi lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija, asianajaja tai muu lainopillisen koulutuksen saanut henkilö.⁶⁵ Edunvalvojaa valittaessa on kiinnitettävä erityisesti huomiota asian laatuun ja sen merkitykseen lapsen kannalta. Edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa⁶⁶. Sopivuutta arvioitaessa on otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn henkilön taito ja kokemus sekä tehtävän laajuus ja laatu⁶⁷.

Merkitystä on myös sillä, että edunvalvojaksi esitetty voi puolueettomasti arvioida asiassa lapsen etua. Ratkaisevaa edunvalvojan määräämiselle lastensuojeluasiassa ei ole edunvalvojan nauttima lapsen huoltajan tai vanhempien luottamus, vaan edunvalvojan edellytykset valvoa lapsen etua.

Edellä kuvatussa tilanteessa lastensuojelun edunvalvojaksi esitettiin siis henkilöä, jonka ammatilliset tehtävät kytkeytyivät edunvalvojahakemuksen tehneeseen kuntaan. Vaikka minulle ei ole toimivaltaa arvioida sitä, oliko tehtävään esitetty henkilö esteellinen vai ei, mielestäni huoltajan esiin nostama kysymys oli erittäin aiheellinen⁶⁸.

Käsitykseni mukaan sellaisen kunnallisen viranhaltijan, joka työskentelee edunvalvojahakemuksen tekemisessä kunnassa, täytyy erittäin tarkoin arvioida edellytyksensä riippumattomasti valvoa lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen etua.

Lastensuojelulaitoksessa olevien lasten edunvalvonta kaipaa selkeyttämistä

Minulle on selvinnyt, että lastensuojelulaitoksessa olevat (pääosin) murrosikäiset nuoret voivat joutua myös esimerkiksi laitoksessa tai kotilomillaan pahoinpitelyn tai seksuaalisen väkivallan kohteeksi toisen tai toisten (kodin ulkopuolelle sijoitettujen) nuorten taholta. Kokemus on traumaattinen sekä epäilylle ja tämän perheelle että kohteelle ja tämän läheisille.

Minulle on myös joidenkin huoltajien kertomana välittynyt, että he eivät pysty auttamaan ja edustamaan lastaan omista henkilökohtaisista syistään. Toisin sanoen huoltajalla voi esimerkiksi olla mielenterveydellisiä ja/tai muita, omaan henkilökohtaiseen elämäänsä liittyviä syitä, joiden vuoksi huoltaja ei voi valvoa alaikäisen lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsensa etua ja käyttää puhevaltaa lapsensa asioissa. Huoltajalla voi olla kotonaan muita alaikäisiä huollettavia eivätkä vanhemman voimavarat ehkä riitä usein henkisestikin kuormittavissa tilanteissa.

Vaikka lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on virkansa puolesta avustettava nuorta puhevalan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava nuori oikeusavun piiriin, on mielestäni epäselvää, riittääkö

⁶⁵ HE lastensuojelulaiksi 252/2006 vp., 22 § yksityiskohtaiset perustelut.

⁶⁶ Laki holhustoimesta 442/1999, 5 §

⁶⁷ Heikkilä & Rantaeskola & Suikkanen-Malin (2018). Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia. Tyrvää-Vammala-Sastamala. Kirjoittajat ovat arvioineet että lastensuojelun edunvalvojan tehtäviin soveltuu erityisen hyvin sellainen sosiaalihuollon ammattihenkilö, joka on suorittanut edunvalvojakoulutuksen. Näitä koulutuksia on järjestänyt mm. XAMK (Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu). Kansallinen edunvalvonnan kehittämistyö on käynnissä, mutta asiasta laadittava selvitys ei toistaiseksi ole saatavilla.

⁶⁸ Esteellisyyden toteamisesta ja esteellisyysperusteista säädetään erikseen hallintolain 27–30 §:ssä. Eräs esteellisyyden perusteista on 28 § 1 momentin 7 kohdan mukaisesti se, ”jos luottamus virkamiehen puolueettomuuteen muusta erityisestä syystä vaarantuu”.

lastensuojelulain 24 § turvaamaan lastensuojelulaitoksessa olevien lasten ja nuorten oikeusturvaa ja etua esimerkiksi mahdollisissa pahoinpitelytilanteissa.

Itsenäistymisvarojen kerryttäminen lastensuojelussa

*Esitän Kanta-Hämeen hyvinvointialuevalmistelussa huomioon otettavaksi seuraavaa:*⁶⁹

Huolehdistaan siitä, että lastensuojelun itsenäistymisvarojen hallinnointi organisoidaan yhteneväisesti koko hyvinvointialueen tasoisesta ja nimetään esihenkilö vastaamaan toiminnasta.

Lisäksi tulee laatia yksityiskohtaiset menettelytapaohjeet itsenäistymisvarojen kerryttämisestä, tilien perustamisesta, elatusavun vahvistamiseen liittyvistä toimista, lapselle tulevien etuuksien tai muiden tulojen hakemisesta, varojen tilityksistä ja seurannasta sekä muista varojen hallinnointiin liittyvistä toimenpiteistä sekä riskien hallinnasta.

Itsenäistymisvaroilla tarkoitetaan erillisiä varoja, jotka varataan sijaishuollossa olleen lapsen itsenäistymiseen ensisijaisesti jälkihuollon päätyttyä. Nämä varat eivät kuulu jälkihuollon tukitoimenpiteisiin, vaan ovat niistä erillisiä nuorelle itselleen kuuluvia varoja.

Lastensuojelussa itsenäistymisvarojen kerryttämisessä on edelleen puutteita

Olen saanut itsenäistymisvarojen kerryttämiseen ja niiden käyttämiseen liittyviä palautteita viimeisen viiden vuoden ajan useita. Myös vuonna 2021 minulle selvisi, että kotinsa ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten itsenäistymisvarojen kerryttäminen ei ole toteutunut asianmukaisesti.

Kunnat eivät siis olleet kerryttäneet sijoittamalleen lapselle ja nuorelle itsenäistymisvaroja sillä tavoin, joka vastaisi sijaishuoltoon sijoitetun lapsen etua.

Eräässä tilanteessa oli kysymys nuoresta, jonka kodin ulkopuolinen sijoitus oli päättynyt. Kunnassa oli käytäntönä perustaa jokaiselle nuorelle erillinen tili itsenäistymisvarojen kerryttämistä varten. Tili nuorelle oli avattu tammikuussa 2013. Kertyneet varat oli maksettu jo kesäkuussa 2013. Vanhemmalle oli annettu ymmärtää, että tili lopetetaan, kun nuoren sijoitus päättyy. Vanhempi hämmentyi, kun paljastui, että tiliä ei vielä vuonna 2018 ollut lopetettu.

Tiliä ei ollut lopetettu, koska [aiempi sosiaalityöntekijä] oli pitänyt mahdollisena, että uusi kodin ulkopuolinen sijoitus voi tulla jossain vaiheessa, niin kuin kävikin. Työntekijä kuvasi, että ”yleensä itsenäistymisvaroina maksettavat maksut maksetaan kunnan tililtä ja sitten kun ne on käytetty, nuoren nimellä avattu tili lopetetaan ja siellä olleet rahat siirretään kunnan tilille”. Sosiaalityöntekijä oli vastannut vanhemman tiedusteluun ns. tavallisella sähköpostilla.

Myös kunnan vastaus hämmensi vanhempaa. Ottamatta kantaa muutoin viestissä kerrottuun, totean tässä yhteydessä, että mielestäni ammatilainen ei olisi saanut käyttää vastaamiseen tavallista sähköpostia. Vastauksesta selvisi paitsi nuoren nimi, myös hänen käyttämänsä palvelu tai tukitoimi. Nämä tiedot ovat kokonaan salassa pidettäviä.

Apulaisoikeusasiamies arvioi eräässä ratkaisussaan muun ohella sijoittajakunnan velvollisuuksia itsenäistymisvarojen kerryttämisessä ja itsenäistymisvarojen riittävyyttä⁷⁰.

Kantelija tuli täysi-ikäiseksi 2017. Hänet oli otettu huostaan vuonna 2005. Itsenäistymisvarojen kertymistä esitettiin ensi kerran kantelijan perhekotivanhempien taholta vuosien 2015–

⁶⁹ En esitä ehdotuksia Pirkanmaan hyvinvointialueelle kuuluvien Akaan ja Urjalan osalta.

⁷⁰ Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/695/2018, annettu 26.6.2019. Saatavilla: [2018 \(oi-keusasiames.fi\)](https://www.oikeus.fi/fi/asiakkaat/kantelut/2018-01-keusasiames.fi)

2016 aikana. Elatusapua ja elatustukea ehti eräännyä noin vuoden ajan, sillä kunta aloitti varojen kerryttämisen vasta marraskuussa 2016.

Asiassa oli kysymys siitä, olisiko itsenäistymisvarojen kerryttäminen tullut aloittaa tapahtunutta aikaisemmin, kun on kysymys huostaanotetun ja siten haavoittuvassa asemassa olevan lapsen edun toteutumisesta. Lastensuojelulain perustelujen valossa itsenäistymisvaroihin liittyisi kunnalle velvoite asianmukaisesta kerryttämisestä huolehtimiseen⁷¹.

Sijoittajakunnan sosiaalihuollon viranomaisen on apulaisoikeusasiamiehen mukaan tullut 1.4.2009 jälkeen ottaa erityisesti huomioon lapsen itsenäistymisvarojen turvaamiseen liittyvä lapsen etu ja pyrkiä aktiivisin toimin elatusavun vahvistamiseen, ellei sitä ole aiemmin vahvistettu ja ellei erityisiä vastasyitä ole.

Lapselle on haettava edunvalvoja elatusavun määrittelyä varten

Kun lapsi asuu sijaishuollossa, hänen huoltajansa tai molemmat huoltajat ovat elatusvelvollisia. Elatusapua koskevissa asioissa lasta edustaa yleensä hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa.

Lapsi oli ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle vuosina 2005–2020. Itsenäistymisvaroja oli huoltajan mukaan kerrytetty vain vuoden 2020 aikana. Huoltaja A:n mukaan johtava viranhaltija olisi todennut, että hänellä ”ei ole tietoa itsenäistymisvaroista eikä niiden kerryttämisestä”.

Huoltaja A kertoi, että hänelle lastenvalvoja oli vahvistanut ns. 0-sopimuksen nyt 17-vuotiaan lapsen kodin ulkopuolisen sijoituksen ajalta. Elatustukea ei ollut haettu. Lapsi olisi huoltaja A mukaan kuitenkin ollut oikeutettu Kelan maksamaan elatustukeen jo vuosia aiemmin. Huoltaja B:lle oli vahvistettu elatusavuksi 200 €/kk, jota tämä edelleen huhtikuussa 2021 maksoi, vaikka lapsen kodin ulkopuolinen sijoitus oli päättynyt jo joulukuussa 2020.

Kuvatussa tilanteessa jäi epäselväksi, millä menettelyllä lapsen huoltajista toiselle vahvistettiin elatusavuksi 200 euroa kuukaudessa ja toiselle sitä ei vähävaraisuuden vuoksi vahvistettu ollenkaan.

Apulaisoikeusasiamiehen mukaan sijaishuollossa olevan lapsen huoltaja tai huoltajat eivät voi käyttää lapsen puhevaltaa tämän elatusta koskevassa asiassa. Elatusasiaa varten tulee tällaisessa tilanteessa määrätä edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan holhoustoimilain 11 §:n nojalla.

Sijoittajakunnalla on asiassa myös oma etu, koska suurin osa vahvistettavasta elatusmaksusta tulee perittäväksi sijoittajakunnalle. Tämän vuoksi sosiaalihuollon toimielin ei voi edustaa lasta. Sosiaalihuollon toimielin voi hakea lapsen edunvalvojan sijaisen määräämistä holhoustoimilain 72 §:n 2 momentin nojalla.⁷²

Elatuslain 13 a §:n perusteella viranomaisella on ollut ja on edelleen oikeus vaatia lapselle vahvistettavaksi elatusapu, jos lapsi muun ohella on vaarassa jäädä tai hän on jo elatuksen puutteessa eikä elatusapua ole vahvistettu.

Kun elatusapu on vahvistettu, lapsi voi saada elatustukea elatusavun täydentämiseen, jos elatusapu on elatusvelvollisen vähävaraisuuden vuoksi vahvistettu elatustukea pienemmäksi. Lapselle voidaan maksaa elatustukea myös elatusavun sijaan, jos elatusvelvollinen laiminlyö vahvistetun elatusavun maksun. Elatustukea voidaan maksaa kunnan toimielimelle.⁷³

⁷¹ HE lastensuojelulaiksi 252/2006 vp., yksityiskohtaiset perustelut 77 § 4 mom., s. 190.

⁷² Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/695/2018, annettu 26.6.2019. Saatavilla: [2018 \(oikeusasiamies.fi\)](https://www.oikeusasiamies.fi)

⁷³ Laki lapsen elatuksesta (704/1975) 11 § 3 mom. Ks. myös L:lla (1307/2014) muutettu 13 a §.

Itsenäistymisvaroja voi kertyä asianmukaisella menettelyllä merkittäviä summia

Palautteiden perusteella lapsilla ja nuorilla olisi - ainakin joissakin tilanteissa - ollut mahdollisuus suurempaan itsenäistymisvarakertymään kuin mitä heille tosiasiallisesti oli kertynyt. Kunnissa ei joko ole osattu soveltaa voimassa olevaa lainsäädäntöä lapsen ja nuoren edun mukaisesti ja/tai kunnissa annetut toimintaohjeet eivät ole olleet kaikkien ammattilaisten tiedossa.

Eräissä tilanteissa jälkihuoltoon oikeutettu 19-vuotias nuori ihmetteli itsenäistymisvaroihin liittyvää kunnan menettelyä. Hän koki, että itsenäistymisvaroja olisi tullut olla selvästi enemmän kuin mitä hänelle ilmoitettiin niitä olevan. Hänellä oli käsitys, että itsenäistymisvaroja ei olisi kerrytetty ollenkaan vuosina 2008–2017, koska ainoalle huoltajalle ei ollut vahvistettu elatussopimusta. Ilman vahvistettua elatussopimusta nuori ei ollut oikeutettu myöskään Kelan maksamaan elatustukeen.

Nuori koki myös, ettei hänen omia toiveitaan varojen käyttökohteista ollut riittävästi tai ollenkaan huomioitu. Hän koki, että varojen käyttökohteista oli sovittu aiemman sosiaalityöntekijän kanssa. Uusi sosiaalityöntekijä vetosi nuoren mukaan siihen, että ”mitään kirjauksia tehdyistä sopimuksista” ei ollut ollut tehty.

Selvitettyäni asiaa kunnasta, minulle kerrottiin, että ”tarkka tieto kertyneistä varoista saadaan vain kerran vuodessa”. Olen saanut tällaisen vastauksen usein eri kunnista. Minulle ei ole selvinnyt, minkä vuoksi kunnissa ei olisi mahdollisuutta saada ajantasaista tietoa tilillä olevista varoista.

Minulle kerrottiin myös, että ”on ollut tavallista, ettei ole haettu edunvalvojan sijaisia [elatusavun määrittämiseksi].” Pelkästään Kelan maksamasta elatustuesta nuorelle olisi arvioni mukaan voinut kertyä varoja vuosien 2009–2017 aikana vähintään noin 6 432 euroa⁷⁴. Koska sijoitus kesti pidempää, myös kertymä olisi voinut olla suurempi.

Etuuksien hakeminen lapselle on myös kunnan etu

Velvoite elatusavun vahvistamiseen perustuu apulaisoikeusasiamiehen arvion mukaan elatustukilain 1.4.2009 voimaan tulleeseen muutoksen. Lastensuojelulaki ei apulaisoikeusasiamiehen tulkinnan mukaan sisällä selkeää velvoitetta aktiivisesti toimia elatusavun vahvistamiseksi. Myös asiassa sovellettava asiakasmaksulain 14 § on hyvin tulkinnanvarainen.⁷⁵ Näiltä osin lainsäädäntö on siis epätarkka.

Aiemmin elatusapu jätettiin usein vahvistamatta huostaanotettujen lasten vanhempien vähävaraisuuden vuoksi. Huhtikuun 2009 jälkeen sijaishuollossa olevalle lapselle voidaan maksaa elatustukea riippumatta elatusvelvollisen elatuskyvystä tai maksuhalukkuudesta.

Elatustuesta kertyy kunnalle lapsen asiakasmaksuja eli korvausta kodin ulkopuolisen hoidon järjestämisestä. Elatustuki kerryttää myös lapsen itsenäistymisvaroja. Edellytyksenä elatustuen maksamiselle on kuitenkin elatusavun vahvistaminen lapselle. Jos elatusvelvollisella ei ole maksukykyä, eli hänelle tehdään ns. 0-sopimus, Kela maksaa elatustukea elatusavun sijaan.

Elatustuen maksamisesta ja siihen liittyen elatusapujen perimisestä huolehtii Kansaneläkelaitos. Näistä toimenpiteistä ei tule kunnalle – jatkossa hyvinvointialueelle - kustannuksia.⁷⁶

⁷⁴ Ks. elatustuen määrät vuosille 2009–2018. [Luettu 18.3.2022]. Saatavilla: [Elatustuen+määrät.pdf \(kela.fi\)](#)

⁷⁵ Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/695/2018, annettu 26.6.2019. Saatavilla: [2018 \(oi-keusasiamies.fi\)](#)

⁷⁶ Em. eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu.

Perhehoito hoivan ja huolenpidon muotona lastensuojelussa

Perhehoidossa voidaan hoitaa lapsia tai aikuisia, jotka eri syistä tarvitsevat kodinomaista hoitoa ja huolenpitoa. Perhehoidossa voidaan hoitaa vammaisia ja pitkäaikaissairaita henkilöitä, mielenterveyskuntoutujia sekä vanhuksia.

Sain lastensuojelun toimintaa koskevia palautteita perhehoitajina toimivilta henkilöiltä aiempia vuosia enemmän. Osa perhehoitajista toimi ammatillisina perhehoitajina. Yhteydenotot jakautuivat seuraavasti:

- lastensuojelulain nojalla sijoitetun lapsen tai nuoren oikeusturvaan ja asemaan liittyvät syyt;
- perhehoitajien omaan asemaan ja oikeuksiin liittyvät syyt.

Kehitysvammaisten ja/tai neuropsykiatrisesti oirehtivien lapsen ja nuoren hoidon ja huolenpidon järjestäminen lastensuojelulain tarkoittamana perhehoitona tuottaa havaintojeni mukaan joissakin tilanteissa erityisiä, vammaisen lapsen tai nuoreen asemaan liittyviä oikeusturvaongelmia. Sain tiedusteluja myös ikääntyneiden perhehoitoon liittyen. En tässä yhteydessä käsittele näitä seikkoja.

Onko vanhemmalla oikeus perhehoitolain mukaisiin korvauksiin lapsen koekotiutuksen ajalta?

Kunnan ammattilainen tiedusteli, pitääkö lapsen vanhemmalle maksaa ns. koekotiutuksen ajalta perhehoitolain tarkoittamia korvauksia. Alaikäistä lasta oltiin sijoittamassa toisen vanhempansa luokse väliaikaisesti, enintään kuudeksi kuukaudeksi, kun valmisteltiin lapsen palaamista kotiin sijaishuollon jälkeen.

Lapsen vanhempi oli kertomansa mukaan saanut omalta lakimieheltään ohjeen, että vanhemmalle pitäisi maksaa samansuuruinen perhehoidon palkkio ja korvaus kuin perhehoitajille, jotka siihen asti olivat hoitaneet lasta.

Lapsen vanhemman velvollisuutena on edistää lapsen tasapainoista kasvua ja kehitystä silloin, kun lapsi asuu vanhempansa kanssa⁷⁷. Perustuslain mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu⁷⁸.

Lapsen huostaanotto voi jatkua jonkin aikaa, vaikka huostaanotettu lapsi asuisi vanhempansa kanssa⁷⁹. Käsitykseni mukaan vanhempi ei koekotiutuksen ajalta kuitenkaan ole oikeutettu perhehoitolain mukaisiin korvauksiin.

Käsitykseni on, että lapsen huostaanottaneella kunnalla on merkittäviä velvollisuuksia varmistua eri tavoin lapsen tasapainoisen kasvun ja kehityksen edellytysten, riittävän hoidon ja huolenpidon sekä lapsen tarpeiden toteutumisesta koko sen ajan, kun alaikäisen huostaanotto jatkuu.

Lapsen koekotiutus vanhempansa luokse voi käytännössä tarkoittaa esimerkiksi tehostettua perheytyötä ja tiiviitä asiakassuunnitelmaneuvoitteluja. Taloudellinen tuki vanhemmalle on mielestäni osa tätä tukea.

⁷⁷ Ks. tarkemmin lapsen huollon tarkoitus: LHL (362/1983). L:lla 190/2019 muutettu 1 §.

⁷⁸ PL 19 § 3 mom.

⁷⁹ LSL 49 § 3 mom.

Näihin kuuluvat asiakasmaksun lakkauttaminen, jos sellainen on määritelty. Mahdollinen elatusavun tai elatustuen perintä lapsen hoidon korvaukseksi tulisi päättää ja siirtää lapsilisä tai esim. lapselle tuleva vammaistuki vanhemmalle⁸⁰.

Perhehoito on ensisijaista laitoshoitoon nähden lastensuojelussa

Tarkastelen perhehoitoon hoitoon liittyviä ilmiöitä osana lastensuojelun sijaishuoltoa. Perhehoito on laitoshoitoon nähden ensisijainen lapsen sijaishuollon muoto: laitoshoittoa järjestetään, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla⁸¹.

Perhehoitajana toimeksiantosopimuksella toimivaan henkilöön ei sovelleta sosiaalihuollon asiakaslakia, sillä perhehoitajana toimiva ei ole sosiaalihuollon asiakas. Sosiaaliamiehen toimivalta rajautuu sosiaalihuollon asiakkaan ja oikeuksien toteutumisen arviointiin.⁸²

Perhehoitajat kertovat alaikäisten oikeusturvan puutteista

*Esitän Kanta-Hämeen hyvinvointialuevalmistelussa huomioon otettavaksi seuraavaa:*⁸³

Lasten ja aikuisten perhehoitoa koordinoidaan, ohjataan ja valvotaan johdonmukaisesti ja systemaattisesti koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen alueella. Nimetään esihenkilö vastaamaan kaikkien ikäryhmien perhehoidon organisoinnista Kanta-Hämeen hyvinvointialueella.

Perhehoitoyksikkö Kanervan asemaa vahvistetaan siten, että Kanervalla on oikeus tehdä ja lakkauttaa kaikki perhehoidon toimeksiantosopimukset ja huolehtia kaikista niihin liittyvistä toimenpiteistä, ohjeistuksista, seurannasta ja riskien hallinnasta.

Huolehditaan siitä, että Perhehoitoyksikkö Kanervan henkilöstömitoitus ja henkilöstön pohjakoulutus riittää vastaamaan sopimusjuridiikkaan liittyvistä ja muista tarvittavista perhehoidon organisointiin liittyvistä toimista koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen alueella.

Tarkastelen tässä selvityksessä perhehoitajilta tulleita palautteita sen vuoksi, että minulle välittyy niiden kautta myös perhehoidon asiakkaiden (erityisesti alaikäisten) oikeusturvaan liittyviä näkökohtia. Perhehoitajalla voi olla eri kuntien lastensuojelulain nojalla sijoitettavia lapsia. Tällöin heillä on myös mahdollisuus verrata eri kuntien toimintaa.

Sijoitettujen lasten asemaan ja oikeuksiin vaikuttavat palautteiden perusteella erityisesti seuraavat asiat:

- Sijoitettu lapsi tai hänen huoltajansa eivät saa kaikissa tilanteissa itselleen asiakassuunnitelmaa. Suunnitelmaa ei siis edes osittain lähetä sijoitetulle lapselle itselleen.
- Lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää ei vaihdeta, vaikka 12 vuotta täyttänyt lapsi itse viestittäisi, ettei halua enää työskennellä ao. työntekijän kanssa.

⁸⁰ Lapsilisälain (796/1992) 11 §:n mukaan lapsilisä voidaan perhehoidossa maksaa kunnan esityksestä sille kunnalle, joka ensisijaisesti vastaa lapsen hoitokustannuksista. Lapsilisällä on hyvitettyä niitä hoitokustannuksia, joista esim. kunta on vastuussa. Kun lapsi on sijoitettuna perhehoitoon, KELA voi sosiaalilautakuntaa kuultuaan oikeuttaa myös perhehoitajan nostamaan lapsilisän.

⁸¹ LSL 50 §.

⁸² Toimeksiantosopimukset esimerkiksi tukiperheen ja kunnan tai perhehoitajan ja kunnan välillä eivät ole sellaista sosiaalihuollon asiakastietoa, joka talletettaisiin sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon.

⁸³ En esitä ehdotuksia Pirkanmaan hyvinvointialueelle kuuluvien Akaan ja Urjalan osalta.

- Lapsen sijoittaneen kunnan työntekijä ei tapaa riittävästi sijoitettua lasta ja korona-aikana tapaamiset ovat entisestään vähentyneet.
- Lapsen sijoittaneen kunnan työntekijät vaihtuvat tiheästi, minkä vuoksi työskentelystä puuttuu johdonmukaisuus ja linjakkuus, eikä sosiaalityöntekijä ehdi tutustumaan sijoitettuun lapseen kunnolla.
- Lastensuojelulain nojalla sijoitetun kehitysvammaisen lapsen tai nuoren asioista päävastuun ottaa kehitysvammahuollon työntekijä, ei lastensuojelun edustaja.

Perhehoitosopimukseen liittyvät seikat vaativat sopimusjuridiikan osaamista

Lähtökohtaisesti perhehoitoa antavat tavalliset perheet, jotka ovat tehtävään soveltuvia ja joille on annettu ennakkovalmennus. Heillä ei välttämättä ole mitään tuntemusta tehtäväalueeseensa kytkeytyvästä lainsäädännöstä.

Ammatillisella perhehoidolla on suurempia vaatimuksia. Sen osalta on olennaista, että vähintään kahdesta vaadittavasta perhehoitajasta ainakin yhdellä hoitopaikan perhehoitajalla on tehtävään soveltuva koulutus ja riittävä kokemus hoito- ja kasvatustehtäviin. Mitä vaativampi perhehoidettavan, esimerkiksi lapsen tilanne on, sitä enemmän huomiota tulee kiinnittää perhehoitajien ammattitaitoon ja työssään tarvitsemaan tukeen⁸⁴.

Perhehoito on sosiaalipalvelu. Sosiaalihuollon ammattilaisen tehtävä on viime kädessä kertoa ja kuvata perhetyöntekijälle, mitä perhetyö tarkoittaa ja miten sosiaalihuollon ja lastensuojelutyön lakisääteiset toimintamallit heijastuvat perhetyöhön ja perhetyöntekijän velvollisuuksiin⁸⁵.

Perhehoidon toteuttaminen toimeksiantosopimuksin on sopimussuhde, jossa on kaksi lähtökohtaisesti tasavertaista sopimusosapuolta⁸⁶. Tavoitteena kaikessa sopimisessa tulisi mielestäni olla ennustettavuus ja turvallisuus, joita hyvin laadittu sopimus ja oikeat sopimuskäytännöt osaltaan edistävät. Sopimusmuutoksiin tarvitaan yleensä osapuolten hyväksyntä⁸⁷.

Muutosten hallinta edellyttää huolellista dokumentointia. Jos perhehoitajan toiminta vaatii korjausta, kunnan tulee mielestäni dokumentoida tarkasti esimerkiksi ne tavat, joilla kunta on pyrkinyt saamaan korjausta perhehoitajan toimintaan⁸⁸.

Sopimusjuridiikan alaan kuuluvat ilmiöt vaativat mielestäni merkittävää erityisosaamista. Minulle on palautteista välittynyt, että sosiaalityö ja perhehoidon sopimusjuridiikka menevät kuntien työskentelyssä sekaisin pelkästään sen vuoksi, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi olla myös se henkilö, joka allekirjoittaa toimeksiantosopimuksen perhehoitajan kanssa ja samalla valvoo palvelun laatua⁸⁹.

⁸⁴ HE perhehoitolaiksi 256/2014 vp. yksityiskohtaiset perustelut.

⁸⁵ Perhehoitoliiton Anu Lehtosaari käyttää tästä käsitettä ”selittävä sosiaalityö”, mikä mielestäni kuvaa hyvin sosiaalihuollon ammattilaisen vastuuta suhteessa perhetyöntekijään. Selittävä sosiaalityö vaatii kuitenkin merkittävästi aikaa, mitä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei ole.

⁸⁶ Perhehoitosopimus ja omaishoitosopimus on tyypillisiä esimerkkejä sosiaalihuollossa tehtävistä hallintosopimuksista. Mielestäni näihin molempiin liittyy myös lainsäädännön puutteisiin liittyviä oikeusturvaongelmia.

⁸⁷ Perhehoitolaki 12 § 1 mom. kuitenkin sallii sopimuksen yksipuolisen irtisanomisen.

⁸⁸ Perhehoitolaki 12 § 2 momentin mukaan kunnan tulee pyrkiä saamaan aikaa korjaus, jos perhekoti tai siellä annettava hoito todetaan puutteelliseksi.

⁸⁹ Perhehoitolaki ei edellytä kirjallista toimeksiantosopimusta. Pidän tätä erittäin isona puutteena.

Perhehoitajien palautteet omasta asemastaan herättävät huolta

Perhehoitajien omaan asemaan ja oikeusturvaan liittyvät yhteydenotot koskivat pääosin seuraavia seikkoja:

- Perhehoitaja, joka on henkilökohtaisesti osallistunut sijoitettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmanneuvotteluun, ei saa miltään osin nähdäkseen alaikäistä koskevaa suunnitelmaa. Erilistä toteuttamissuunnitelmaa ei yleensä tehdä perhehoitoon.
- Perhehoitajan palaute lapsen tuntemasta epäluottamuksesta kunnan työntekijään ja työskentelytapoihin voidaan tulkita perhehoitajan ”yhteistyökyvyttömyydeksi”.
- Sosiaalityöntekijä ei ehdi vastaamaan perhehoitajan yhteydenottoihin. Kunnassa ei myöskään ehditä reagoida viiveettä esimerkiksi perhehoitajan lähettämiin kulukorvaushakemuksiin.
- Perhehoitajien yhteydenottoja ja tiedusteluja (omassa asiassaan) kuntaan ei kirjata eikä rekisteröidä mihinkään, minkä vuoksi perhehoitaja voi joutua tiedustelemaan samaa asiaa uudelleen eri työntekijöiltä. Jälkeenpäin ei voida osoittaa, mitä perhehoitajalle on vastattu tai miten asiassa on muutoin kunnan taholta toimittu.
- Perhehoitajalle myönnettävät ja järjestettävät tukitoimet voidaan tehdä sijoitetun lapsen nimellä. Perhehoitajan työn tueksi myönnettäviä etuuksia saatetaan joutua maksamaan kunnassa käytössä olevan asiakastietojen käsittelyyn tarkoitetun tietojärjestelmän kautta⁹⁰.
- Perhehoitajan toimeksiantosopimusten voimassaoloaika voi olla erittäin lyhyt. Kun sopimuskausi umpeutuu, palkkion ja kulukorvausten maksu päättyy välittömästi, vaikka sijoitetun lapsen olosuhteissa ei tapahtuisi muutosta. Uuden sopimuksen seurauksena hoitopalkkion määrä voi pienentyä.

Tunnen huolta palautteista, vaikka myös perhehoitajien omassa ammatillisuudessa voi olla puutteita⁹¹.

Lapsen perhehoito voi päättyä odottamatta ja ilman asianmukaista kuulemista

Palautteiden perusteella lapsi voidaan siirtää perhehoitajan luota toiseen sijaishuoltopaikkaan (lastensuojelulaitokseen tai ns. koekotiutuksena vanhempien luokse) ilman, että kunta on kyennyt esittämään kestäviä perusteluja sijaishuoltopaikan tai sijoituksen päättämisen syistä⁹². Muutos voidaan palautteiden perusteella tehdä lähes yllätyksenä.

Perhehoitajana toimiva on voinut ihmetellä myös kunnan ratkaisua jatkaa alaikäisen kodin ulkopuolista sijoittamista, vaikka sijoitukselle ei perhehoitajan näkemyksen mukaan enää olisi tarvetta. Esimerkiksi lapsen vanhemman mahdollinen päihteidenkäyttö saattaa olla loppunut. Perhehoitajana toimiva on myös kokenut, että sijoitetun lapsen palauttaminen kotiinsa vanhemman luokse ei olisi ollut lapsen edun mukaista vanhemman – yhä jatkuvan – päihteiden käytön vuoksi, mutta perhehoitajan näkemystä ei ole huomioitu.

Palautteiden perusteella perhehoitajalle ei ole aina asianmukaisesti varattu tilaisuutta tulla kuulluksi lapsen sijaishuoltopaikan muuttamisen yhteydessä. Tiedossani on myös, että perhehoitaja ei saanut

⁹⁰ Perhehoitajan tukea koskeva päätös toimitettiin perhehoitajan käsityksen mukaan myös lapsen huoltajalle tiedoksi. Perhehoitoliiton näkemyksen mukaan perhehoitajan tukea koskevat hallintopäätökset ovat sisällöstä riippuen joko a) hoidettavan asiakirjoihin kuuluvia perhehoitajaa koskevia tietoja, b) vain perhehoitajaa koskevaa tietoa tai niissä voi c) olla tietoa, joka jaetaan em. kesken sisältöön perustuen. [Luettu 22.3.2022]. Saatavilla: [Usein kysytyt kysymykset - Perhehoitoliitto](#)

⁹¹ Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 24.7.2019. Saatavilla: [2019 \(oikeusasiamies.fi\)](#)

⁹² Tiedossani on, että tuomioistuimien on kumonnut kunnan viranhaltijan tekemän ratkaisun lapsen sijaishuoltopaikan muuttamisesta. Tuomioistuimen näkemyksen mukaan perhehoidon vaihtamiselle lastensuojelun laitoshoidon ei ollut lapsen edun näkökulmasta perusteita. Lapsi palasi takaisin perhehoitajalle oltuaan 2 vuotta laitoshoidossa.

useisiin kuukausiin kirjallisesti tietoa toimeksiantosopimuksen päättämisestä. Kunnan mukaan tieto olisi laitettu postin kuljetettavaksi, mutta kirje ei tavoittanut perhehoitajaa. Syynä vaikutti olevan se, ettei kunta ollut lähettänyt sopimuksen irtisanomista ns. kirjattuna kirjeenä⁹³.

Perhehoitajan antamaa kriittistä palautetta ei käsitellä asianmukaisesti

Minulle tulleiden palautteiden perusteella perhehoitaja on voinut kokea, että sijaishuoltopaikan muuttamisen syynä on kunnan viranhaltijan tai viranhaltijoiden tuntema epäluottamus perhehoitajaan. Näin on ollut palautteiden perusteella varsinkin, jos perhehoitaja on pyrkinyt selvittämään sijoitetun lapsen etuun ja oikeuksiin tai omaan asemaansa liittyviä seikkoja⁹⁴.

Kun perhehoitaja antaa palautetta kuntaan, on minulle välittynyt, että palautteen käsittelyyn ei ole luotu puolueettomia toimintatapoja. Vaikuttaa jopa siltä, että yhden sosiaalihuollon ammattilaisen kielteinen vaikutelma on johtanut kunnan sijaishuollon ammattilaisten yleistyneeseen tulkintaan perhehoitajan henkilöstä. Jos perhehoitajan henkilöön liittyviä ilmiöitä ei dokumentoida, mielestäni perhehoitajan oikeusturva ei voi toteutua asianmukaisesti⁹⁵.

Vaikka toimeksiantosopimuksessa pitää muun ohella sopia kunnan ja perhehoitajan välisestä yhteistyöstä, vaikuttaa siltä, ettei toimeksiantosopimus riittävästi turvaa perhehoitajien asemaa⁹⁶. Esimerkiksi ammatillisena perhehoitajana toimiva voi menettää elinkeinonsa toimeksiantosopimuksen irtisanomistilanteessa. Asia ei siis ole vähäpätöinen perhehoitajana toimivan näkökulmasta.

Toimeksiantosopimuksen irtisanomisen voi saattaa hallinto-oikeuteen hallintoriita-asiana. Koska käsittelyajat ovat erittäin pitkät, oikeusturvan näkökulmasta asetelma on vähintään epätyytyttävä.

Perhehoitoyksikkö Kanervaa arvostetaan, mutta sen toimivalta on riittämätön

Perhehoitajien palaute perhehoitoyksikkö Kanervan toimintaan kohtaan on poikkeuksetta hyvin myönteistä. Perhehoitajat ovat kertoneet minulle jo pidempään, että he ottavat usein Kanervaan ensin yhteyttä kohdatessaan (lapsen sijoittaneen) kunnan toiminnassa epäjohtonmukaisuutta ja puutteellista ohjausta.

Perhehoitajat ovat kokeneet, että Kanervassa tunnustetaan perhehoitajien kuvaamia ongelmia. Kanervasta on perhehoitajien mukaan kuitenkin annettu ymmärtää, että Kanerva ei voi puuttua itsenäisten kuntien toimintaan edes silloin, kun Kanerva tunnistaa perhehoitajan esiin nostaman ongelman.

Perhehoitoyksikkö Kanervan hallinnointia ohjaa kaikkien kuntien edustajista koostuva ohjausryhmä. Ohjausryhmän rooli on yksikön toiminnan seuraaminen ja kehittäminen. Ohjausryhmällä ei ole suoraa päätösvaltaa, vaan yksikön toimintaa koskevat päätökset tehdään kuntien lautakunnissa kuten kunnallishallinnossa yleensäkin. Ohjausryhmä kokoontuu 4–5 kertaa vuodessa.⁹⁷

⁹³ Posti tarkoittaa kirjatulla kirjeellä lähetystä, johon kuuluu kuittaus postittamisesta, lähetysten seuranta ja luovutus Postin palvelupisteestä. Postin mukaan kirjattu kirje on varma tapa toimittaa lähetys perille vastaanottajalle.

⁹⁴ Myös Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa on käsitelty kanteluita, joissa perhehoitajan aktiivisuus sijoitetun lapsen asioissa vaikuttaa johtaneen lapsen sijoittamiseen muualle.

⁹⁵ Perhehoitolaki ei säätele myöskään perhehoitajan henkilöä koskevia kirjauksia ja dokumentaatiota millään tavalla.

⁹⁶ Perhehoitolaki (263/2015), muutettu L:lla (510/2016) 10 § 1 momentin 10 kohta.

⁹⁷ Kanervan perhehoidon toimintaohje, s. 4. [Lainattu 18.3.2022]. Saatavilla: [Lastensuojelun perhehoidon toimintaohje \(perhehoitoyksikkokanerva.fi\)](https://www.kanerva.fi/lastensuojelun-perhehoidon-toimintaohje)

Vuonna 2020 kodin ulkopuolelle ammatilliseen perhekotiin sijoitettuja 0–17-vuotiaita oli eniten Jannakkalassa (21,6 prosenttia kaikista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista)⁹⁸. Riihimäellä heitä oli 6,9 prosenttia ja Hämeenlinnassa 4 prosenttia.⁹⁹ Koska perhehoitajista vain osa toimii ammatillisesti, perhehoitoon sijoitettuja lapsia ja nuoria on enemmän, minkä vuoksi esiin nostamani ilmiöt voivat koskettaa useita eri lapsia ja useita eri perhehoitajia.

THL antoi vuonna 2021 suositukset perhehoidon toimintaohjeiden sisällöiksi¹⁰⁰. Julkaisu on laadittu tukemaan kuntia ja kuntien yhteenliittymiä lastensuojelun perhehoidon järjestämisessä ja siten lisäämään perhehoidossa olevien lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta valtakunnallisesti. Kanervassa on perhehoidon toimintaohje¹⁰¹, mutta ilman Kanervan aseman vahvistamista linjausten merkitys jää epäselväksi.

2.3.2 Perheoikeudelliset palvelut

Lapsen huoltoon, elatukseen tapaamisoikeuteen liittyviä yhteydenottoja tuli yhteensä 15 vuonna 2021. Sain palautetta muun ohella sovittelukertomuksen sisällöstä ja tekotavasta¹⁰². Lisäksi eräässä tilanteessa vanhempi koki, että valvottuja vaihtoja valvova ostopalveluyrityksen työntekijä puuttui vanhemman tärkeäksi kokemaan tukitoimeen ilman toimivaltaa.

Saan melko usein myös elatusavun määrittelyyn liittyviä tiedusteluja.

Elatusvelvollinen kysyi neuvoa sen vuoksi, että lastenvalvoja ei elatusvelvollisen mukaan suositunut vahvistamaan ns. 0-sopimusta, vaan edellytti, että elatusavuksi vahvistettaisiin kahdelle alaikäiselle työttömyysturvan lapsikorotusta vastaava euromäärä¹⁰³. Elatusvelvollisen tuloina oli hänen oman kertomansa mukaan työttömyysturva ja perustoimeentulotuki.

Elatusvelvollisen mukaan Kela ei huomionnut lapsikorotuksen osuutta tulojen vähennyksenä perustoimeentulotuessa. Elatusvelvollisen mukaan työttömyysturvan lapsikorotus maksetaan hakijalle itselleen osana työttömyysturvaa. Lapsikorotus ei elatusvelvollisen mukaan ole hänen käytettävissä olevaa tuloaan, koska se lastenvalvojan vahvistaman sopimuksen nojalla on tarkoitettu elatusvelvollisen kahden alaikäisen lapsen elatukseen. Kela ei myöskään huomioi elatusapua elatusvelvollisen menona perustoimeentulotuessa.

⁹⁸ Ammatilliset perhekodit sijoittuvat sijaishuollon muotona perhehoidon ja laitoshoidon väliin. Ne toimivat lähtökohdiltaan kuten tavalliset perhekodit, mutta niiltä edellytetään vahvempaa osaamista. Siksi ammatillisiin perhekoteihin on mahdollista sijoittaa myös erityistä hoitoa tarvitsevia lapsia ja nuoria. Ammatillinen perhehoito on luvanvaraista toimintaa. [Luettu 17.3.2022]. Ks. [Ammatilliset perhekodit - THL](#)

⁹⁹ Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi © Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2005–2022, [CC BY 4.0](#) Tulokset saatavilla hakusanalla ”perhehoito”.

¹⁰⁰ Eriksson, Pia & Säles, Emilia (toim.) Lastensuojelun perhehoidon järjestäminen. Suositukset perhehoidon toimintaohjeiden sisällöiksi. THL:n työpapereita 6/2021. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/141024/URN_ISBN_978-952-343-627-5.pdf?sequence=1

¹⁰¹ [Lastensuojelun perhehoidon toimintaohje \(perhehoitoyksikkokanerva.fi\)](#)

¹⁰² Sovittelijan tulee käräjäoikeuden määräämässä ajassa tai lain enimmäisajassa toimittaa kertomus niistä toimenpiteistä, joihin hän on ryhtynyt. Jollei sovittelu ole johtanut tulokseen, kertomuksessa on puolueettomasti ja totuudenmukaisesti tuotava esiin ne seikat, joilla saattaa olla merkitystä asian ratkaisemisessa. Sosiaalihuollon viranomaisen tulee nimetä riittävä määrä henkilöitä hoitamaan sovittelutehtäviä kunnassa. Sovittelijaksi voidaan nimetä ainoastaan lasten ja perheiden kanssa tehtävään psykologiseen, psykiatriseen tai sosiaalityöhön taikka lastensuojeluun perehtynyt henkilö. Laki lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996), 8–9 §:t

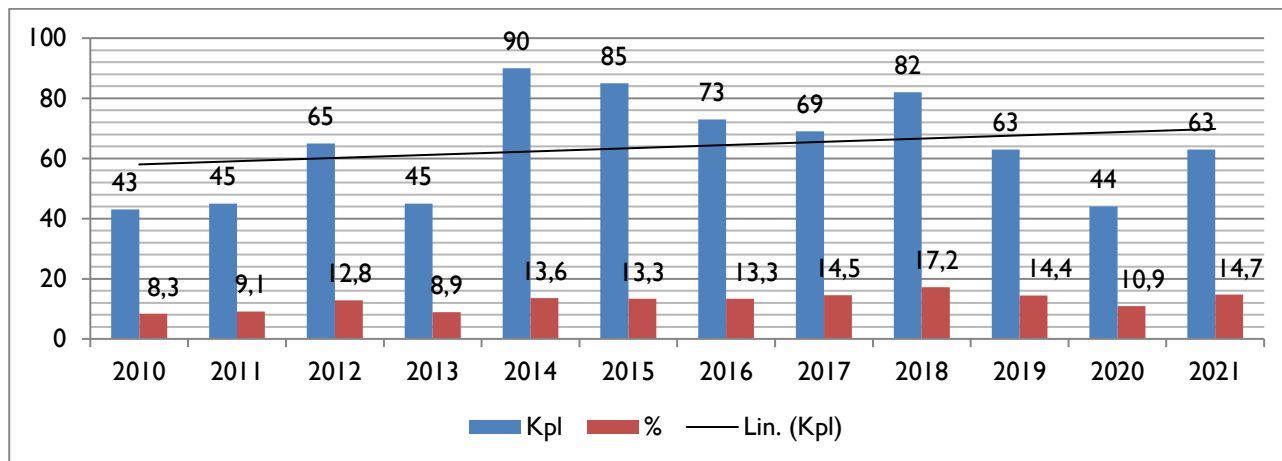
¹⁰³ Kela maksaa kahdesta lapsesta lapsikorotusta vuoden 2022 tasossa 7,95 €/päivä eli noin 171 euroa kuukaudessa.

Elatusvelvollinen koki, että hänen on molempien vanhempien edun vuoksi "pakko allekirjoittaa" lastenvalvojan esittämä sopimus, jotta ei syntyisi sopimuksetonta tilannetta. Jos elatusvelvollinen ei pystyisi maksamaan hänelle vahvistettua elatusapua (työttömyysturvan lapsikorotusta), lapsia edustava vanhempi "voisi saada ainakin elatustukea".

Minulla ei ole toimivaltaa arvioida Kelan perustoimeentulotuessa noudattamaa menettelyä. Se seikka, voidaanko työttömyysturvan lapsikorotus katsoa hakijalle – näissä olosuhteissa - käytettäväksi olevaksi tuloksi, on viime kädessä tuomioistuimessa ratkaistava asia. Esimerkki kuvaa kuitenkin haasteita, joihin elatusvelvolliset näyttävät käytännössä joutuvan.

2.4. Vammais- ja kehitysvammapalvelut

Kuvio 7: Vammais- ja kehitysvammapalveluja koskeneet yhteydenotot vuosina 2010–2021, kpl ja % kaikista yhteydenotoista

Vuonna 2021 vammais- ja kehitysvammapalveluita koskien yhteydenottoja oli yhteensä 63 (kuvio 7). Näistä 18 koski kehitysvammahuoltoa. Omaisten ja läheisten yhteydenotot muodostavat noin 24 ja laillisten edustajien noin 21 prosenttia. Kaikista vammais- ja kehitysvammahuoltoa koskevista yhteydenotoista noin 40 prosenttia kohdistuu Hämeenlinnaan.

Minulle välittyä, että vammaisten asiakkaiden oikeusturvaa heikentävät monet hallinnolliseen menettelyyn liittyvät puutteet ja jopa virheet sekä vajavaiset toimintaohjeet. Myös tietojärjestelmiin laaditut ominaisuudet voivat estää ammattilaisten lain mukaista työtä.

Eräs ammattilainen on kertonut, että vammais- ja kehitysvammahuoltoa koskeva tietojärjestelmä ”vaatii” päätöksen voimassaolon päättämispäivän. Tämä puolestaan johtaa asiakkaan kannalta siihen, että kaikista päätöksistä tulee käytännössä määräaikaista, vaikka vamma eikä palveluiden tarve yleensä poistu tai edes vähene ajan kuluessa. Määräaikaisuus merkitsee asiakkaan kannalta sitä, että palvelua on haettava uudelleen.

Vammais- ja kehitysvammapalveluiden resurssit ovat vajavaiset

Ammattilaisia on vammais- ja kehitysvammahuollon viranomaistehtävissä liian vähän¹⁰⁴, vaikka Kanta-Hämeessä on palautteiden perusteella selviä kuntakohtaisia eroja. Olen jo aiemmin tuonut esille va-

¹⁰⁴ Olen kiinnittänyt asiaan Kanta-Hämeen osalta huomiota jo ainakin vuodesta 2019 alkaen.

kavan huoleni siitä, että vammais- ja kehitysvamma palveluissa ei ole riittävästi ylemmän korkeakoulututkinnon saaneita työntekijöitä eli sosiaalityöntekijöitä. Sosiaalihuollossa on nimenomaisia kohtia, joissa ammattilaisen vähimmäiskelpoisuusvaatimus on sosiaalityöntekijä.

Joissakin Kanta-Hämeen kunnissa vammais- ja kehitysvamma palveluissa on ollut haastava rekrytointi- ja työtilanne pitkään. Esimerkiksi pysyvää sosiaalityöntekijää ei ole saatu rekrytoitua edellisen lähdettyä. Tiedossani kuitenkin on, että joissakin kunnissa työntekijät ovat pitkäaikaisia.

Apulaisoikeusasiamies korostaa, että kunnan sosiaalitoimi - viime kädessä kunnan johto - vastaa siitä, että sosiaalihuollon asioita on käsittelemässä riittävä määrä henkilökuntaa ja sosiaalityöntekijöitä huolimatta asioiden ruuhkautumisesta, loma-ajoista tai henkilöstön vaihtuvuudesta. Sosiaalitoimi vastaa sosiaalihuollon palvelujen asianmukaisesta järjestämisestä ja toimivuudesta.¹⁰⁵

Puutteellinen resurssointi heikentää erityisesti haavoittuvimpien asiakkaiden asemaa ja oikeuksia. Haavoittuvilla ryhmillä ei käytännössä ole itsellään edellytyksiä vaatia laissa säädettyjen vähimmäisvaatimusten noudattamista, jos heillä ei ole laillista edustajaa.

Vammais palveluissa laadittavissa asiakirjoissa on puutteita

Näen vammaisille tehtyjä palvelutarpeen arviointi-, palvelusuunnitelma- ja päätösasiakirjoja. Kaikkiin näihin toimiin liittyy lakisääteisiä sosiaaliviranomaisen tehtäviä. Lainsäädännössä määritellään myös laadittavien asiakirjojen vähimmäisisältöä. Suunnitelmien ja päätösten sisällölliset heikkoudet ovat kuitenkin tavallisia.

Eräässä tilanteessa laillinen edustaja ihmetteli vaikeavammaiselle laadittua omaishoidon palvelusuunnitelmaa. Hän koki, ettei voi allekirjoittaa suunnitelmaa, koska sen tieto on vanhaa ja sekaista. Hän oli pyytänyt asiakirjasta aluehallintoviraston edustajan arvion.

Palvelusuunnitelman laatimispäivä oli 10.2.2021. Suunnitelmaan oli kuitenkin jostain syystä liitetty tieto 14.10.2017 tehdystä kotikäynnistä. Kotikäyntiä 21.6.2021 koskeva merkintä oli myös lisätty suunnitelmaan ennen sen toimittamista lailliselle edustajalle. Viranhaltija oli päivännyt asiakirjan 5.7.2021, jolloin se oli myös laitettu postin kuljetettavaksi.

Aluehallintoviraston edustaja totesi ensin, että viranomaisen tulee huolehtia, että sen ylläpitämät asiakirjat ovat sisällöltään oikeita ja asianmukaisia sekä selkeästi laadittuja. Asiakasasiakirjojen tehtävänä on palvella asiakkaan hoidon ja huolenpidon suunnittelua, sen toteutusta ja seuranta.

Aluehallintoviraston edustajan näkemyksen mukaan laillisen edustajan hänelle esittämät asiakirjat eivät kaikilta osin täyttäneet näitä vaatimuksia. Esimerkiksi yhteenvedossa palvelutarpeen selvittämisestä vaikutti olevan myös asiakaskertomukseen kuuluvia päivittäiskirjauksia. Asiakirjoissa näkyvät päivämäärät vaikeuttivat yhteenvedon ymmärtämistä.

Aluehallintoviraston edustajan mukaan jokaisesta palvelutarpeen arviosta tulee laatia oma asiakirja tietokoneella, jotta teksti on selkeästi luettavissa. Lisäksi on oltava asianmukaiset päivämäärät.

Olen aluehallintoviraston edustajan kanssa samaa mieltä siitä, että omaishoitoon vaikeavammaiselle tehty palvelusuunnitelma ei ollut ymmärrettävä.

¹⁰⁵ Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/3689/2016. Saatavilla: [Helsingfors \(oikeusasiamies.fi\)](https://www.oikeusasiamies.fi)

Hallinnollisia asiakastietoja ei tule liittää palvelusuunnitelmaan

Eräissä tilanteissa vammaispalveluiden palvelusuunnitelmaan oli merkitty otsikoksi ”suunnitelma palveluiden järjestämisestä ja tuottamisesta”. Otsikon alle oli kirjattu, että ”palvelut on järjestetty ja tuotettu myönteisten päätösten osalta. (...) Osaan [mainittu palvelu] tehty kielteinen päätös. Oikaisuvaatimukset ovat vireillä tai kesken. Tarkemmat tiedot asioista kirjattuna vammaispalvelun päätöksissä.”

Vammaispalvelulaki edellyttää palvelusuunnitelman tekemistä¹⁰⁶. Se tulee laatia vammaisen henkilön tarvitsemien palvelujen ja tukitoimien selvittämiseksi ilman aiheetonta viivytystä asiakaslaissa säädettyllä tavalla¹⁰⁷. Näkemissäni palvelusuunnitelmissa ei kuitenkaan riittävästi kuvata sitä, mihin tukitoimella pyritään (palvelun tavoite) ja millaisia keinoja siihen pääsemiseksi käytetään. Pidän tätä isona puutteena.

Toisaalta suunnitelmiin liitetään tietoja, jotka mielestäni eivät kuulu palvelusuunnitelmiin ollenkaan. Hallinnollisia asiakastietoja ovat esimerkiksi muutoksenhakuun liittyvät tiedot, palvelun laskutukseen liittyvät tiedot sekä asiakkaan tekemät kantelut, muistutukset ja vastaavat. Mielestäni tieto vireillä olevasta oikaisuvaatimuksesta ei kuulu palvelusuunnitelmaan. Välttämättömiä hallinnollisia asiakirjoja varten esitetään perustettavaksi omaa rekisteriä¹⁰⁸.

Vammaispalveluiden asiakasmaksujen laskuttaminen on julkisen vallan käyttöä

Kunnan edustaja kertoi, että häntä pohdituttaa 1.7.2021 tullut asiakasmaksulain uudistus ja sen aiheuttamat muutokset laskutukseen. Hän mietti, pitääkö kunnan tehdä päätökset ostopalveluissa asumisessa oleville asiakkaille.

Erään toisen kunnan edustaja kertoi, että yksityinen palveluntuottaja oli laskuttanut vaikeavammaisilta asiakkailta suoraan vuokran, ateriat ja ylläpitomaksun. Hän halusi tietää, voidaanko näin edelleen toimia, vai pitääkö sijoittavan kunnan laskuttaa kehitysvammaisia. Kunnan edustaja koki, että aterioiden laskuttaminen tulee olemaan haasteellista, sillä ”niissä on aina puutteita, viivästyksiä ja muutoksia”.

Asiakasmaksujen määrääminen, laskuttaminen ja periminen ovat julkisen vallan käyttöä muun ohella siksi, että asiakasmaksut ovat suoraan ulosottokelpoisia¹⁰⁹. Julkista valtaa sisältävää tehtävää ei voi siirtää yksityiselle palveluntuottajalla ilman nimenomaista lain valtuutusta.

Käsitykseni mukaan ns. tavalliseen tai tehostettuun palveluasumiseen sijoittaminen on kunnan järjestämisvastuun ja julkisen vallan käyttämistä¹¹⁰. Kun kunta tai kuntayhtymä on järjestänyt palveluja ostopalveluna, palvelun käyttäjältä pitää periä samat maksut ja korvaukset kuin kunnan tai kuntayhtymän itse järjestämistä palveluista¹¹¹.

¹⁰⁶ VPL 3 a § 2 mom.

¹⁰⁷ SHAL 7 §.

¹⁰⁸ HE laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelyksi, 18 §, yksityiskohtaiset perustelut.

¹⁰⁹ Asiakasmaksulaki (734/1992). L:lla (467/2005) muutettu 17 §: ”Määrätyt maksut sekä viivästyskorke saadaan ulosottaa ilman tuomiota tai päätöstä.”

¹¹⁰ SHL 21 §:ssä säädetään palveluasumisesta. Järjestämisvastuulla tarkoitetaan sellaisia sosiaalihuoltolaissa säädettyjä palveluita, joiden järjestämisvastuu on säädetty kunnille tai kuntayhtymille, vaikka nämä voivatkin ostaa palveluita.

¹¹¹ Asiakasmaksulaki (1311/2003). L:lla (1329/2010) muutettu 12 §: ”Jos kunta järjestää palveluja ostopalveluna, palvelun käyttäjältä on perittävä (...)”. Säännös on ollut voimassa ennen 1.7.2021 tullutta muutosta ja säilyi ennallaan uudistuksessa.

Mielestäni maksulain 12 § on siten jo aiemmin velvoittanut kuntaa tai kuntayhtymää perimään myös ateriamaksut. Käytännössä kuntien lautakuntaelimen vahvistamissa ohjeissa on kuitenkin voitu todeta, että ”lautakunta edellyttää, että palveluntuottaja perii vammaispalvelulain ja/tai kehitysvammalain mukaan asumispalveluun sijoitetulta asiakkaalta ateriamaksun [mainittu euromäärä].”

Kunta tai kuntayhtymä ovat velvollisia laskuttamaan kaikki asiakasmaksut

Kun kunta tai kuntayhtymä järjestää lakisääteisiä sosiaalipalveluita asiakkailleen ostopalveluna, kunta vastaa kaikissa tilanteissa siitä, että asiakas saa maksupäätöksen¹¹² ja laskun nimenomaan kunnalta. Maksulakiin otettu uusi 2 a § pyrkii selkiyttämään sitä, että maksun periminen kuuluu nimenomaan kunnalle eikä kunta voi siirtää palveluntarjoajalle oikeutta maksun perimiseen.

Kunta tai kuntayhtymä on siis velvollinen laskuttamaan asiakkailtaan kaikki kunnalliset sosiaali- ja terveydenhuollossa perittävät asiakasmaksut¹¹³. Asiakasmaksuja ovat esimerkiksi kotipalvelun ja kotisairaanhoidon maksut ja erilaiset sosiaalihuoltolain mukaisessa palveluasumisessa perittävät tukipalvelumaksut. Ns. tavallisessa palveluasumisessa ateriamaksut ovat maksullisia tukipalveluita. Tehostetussa eli ympärivuorokautisessa palveluasumisessa ei voi periä minkäänlaisia erillisiä maksuja, vaan esimerkiksi ateriat, avustaminen pesuissa ja hygienian hoitamisessa, vaatehuolto sekä virkistys sisältyvät perittävään kokonaisuuteen.

Tietooni tuli, että Kanta-Hämeessä erityisesti kuljetuspalveluasiakkaiden laskuttaminen aiheutti kunnissa hämmennystä. Kuljetuspalveluihin oikeutettu joutuu maksamaan pääosin julkista liikennettä vastaavan kohtuullisen maksun. Asiakkaat ovat maksaneet tämän maksun taksiryhtymänsä suoraan. Koska kyse kuitenkin on asiakkaalta perittävästä asiakasmaksusta, sen laskuttamista ei voida siirtää yksityiselle yritykselle.

Minulle välittyi myös asiakasmaksujen kohdalla, että kuntien puutteellinen ohjeistus ja/tai virheellinen laintulkinta estävät työntekijöitä toimimasta oikein. Samalla palveluita käyttävien asiakkaiden oikeusturva heikkenee.

Vammaiselta ei voi periä ylläpito- tai tukipalvelumaksuja

Omainen otti yhteyttä vaikeavammaisen puolisonsa asiassa. Henkilö oli sijoitettu vammaispalvelulain perusteella tehostettuun palveluasumiseen. Asiakasmaksupäätöksen mukaan häneltä oli päätetty periä ”tukipalvelumaksua (ylläpitomaksua) 100 €/kk”.

Kunta oli 2.6.2021 vahvistanut maksuperusteet, joiden mukaan kehitysvammaiselle, joka osallistuu aterioiden valmistamiseen ja vaikeavammaiselle, joka ei kykene valmistamaan aterioitaan, maksuperusteet ovat samat. Lisätietona ylläpitomaksussa oli ”vesi, sähkö, aineet ja tarvikkeet”. Henkilöltä perittiin asumisestaan vuokraa 461,67 €/kk, mutta epäselväksi jäi, sisältykö vuokraan myös veden ja sähkön osuutta.

Kunta korjasi vaikeavammaisen asiakasmaksulaskutusta yhteydenottoni jälkeen. Omainen mietti, kuinka montaa muuta asiakasta virhe mahdollisesti oli koskenut ja korjasiko kunta oma-aloitteisesti heidän laskutustaan.

¹¹² Ns. tasasuuruissa maksuissa ei tarvitse laatia erillistä asiakasmaksupäätöstä. Sosiaalihuollossa tasasuuruisia maksuja on vain yksittäisissä palveluissa. Tästä esimerkkinä on omaishoitajan vapaan aikaisista palveluista perittävä maksu (maksulaki 6 b §). Maksukyvyyn mukaan määräytyvät asiakasmaksut vaativat viranhaltijapäätöksen tekemistä (2 b §).

¹¹³ Asiakasmaksulakia ei sovelleta yksityiseen sosiaali- ja terveydenhuoltoon.

Ylläpitomaksu liittyy kehitysvammaisten erityishuoltoon¹¹⁴. Tilanteessa henkilö ei ollut kehitysvammainen, vaikka hän tarvitsi jatkuvaa huolenpitoa eikä pystynyt itse huolehtimaan hygieniastaan tai ruoan laitosta. Maksulain mukaan maksuttomia sosiaalipalveluita ovat muun ohella vammaisuuden perusteella järjestettävät palvelut ja tukitoimet¹¹⁵.

Vammaispalveluasetuksen mukaan palveluasumiseen kuuluvat asunto sekä asumiseen liittyvät palvelut, jotka ovat välttämättömiä asukkaalle jokapäiväiselle suoriutumiselle¹¹⁶. Sosiaalihuoltolain mukaista tukipalvelumaksua tai kehitysvammalain perusteella järjestettävän erityishuollon ylläpitomaksua ei tulkintani mukaan voida määrittellä vammaiselle vammaispalvelulain nojalla myönnettävään tavalliseen tai tehostettuun palveluasumiseen¹¹⁷.

Valitusosoitusten virheet jatkuvat yhä, vaikka olen kiinnittänyt niihin jo aiemmin huomiota

Virheellisten asiakasmaksuperusteiden lisäksi kohtaan edelleen myös virheellisiä valitusosoituksia. Koska ne laaditaan tietojärjestelmään ”valmiiksi”, mielestäni niiden ajantasaisuudesta huolehtiminen on viime kädessä kunnan johdon vastuulla.

Sosiaalityöntekijä konsultoi minua lokakuussa 2021 vammaispalveluasiaan liittyen. Kunnan sosiaalihuollon lautakuntaelin oli ratkaissut vammaispalveluja koskevan oikaisuvaatimuksen. Lautakunnan antama ratkaisu oli paitsi asiakkaalle itselleen myös kunnan viranhaltijalle epäselvä.

Lautakunnan antaman ratkaisun liitteeksi oli annettu seuraavanlainen muutoksenhakuohje: ”Hallintovalitus on tehtävä 14/30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista”. Oikeudenkäyntimaksu-otsikon alla oli todettu, että ”tuomioistuinmaksulain mukaan voidaan periä oikeudenkäyntimaksu 260 euroa.”

Koska kunnan ohjeessa ilmoitettiin kaksi eri määräaika (14 tai 30 vuorokautta), asiakas ei voinut mitenkään tietää, kumpi määräaika tuli hänen kohdallaan sovellettavaksi. Vammaispalveluasioissa valitus on tehtävä kirjallisesti 30 vuorokauden kuluessa päätöksen tiedoksi saamisesta¹¹⁸. Säännös on ollut voimassa 1.4.2015 lukien. Sosiaalihuollon asioissa, joihin vammaispalvelut kuuluvat, ei ole saanut periä tuomioistuinmaksua ollenkaan¹¹⁹.

Koska olen kiinnittänyt asiaan jo aiemmissa selvityksissäni huomiota, pidän tämänkaltaisia virheitä vakavina ja asiakkaan oikeusturvaa vakavasti heikentävinä. Asianmukaiset fraasitekstit tietojärjestelmässä heijastuvat suoraan asiakkaan palvelukokemukseen johdonmukaisuuden, ymmärrettävyyden ja selkeyden lisääntymisenä.

¹¹⁴ Asetus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (912/1992), 21 §: Kehitysvammalain mukaan järjestetystä täydestä ylläpidosta voidaan periä maksu lyhytaikaisessa laitoshoidossa siten kuin 12 §:ssä säädetään ja pitkäaikaisessa laitoshoidossa siten kuin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 7 c §:ssä säädetään.

¹¹⁵ Asiakasmaksulaki 4 § 1 mom. 5 kohta.

¹¹⁶ VPA (759/1987) 10 §.

¹¹⁷ Asiakasmaksulain 10 h §:n mukaisia tukipalvelumaksuja voidaan periä vain tietyistä sosiaalihuoltolain tarkoittamista palveluista. Tällaisia ovat esim. 19 §:n 3 mom. kotipalvelu; 21 §:n 4 mom. palveluasuminen sekä 14 §:n 1 mom. 14 kohdan mukainen muu sosiaalipalvelu. Viimeksi mainittuja voi sisältyä 21 §:n 2 mom. tuettuun asumiseen. HE asiakasmaksulaiksi (129/2020) yksityiskohtaiset perustelut, 10 h §: tukipalvelut ja asumiseen liittyvät palvelut.

¹¹⁸ VPL 18 § ja Hallintoprosessilaki (808/2019), 13 § 2 mom.

¹¹⁹ Tuomioistuinmaksulaki (1455/2015), 5 § 1 mom 1 kohta. Maksuttomat suoritteet.

Johdonmukaisuus on organisaation vastuulla

Vammaispalveluissa on useita sellaisia asioita, jotka eivät ole suoraan sidoksissa yksittäisen ammattilaisen valintoihin. Esimerkiksi oikeiden valitusosoitusten laatiminen tietojärjestelmään ja asiakasmaksuperusteiden määrittely lainmukaisesti ja yhdenvertaisesti on mielestäni johdon vastuulla.

Mielestäni vammaispalveluihin ja kehitysvammaisten palveluihin liittyvän lainsäädännön soveltaminen on erityistä osaamista vaativaa. Vammaispalveluissa työskentelevien on tunnistettava myös itse täydennyskoulutustarpeensa ja vaadittava osaamisen kehittämistä¹²⁰.

Asiantuntijaryhmän käyttämisestä kehitysvammaisten rajoitus päätösten teossa

Esitän Kanta-Hämeen hyvinvointialuevalmistelussa huomioon otettavaksi seuraavaa:¹²¹

Esitän, että koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen alueelle nimetään yksi yhteinen asiantuntijaryhmä, jolla on käytössään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus kehitysvammaisten vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seuranta varten.

Esitän lisäksi, että asiantuntijaryhmä vastaisi myös kaikkien niiden hoivayksiköiden tarvitsemasta rajoitustoimien käyttöä koskevasta arvioinnista, joilta nykyiset kunnat hankkivat ostopalvelusopimuksiin perustuen palveluita. Moniammatilliset asiantuntijoiden konsultaatiopalvelut tulisi olla käytössä myös kehitysvammaisen henkilön hoito- ja palvelusuunnitelmaa sekä itsemääräämisoikeussuunnitelmaa päivitetessä.

Erityishuollossa olevaan kehitysvammaiseen voidaan tietyissä laissa säädetyissä tilanteissa kohdistaa rajoitustoimia. Rajoitustoimien käyttäminen edellyttää, että hoivayksiköllä on käytössään monialaista asiantuntemusta. Kehitysvammalaki ei edellytä, että tehostetun palveluasumisen yksiköissä ja laitoksissa olisi jatkuvasti läsnä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntijoita.

Monialainen asiantuntemus voidaan turvata esimerkiksi kahden tai useamman sosiaalihuollon toimintayksikön yhteisenä asiantuntijatyöryhmänä, ostopalvelusopimuksin tai useamman yksikön yhteisenä asiantuntijatiiminä.¹²² Asiantuntijatyöryhmän tulisi toimia tiiminä, joka tosiasiaa tuntee hoivayksikön, sen toiminnan ja asiakkaat niin, että tiimi pystyy antamaan tarvittavan asiantuntija-avun¹²³.

Asiantuntijaryhmässä on oltava myös sosiaalityön asiantuntemusta

Hämeenlinnassa on nimetty kehitysvammalain tarkoittama asiantuntijaryhmä heinäkuussa 2018¹²⁴. Vaatimus asiantuntijaryhmän perustamisesta tuli voimaan 10.6.2016 lukien. Minulle ei ole selvinnyt, minkälaisia mahdollisia sopimuksia yksityiset kehitysvammahuollon palveluntuottajat ovat tehneet Hämeenlinnassa toimivan asiantuntijaryhmän kanssa.

¹²⁰ Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (817/2015) 5 §.

¹²¹ En esitä ehdotuksia Pirkanmaan hyvinvointialueelle kuuluvien Akaan ja Urjalan osalta.

¹²² HE kehitysvammalainsäätö 96/2015 vp., yksityiskohtaiset perustelut 42 b § 2 mom.

¹²³ Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 4.5.2021, EOAK/2757/2019. Saatavilla: [Vammaisten lasten itsemääräämisoikeuden rajoittaminen Mehiläisen yksiköissä \(oikeusasiamies.fi\)](https://www.oikeusasiamies.fi/vammaisten-lasten-itsemääräämisoikeuden-rajoittaminen-mehiläisen-yksiköissä)

¹²⁴ Tekstiosuus perustuu keskusteluun Hämeenlinnan IMO-työryhmän edustajan kanssa 31.5.2021. En tiedä, onko IMO-ryhmää muissa sopimuskunnissa tai kuntayhtymässä. Pidän tätä mahdollisena. Eteva kuntayhtymällä on oma asiantuntijaryhmänsä. Sen vuoksi Etevan yksiköihin sijoitettuihin kehitysvammaisiin kohdistettavia rajoitustoimia ei arvioi Hämeenlinnan asettama työryhmä.

Asiantuntijaryhmässä ei kuitenkaan ole ollut säännöllisesti sosiaalityön asiantuntemusta. Työryhmään olikin nimetty sosionomikoulutuksen saanut sosiaaliohjaaja. Sosiaalityö eroaa sisällöllisesti ja tehtävänkvaltaan sosiaaliohjauksesta, vaikka molempia tehtäviä tarvitaan sosiaalihuollossa. Ryhmässä toimii lisäksi lääkäri, kehitysvammaisten sairaanhoitaja sekä kaksi psykologia pääosin vuorotellen. Asiantuntijaryhmä kokoontuu pääosin kerran kuukaudessa.

Asiantuntijaryhmän lausuntoa ei kirjata sosiaalihuollon asiakastiedoksi

Asumisyksikkö voi pyytää asiantuntijaryhmän lausuntoa rajoitustoimenpiteen käytöstä erityishuollossa olevalle kehitysvammaiselle. Lausuntopyyntö voidaan tehdä, kun rajoitustoimenpiteitä vasta suunnitellaan tai kun niitä on jo käytössä. Asiantuntijaryhmän näkemys (lausunto) rajoitustoimien välttämättömyydestä kirjataan Lifecare- nimiseen potilastietojärjestelmään YLE-lehdelle asiantuntijaryhmän lääkärin nimissä¹²⁵.

Nämä potilastietojärjestelmään tehdyt merkinnät eivät näy yksityisille sosiaalihuollon palveluntuottajille, mutta eivät minulle kerrotun mukaan myöskään vammais- ja kehitysvammapalveluille ja siellä toimiville viranhaltijoille. Yksityisille kehitysvammaisten asumispalveluja tarjoavilla toimijoilla asiantuntijaryhmän näkemys toimitetaan paperisina asiakirjoina.

Koska kehitysvammaisten palvelut ovat sosiaalihuoltolaissa säädettyjä sosiaalipalveluja, mielestäni rajoitustoimet tulisi kirjata ja dokumentoida tarkasti vammais- ja kehitysvammapalveluiden käytössä olevaan tietojärjestelmään osaksi asiakasta koskevaa asiakaskertomusta ja asiakassuunnitelmaa¹²⁶. Mielestäni asiantuntijaryhmän yksittäistä asiakasta koskevat lausunnot kehitysvammalain mukaisista rajoitustoimista ovat myös osa asiakasasiakirjalain tarkoittamia sosiaalihuollon asiakastietoja.

Asiakastiedolla tarkoitetaan sosiaalihuollossa saatua henkilötietoa, joka on kirjattu tai on asiakasasiakirjalain mukaan kirjattava sosiaalihuollon asiakasasiakirjaan¹²⁷. Potilasasiakirjoilla tarkoitetaan potilaan hoidon järjestämisessä ja toteuttamisessa käytettäviä, laadittuja tai saapuneita asiakirjoja taikka teknisiä tallenteita, jotka sisältävät hänen terveydentilaansa koskevia tai muita henkilökohtaisia tietoja¹²⁸.

Asiantuntijaryhmä edellyttää, että kehitysvammaisen terveys- eli potilastiedot näkyvät Hämeenlinnassa, jotta he ottavat ao. kehitysvammaisen rajoitustoimenpidearvioinnin käsittelyyn¹²⁹. Tästä huolimatta arvioin, että kehitysvammanhuollon rajoitustoimenpiteitä koskevat arviot, ratkaisut, päätökset ja lausunnot eivät ole yksinomaan potilasasiakirjoja silloinkaan, kun niissä kuvataan kehitysvammaisen terveydentilaan liittyviä syitä rajoitustoimien käytölle.

Terveystieteiden ammattihenkilöillä on monialaisessa yhteistyössä oikeus kirjata ja tallentaa edustamansa organisaation asiakirjoihin sellaiset yhteistyössä saamansa sosiaalihuollon asiakastiedot, jotka ovat tarpeellisia yhteisen asiakkaan asian hoitamiseksi terveydenhuollon organisaatiossa¹³⁰.

¹²⁵ Potilastietojärjestelmään skannataan kaikki asiakirjat, jotka liittyvät ao. kehitysvammaisen rajoitustoimenpiteiden arviointiin. Asumisyksiköiltä pyydetään yleensä ”kuvaus asiakkaasta” sen vuoksi, että niillä asiantuntijaryhmän käsityksen mukaan on paras näkemys kehitysvammaisen asukkaansa voimavaroista ja haasteista.

¹²⁶ KVL 42 o § 2 mom: ”Erytishuollossa olevaa henkilöä koskeviin asiakas- tai potilasasiakirjoihin on kirjattava muun ohella rajoitustoimenpiteen käyttö ja sen perusteet.” Käsitys rajoitustoimenpiteistä sosiaalihuollon asiakastietona on siis omani.

¹²⁷ Asiakasasiakirjalaki (254/2015), 3 § 1 mom. 6 kohta.

¹²⁸ Potilaslaki (785/1992), 2 § 1 mom. 5 kohta.

¹²⁹ Jos Hämeenlinnan alueelle on sijoitettu kehitysvammainen, jonka terveydenhoito on esimerkiksi Tampereella, on myös rajoitustoimenpiteiden arviointia koskevat asiat siirretty Tampereelle.

¹³⁰ Asiakasasiakirjalaki (254/2015) 8 §.

Asumisyksikössä ei aina tunnisteta käytettyä toimenpidettä rajoitustoimeksi

Hämeenlinnan alueella toimivista kehitysvammaisten asumispalvelua järjestävistä tahoista vain osa tunnistaa asiantuntijaryhmän tarpeen tai osaa käyttää asiantuntijaryhmän asiantuntemusta oikein. Asiantuntijaryhmän edustajan näkemys oli, että Hämeenlinnassa kaikki kehitysvammaisten hoiva- ja asumisyksiköt tietävät, että asiantuntijaryhmä on nimetty.

Sen sijaan asiantuntijaryhmälle on yllättäen paljastunut tilanteita, joissa asumisyksikkö ei ole ollenkaan tunnistanut käytettyä toimenpidettä kehitysvammalaissa tarkoitetuksi rajoitukseksi. Esimerkiksi asukkaan huoneen ovi suljetaan, jotta asiattomat kulkijat eivät pääsisi asukkaan huoneeseen sisälle. Samanaikaisesti voidaan tosiasiallisesti estää huoneen varsinaisen asukkaan liikkumista lain vastaisella tavalla¹³¹. Osa yksiköistä puolestaan lähettää kehitysvammaiselle tehdyt rajoitusratkaisut asiantuntijaryhmälle sillä tavoitteella, että asiantuntijaryhmä ”hyväksyisi” toteutetut rajoitukset.

Asiantuntijaryhmällä ei minulle kerrotun perusteella ole erityistä yhtenäistä toimintatapaa niihin tilanteisiin, joissa esimerkiksi Kanta-Hämeen ulkopuolisen kunnan sijoittamaan kehitysvammaiseen kohdistettaiisiin perusteettomia rajoituksia tai niiden käytössä olisi muita epätarkkuuksia. Jos asiantuntijaryhmä kuitenkin on saanut tietoonsa selkeän epäkohdan, siitä ilmoitetaan sijoittajakuntaan.

Ostopalveluiden laadun varmistus edellyttää systemaattista valvontaa

*Esitän Kanta-Hämeen hyvinvointialuevalmistelussa huomioon otettavaksi seuraavaa:*¹³²

Esitän, että koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen tasoisesti organisoidaan kaikkien sosiaalihuollon (osto)palveluiden ohjaus ja valvonta ja nimetään sille esihenkilö sekä riittävästi suunnitelmallista valvontaa tekeviä henkilöitä.

Esitän, että sosiaalihuollon asiakastyössä olevien ammattilaisten tehtävien tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi valvonnasta vastaisivat erikseen valvontaan nimetyt henkilöt, joiden toimivalta riittäisi sekä palveluntuottajien aktiiviseen ohjaukseen ja vuoropuheluun että tarvittaessa myös ostopalvelusopimusten purkamiseen.

Saan myös yksityisten yritysten palveluksessa olevilta tai olleilta työntekijöiltä palautetta kehitysvam-mahuoltoon liittyen. Erään tällaisen palautteen perusteella minulle selvisi, että eräässä Mehiläisen asumisyksikössä hoidettiin myös alaikäisiä kehitysvammaisia.

Kehitysvammaiseen alaikäiseen kohdistettavia rajoituksia täytyy valvoa erittäin tarkasti

Saamani yhteydenotto kuvasti niin monia epäkohtia alaikäisiin ja muihin yksikön kehitysvammaisiin asukkaisiin kohdistettavissa toimissa, että tein alkuvuodesta 2021 valvontapyyntöni aluehallintovirastolle ja ehdotin yksikön sijaintikunnalle ennalta ilmoittamatonta tarkastuskäyntiä yksikköön. Käsitykseni on, että tarkastuskäynti ns. epämukavaan aikaan ja huolellinen asiakirjoihin tutustuminen ovat välttämättömiä tehokkaan valvonnan toteuttamiseksi.

Yksikkö oli jo aiemmin ollut aluehallintoviraston valvonnassa, mutta se oli päättynyt. Sijaintikunta oli pyrkinyt toteuttamaan valvontaa, mutta jostain syystä sen tietoon ei ollut tullut samoja epäkohtia

¹³¹ KVL 42 m § 2 mom. ”Erityishuollossa olevan henkilön liikkumisen valvomiseksi yöaikaan, henkilön oman huoneen ovi voidaan lukita yöksi korkeintaan kahdeksan tunnin ajaksi, kuitenkin niin, että henkilöllä on mahdollisuus tarvittaessa poistua huoneesta saatettuna.

¹³² En esitä ehdotuksia Pirkanmaan hyvinvointialueelle kuuluvien Akaan ja Urjalan osalta.

kuin sosiaaliamiehelle. Eduskunnan oikeusasiamies otti omana aloitteenaan tutkittavaksi laajemmin Mehiläisen rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevan menettelyn ja päätöksenteon sekä asiantuntijaryhmän käytön¹³³.

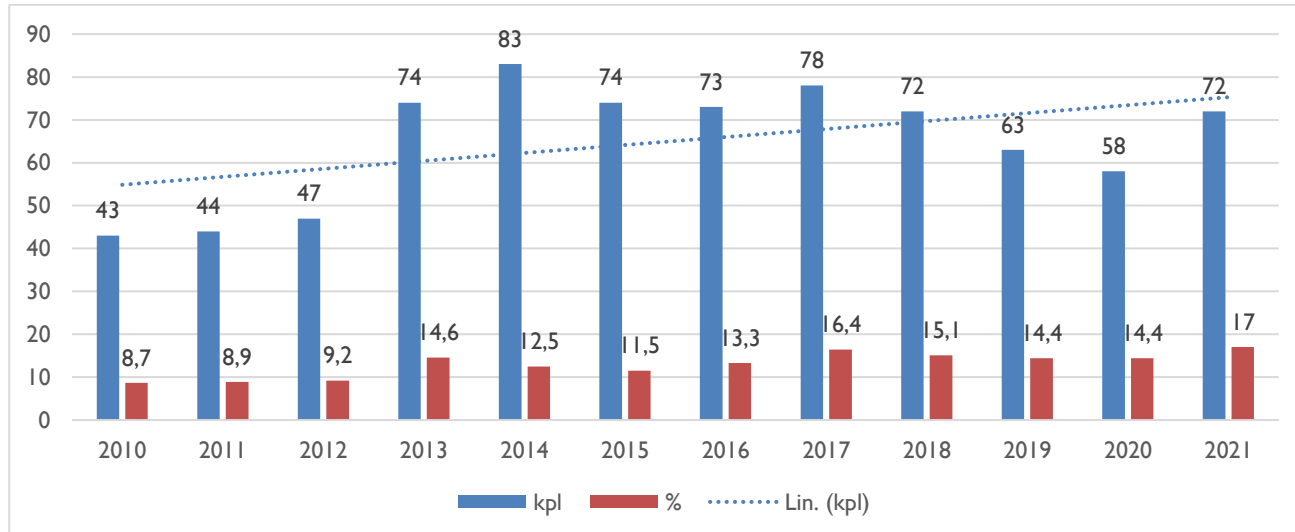
Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu¹³⁴. Rajoitustoimenpiteestä päätettäessä ja sitä toteutettaessa olisi aina otettava huomioon lapsen yksilölliset olosuhteet, tilanne ja tarpeet. Lapsen etu määritellään häntä kuullen.¹³⁵ Eduskunnan oikeusasiamiehen näkemyksen mukaan erityisesti alaikäisten lasten ja nuorten kohdalla rajoitustoimenpiteiden käytön tulee olla aivan viimesijainen keino. Esimerkiksi haastavat ja hankalat tilanteet lasten arjessa tulisi pyrkiä ratkaisemaan ensisijaisesti muilla tavoin.

Ensisijaisesti vastuu rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevasta yksilöllisestä arvioinnista on toimintayksikön henkilökunnalla ja palvelun järjestämistä vastaavassa olevan kunnan viranhaltijalla. Rajoitustoimenpiteiden käytössä pitää noudattaa laissa säädettyjä menettelytapoja. Tähän liittyy muun ohella kuulemismahdollisuuden varaaminen huoltajalle tai edunvalvojalle.¹³⁶

Jos kehitysvammaisten hoivaa tarjoava yksikkö ei riittävästi tunnista rajoitustoimenpiteitä arjessaan eikä osaa soveltaa lainsäädäntöä oikein, korostuu ostajana toimivan kunnan – jatkossa hyvinvointialueen – valvonta. Omavalvonta on välttämätöntä, mutta se ei mielestäni riitä.

2.5 Vanhustenhuolto

Kuvio 8: Vanhustenhuollon yhteydenotot sosiaaliamiehelle vuosina 2010–2021, kpl ja % kaikista yhteydenotoista

¹³³ Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 4.5.2021, EOAK/2757/2019. Saatavilla: [Vammaisten lasten itsemääräämisoikeuden rajoittaminen Mehiläisen yksiköissä \(oikeusasiamies.fi\)](https://www.oikeusasiamies.fi/vammaisten-lasten-itsemääräämisoikeuden-rajoittaminen-mehilaisen-yksikoissa)

¹³⁴ SHAL 10 § 2 mom.

¹³⁵ Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 4.5.2021, EOAK/2757/2019. Saatavilla: [Vammaisten lasten itsemääräämisoikeuden rajoittaminen Mehiläisen yksiköissä \(oikeusasiamies.fi\)](https://www.oikeusasiamies.fi/vammaisten-lasten-itsemääräämisoikeuden-rajoittaminen-mehilaisen-yksikoissa)

¹³⁶ KVL 42 d § 3 mom. Ks. edellä mainittu Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu. Palautteiden perusteella huoltajille ei aina varata tilaisuutta tulla kuulluksi alaikäisen kehitysvammaisen kohdalla tehtävissä ratkaisuissa.

Ikäihmisten sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin ja vanhuspäalvelulain mukaisiin menettelytapoihin ja ikäihmisten kotihoitoon liittyviä yhteydenottoja tuli yhteensä 72. Näistä 19 koski kotihoitoa. (Kuvio 8). Vanhusten palveluissa yhteydenottajista 75 prosenttia on omaisia tai läheisiä.

Vanhusten palveluissa tarvitaan osaamisen kehittämistä

Esitän Kanta-Hämeen hyvinvointialuevalmistelussa huomioon otettavaksi seuraavaa:¹³⁷

Huolehditaan siitä, että Kanta-Hämeen hyvinvointialueen vanhusten sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa käytetään asiakastietojärjestelmää, joka kykenee vastaamaan sosiaalihuollon omiin, terveydenhuollosta poikkeaviin, lainsäädännöllisiin, dokumentaatioon liittyviin ja terminologisiin vaatimuksiin.

Esitän, että Kanta-Hämeen hyvinvointialueella vanhusten palveluiden viranomaistyössä varmistetaan kattava (gerontologisen) sosiaalityön asiantuntemus ja harkitaan täydennyskoulutuksen käynnistämistä esimerkiksi kirjaamiseen ja tietosuojaan liittyen.

Esitän, että Kanta-Hämeen hyvinvointialueella varmistetaan kaikin keinoin, että sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen määrittely, päätöksenteko, laskutus ja perintä organisoidaan tehokkaasti ja tuloksellisesti huomioiden palveluita käyttävien oikeusturva ja organisaation riskien hallinta.

Esitän, että vanhustenhuollon ostopalveluiden valvontaan luodaan edellä, kehitysvammahuollossa kuvaamani ohjaus- ja valvontarakenne.

Vanhusten palvelut ovat sosiaalihuollon hallintoasioiden käsittelyä

Vanhusten palveluista ja tukitoimista monet ovat sosiaalihuoltolaissa säädettyjä sosiaalipalveluja. Esimerkiksi kotihoito, liikkumista edistävät palvelut, perhehoito tai tehostettu palveluasuminen ovat tällaisia. Vanhuksen hakiessa suullisesti tai kirjallisesti tällaisia tukitoimia, on ammattilaisten noudatettava tiettyjä käsittelyvaiheita ja viime kädessä myös tunnistettava, missä asiankäsittelyvaiheessa hän kulloinkin on.

Sosiaalihuollossa käsitellään hallintoasioita ja noudatetaan hallintomenettelyyn kuuluvia säännöksiä. Vanhustenhuollossa – kuten sosiaalihuollossa yleisemminkin - jokaisesta päätöksestä voi valittaa tai hakea muutosta. Sosiaalihuolto on asianhallintaa, ei tosiasiallisista hoitotoimintaa, vaikka sosiaalihuollossakin ”hoidetaan” ja ”pidetään huolta” sitä tarvitsevista vanhuksista. Vanhuspäalveluiden asiakkuus myös alkaa ja päättyy, mitä ei tapahdu terveydenhuollossa potilaiden kohdalla.¹³⁸

Vaikka vanhus voi tarvita yhtäaikaista sosiaalihuollon ja terveydenhuollon palveluita, vanhuksen tai hänen edustajansa esiin nostaman sosiaalihuoltoasian vireilletulo; palvelutarpeiden selvittäminen ja siitä laadittava yhteenveto; palvelupäätökset ja niiden tiedoksi antaminen on tehtävä sosiaalihuollon lainsäädännön edellyttämällä tavalla.

¹³⁷ En esitä ehdotuksia Pirkanmaan hyvinvointialueelle kuuluvien Akaan ja Urjalan osalta.

¹³⁸ Kanta-palveluiden käsikirja sosiaalihuollon toimijoille 3.0. [Luettu 25.3.2022]. Saatavilla: [2 Sosiaalihuollon tiedonhallinnan periaatteet - Kanta-palvelujen käsikirja sosiaalihuollon toimijoille - Yhteistyötilat \(yhteistyotilat.fi\)](https://www.kanta.fi/2022/03/25/kanta-palveluiden-kasikirja-sosiaalihuollon-toimijoille-3-0/)

Vanhuspalveluissa syntyy sosiaalihuollon asiakastietoa, johon kohdistuu omia lakisääteisiä vaatimuksia

Minulle välittyi, että vanhusten viranomaispalveluissa ei riittävästi tunnisteta sitä, että käytettävä tietojärjestelmä ei määrittele ammattilaisten työtä, vaan lainsäädäntö. Vanhuspalveluissa syntyy sosiaalihuollon asiakastietoa, joka pitää kirjata riittävän tietoturvalliseen tietojärjestelmään¹³⁹.

Kirjattavia tietoja ovat muun ohella vanhusasiakkaan perustiedot, asian vireilletulomerkinnot, asiakaskertomus, päätös ja päätöksen toimeenpanoon liittyvät kirjaukset.¹⁴⁰ Kirjaukset on tehtävä sosiaalihuollossa asiakasasiakirjalain edellyttämällä tavalla.

Kirjaamisen tyyliin ja sisältöihin kohdistuu vaatimuksia, joiden tulee täytyä, vaikka kirjaukset tehtäisiin terveydenhuoltoon suunniteltuun asiakastietojärjestelmään¹⁴¹. Sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon tallennetaan kaikki sosiaalihuollossa syntyvä asiakastieto, vaikka sosiaalihuollossakin on asiakkaaseen liittyviä tietoja, joita ei saa tallentaa valtakunnalliseen asiakastiedon arkistoon.¹⁴²

Vanhusten sosiaalihuoltolain tarkoittamissa palveluissa käytetään ainakin Hämeenlinnassa, Janakkalassa ja Riihimäellä terveydenhuoltoon kehittyä LifeCare- tietojärjestelmää. Kanta-Hämeessä perusterveydenhuollon, erikoissairaanhoidon ja osin sosiaalihuollon järjestelmänä käytetään alueellista LifeCarea. Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymällä on erillinen LifeCare-ympäristö.¹⁴³

Tietojärjestelmä voi estää sosiaalihuollon lainmukaista työtä vanhustenhuollossa

Vaikka palautteiden perusteella otan esimerkiksi nimenomaan LifeCare-tietojärjestelmän, pidän todennäköisenä, että myös muissa, terveydenhuollon käyttöön suunnitelluissa tietojärjestelmissä tulee vastaan samanlaisia ilmiöitä.

- Terveydenhuollon tietojärjestelmä ei tunne sosiaalihuollossa käytettäviä termejä, sosiaalihuollon asiakkuusprosesseja ja/tai THL:n määrittelemiä asiakirjarakenteita.
- Terveydenhuollon tietojärjestelmää käyttämällä sekä sosiaalihuoltoasian vireilletuloa että varsinkin päätöksen tiedoksiantoa koskevien pakollisten kirjausten tekeminen hankaloituu.
- Terveydenhuollon tietojärjestelmää käytettäessä ammattilainen ohjautuu käyttämään terveydenhuollossa omaksuttuja termejä, vaikka hän toteuttaa vanhusten sosiaalihuoltolain mukaisia

¹³⁹ Kunnilla – jatkossa hyvinvointialueella – on oikeus päättää, minkä tietojärjestelmätoimittajan asiakastietojärjestelmää se käyttää. Tietojärjestelmien tulee kuitenkin täyttää lakisääteiset vaatimukset, joista eräs on ns. Kanta-kelpoisuus. Vain osa tietojärjestelmistä tällä hetkellä täyttää em. vaatimuksen. Iäkkäiden palvelutehtävissä syntyvien asiakirjojen tallentaminen on aloitettava viimeistään 1.9.2024. On epäselvää, miten tämä onnistuu, sillä iäkkäitä koskevia asiakirjoja kirjataan tällä hetkellä yleisesti potilastietojärjestelmiin, jotka eivät ehkä tule olemaan ns. Kanta-kelpoisia järjestelmiä sosiaalihuollon osalta. Ks. asiakastietolaki (784/2021), 7.luku (vaatimustenmukaisuus) ja 52 § (siirtymäsäännökset)

¹⁴⁰ Kirjausvelvoite koskee sosiaalihuollon ammattihenkilöitä sekä muita asiakastyöhön osallistuvaa henkilöstöä. Akirjal 4 § 1 mom. ja 3. luku.

¹⁴¹ Nea Kosonen, materiaalit; Kansa-koulu-hanke III, 8.9.2021.

¹⁴² Kanta-palveluiden käsikirja sosiaalihuollon toimijoille 3.0. [Luettu 25.3.2022]. Saatavilla: [9.1 Asiakastietojen kirjaaminen - Kanta-palvelujen käsikirja sosiaalihuollon toimijoille - Yhteistyötilat \(yhteistyotilat.fi\)](https://www.kanta.fi/asiakastietojen-kirjaiminen-kanta-palvelujen-kasikirja-sosiaalihuollon-toimijoille-yhteistyotilat-yhteistyotilat.fi)

¹⁴³ Sosiaalihuollossa on Kanta-Hämeessä käytössä kaksi eri asiakastietojärjestelmää, Hämeenlinnassa YPH Effic ja muissa Pro Consona. Lähde: THL, Tiedosta arviointiin - tavoitteena paremmat palvelut, 9/2021. Kanta-Hämeen arviointiraportti 2020. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/sote-uudistus/sote-arviointi-ja-tietopohja/palvelujarjestelman-arviointi/arviointi-2020>

tehtäviä. Tästä esimerkkinä on ”hoitokirjauksen” tekeminen ”palveluntarpeen selvittäminen” sijasta¹⁴⁴.

Vireille tulo ja päätöksen tiedoksi antaminen pitää tehdä lakisääteisellä tavalla

Sosiaaliviranomaisen on merkittävä vanhustenhuollossa asia vireille tullee, koska vireille tulo vaikuttaa lakisääteisiin määräaikoihin.¹⁴⁵ Vireilletulo voi vanhustenhuollossa tapahtua suullisesti tai hakemuksella, mutta myös sähköisen asioinnin kautta. Vanhuksella, joka on täyttänyt 75 vuotta, on oikeus saada palveluntarpeensa selvitettyksi määräajassa.

Vanhuksen palveluntarpeen selvittäminen on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun asiakas, asiakkaan omainen tai läheinen tai hänen laillinen edustajansa on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan kunnalliseen viranomaiseen palvelujen saamiseksi.¹⁴⁶

Palveluntarpeiden selvittämisestä vastaa iäkkään henkilön tarpeiden kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammattihenkilö tai terveydenhuollon ammattihenkilö, jolla on laaja-alaista asiantuntemusta.¹⁴⁷ Arvioinnissa on otettava huomioon iäkkään henkilön fyysinen, kognitiivinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä hänen ympäristönsä esteettömyyteen, asumisensa turvallisuuteen ja lähipalvelujensa saatavuuteen liittyvät tekijät.¹⁴⁸

Vanhuspalveluita, esimerkiksi liikkumista tukevaa palvelua koskeva päätös pitää tehdä kirjallisesti.¹⁴⁹ Iäkkäällä henkilöllä on oikeus saada hänelle myönnettyt muut kuin kiireelliset sosiaalipalvelut ilman aiheetonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluttua päätöksen teosta¹⁵⁰.

Päätös pitää antaa tiedoksi viivytyksettä asianosaiselle eli pääosin asiakkaalle itselleen. Asiakkaan kannalta tiedoksi saamisen ajankohdasta käynnistyy muutoksenhakuaja. Tiedoksianto yksityishenkilölle toimitetaan henkilölle itselleen tai tämän lailliselle edustajalle.¹⁵¹

Vanhustenhuollossa päätöksen toimeenpanoon liittyvistä toimenpiteistä on tehtävä asiakasasiakirjalain mukaiset kirjaukset. Tällaisia ovat muun ohella tieto päätöksen ja siihen liittyvän muutoksenhakuajan tiedoksiannon ajankohdasta sekä tiedot päätöksen täytäntöönpanosta.¹⁵² Vanhusten kohdalla sähköinen tiedoksianto tulee arvioni mukaan harvoin kyseeseen sen vuoksi, että sähköisen päätöksen saaminen edellyttää sekä välineitä että taitoa käyttää tietoteknisiä laitteita.

Vanhustenhuollon viranomaistehtävissä toimii terveydenhuollon ammattihenkilöitä

Myös terveydenhuollon ammattihenkilö voi antaa sosiaalipalvelua eli toimia esimerkiksi vanhusten asiakasohjauksessa ja tehdä palveluntarpeen arviointeja vanhuksille.

¹⁴⁴ Vanhuspalvelulaki (980/2012), 15 §: Palveluntarpeen selvittäminen; ks. myös SHL 36 §: Palveluntarpeen arviointi.

¹⁴⁵ Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015), 14 §: Asian vireilletuloa koskeviin asiakasasiakirjoihin kirjataan henkilön tuen, huolenpidon, hoivan tai muun palvelun tarve; mahdolliset perustelut palvelun tarpeelle; asian vireille saattaja; sekä asian vireille saattamisen ajankohta.

¹⁴⁶ Vanhuspalvelulaki (980/2012) 15 § 1 mom.

¹⁴⁷ Sosiaalihuoltolaki 36 § 5 mom.

¹⁴⁸ Vanhuspalvelulaki (980/2012) 15 § 3 mom.

¹⁴⁹ Hallintolaki (434/2003), 43 §.

¹⁵⁰ Vanhuspalvelulaki (980/2012), 18 § 2 mom.

¹⁵¹ Hallintolaki (434/2003), 54 § ja 56 §. Laki sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa (13/2003), 4. luku.

¹⁵² Asiakasasiakirjalaki (254/2015), 19 § 1 mom, 1 ja 5 kohdat.

Kirjaamisen kannalta merkityksellistä ei ole henkilön ammattinimike, vaan työtehtävien sisältö. Jos terveydenhuollon ammattihenkilön työtehtäviin kuuluu sosiaalipalvelun antaminen, kaikki siihen liittyvä dokumentaatio on sosiaalihuollon asiakastietoa. Tällöin häntä koskee sosiaalihuollon kirjaamista ohjaavat säännökset samoin kuin muitakin ammattihenkilöitä.¹⁵³

Terveydenhuollon ammattihenkilö, esimerkiksi sairaanhoitaja, ei kirjaa potilastietoa, kun hän tekee vanhukselle tämän kotona sosiaalihuoltolaissa ja vanhuspalvelulaissa säädettyä vanhuksen palvelutarpeiden selvittämistä. Asiakkaalla on oikeus saada arviointiyhteenveto eli itseään koskevat sosiaalihuollon asiakastiedot asiakaslain ja julkisuuslain nojalla¹⁵⁴.

Tietooni on kuitenkin tullut, että ainakin osittain juuri LifeCaren käytön vuoksi esihenkilö antoi ammattilaiselle ohjeen kehottaa asiakasta pyytämään itseään koskevat sosiaalihuollon asiakastiedot potilaslain ja EU:n yleisen tietosuojasetuksen mukaisesti yllääkäriltä potilasarkistosta¹⁵⁵.

Pidän tämän kaltaisia puutteita vakavina, sillä asiakas ei yleensä osaa kyseenalaistaa ammattilaiselta saamia ohjeita. Mielestäni sosiaalitoimen johdon pitää huolehtia siitä, että sen antamat ohjeet mahdollistavat ammattilaisen lainmukaisen toiminnan.

Asiakirjojen ymmärrettävyys edistää asiakkaiden oikeusturvaa

Viranomaisen sosiaalihuollossa käyttämän kielen ymmärrettävyydellä on korostunut merkitys esimerkiksi tuen tarpeita selvitettäessä, asiakassuunnitelmaa laadittaessa, päätöstä tehtäessä sekä siihen oikaisua tai muutosta haettaessa. Siten kommunikoinnin esteettömyys tarkoittaa laajasti ottaen myös asiakirjakielen ymmärrettävyyttä.¹⁵⁶

Mielestäni asiakkaille annettavien asiakirjojen kieliasun selkeyteen ja tekstin jäsentelyyn pitäisi kiinnittää erittäin suurta huomiota. Lakitekstin muokkaaminen asiakkaille annettaviin asiakirjoihin on täysin mahdollista.

Mielestäni johto vastaa siitä, että sosiaalihuollon ammattilaisten käytössä olevat asiakkaille annettavat (haku)lomakkeet ja asiakastiedotteet sekä tietojärjestelmään valmiiksi tehtävät fraasilauseet ovat ulkoiselta selkeitä, virheettömiä ja sisällöltään ymmärrettäviä.

Edunvalvojen ja omaisten asema kaipaa selkeyttämistä

88-vuotias henkilö tunsu huolta siitä, kuka hänen asioitaan hoitaa sitten, kun hän ei enää itse siihen kykene. Hän kertoi asuvansa vielä itsenäisesti vuokralla ja käyttävänsä liikkumisen apuna rollaattoria. Säännöllisiä terveyskeskuskäyntejä aiheutti [kyseisenä ajankohtana] säärihaavan hoidosta. Veljen lapsi oli avustanut arjessa paljonkin ja henkilö koki haluavansa jonkinlaisen avustajan arkeensa, ei edunvalvojaa.

Edunvalvonnalla puututaan henkilöiden itsemääräämisoikeuteen. Tämän vuoksi edunvalvontaa pidetään esimerkiksi omaisten tukeen ja apuun, välitystiliin ja pankkien kanssa tehtäviin laskun maksuja

¹⁵³ Kanta-palveluiden käsikirja sosiaalihuollon toimijoille 3.0. [Luettu 25.3.2022]. Saatavilla: [9.1 Asiakastietojen kirjaaminen - Kanta-palvelujen käsikirja sosiaalihuollon toimijoille - Yhteistyötilat \(yhteistyotilat.fi\)](#)

¹⁵⁴ En arvioi tässä yhteydessä laillisen edustajan tiedonsaantioikeutta.

¹⁵⁵ Potilaslaki (785/1992) 13 § ja EU:n yleinen tietosuojasetus 15 artikla.

¹⁵⁶ HE sosiaalihuoltolaiksi 164/2014 vp., yksityiskohtaiset perustelut.

koskeviin sopimukseen nähden viimesijaisena. Omaisilla ei kuitenkaan ole samoja oikeuksia eikä samoja velvollisuuksia kuin laillisella edustajalla¹⁵⁷.

Saan usein yhteydenottoja tilanteessa, jossa ikääntynyt saattaisi tarvita useita sosiaalihuollon palveluita, mutta hänellä ei ole edunvalvojaa eikä edunvalvontavaltuutettua. Hän ei ole myöskään laatinut valtakirjaa kenellekään omien asioidensa hoitamista varten.

Eräässä tilanteessa 95-vuotiaan henkilön sisaren tytär tunsu huolta tätinsä tilanteesta. Tällä on pistochoitoinen diabetes ja jo todettu muistisairaus. Hän kuitenkin asui yksin omaisten tuella. Edunvalvojaa ei ollut eikä edunvalvontavaltuutusta ollut annettu.

Omaisiet löysivät vanhuksen hyvin heikkokuntoisena syyskuussa 2021 makaamasta kotinsa lattialta jonkinlaisen sairaustilan seurauksena. Omainen mietti omaa asemaansa ja mahdollisuutta saada tädin hoitoon omaishoidontukea.

Vanhusta koskeviin sosiaalihuollon asiakasasiakirjoihin on laitettava täysi-ikäiselle asiakkaalle määrätyn laillisen edustajan tai asiakkaan itsensä valtuuttaman henkilön nimi, yhteystiedot ja toimivalta¹⁵⁸. Täysivaltaiselle määrätty edunvalvoja käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä. Jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.¹⁵⁹

Vanhuksen palveluissa on tavallista, että tietoihin täytyy liittää asiakkaan omaisen, läheisen tai muun asiakkaan hoitoon tai huolenpitoon osallistuvan henkilön nimi, yhteystiedot ja rooli asiassa¹⁶⁰ sen vuoksi, ettei henkilöllä ole edunvalvojaa tai valtuutusta tai valtakirjaa laadittuna. Ongelmia vaikuttaa syntyvän erityisesti silloin, kun asiakkaan huolenpitoon osallistuvia omaisia on useita eikä kenellekään ole annettu valtuutusta tai edunvalvoja-asemaa.

Lisäksi vaikuttaa siltä, että edunvalvoja-asemassakaan toimiva omainen ei saa osallistua ja vaikuttaa päämiehensä – esimerkiksi puolison tai sisaruksen – hoitoon ja huolenpitoon. Kuitenkin tulkintani mukaan asiakkaan (tai potilaan) puolesta puhevaltaa käyttävällä tulee olla käytössään tiedot samassa laajuudessa kuin ne on annettava asiakkaalle tai potilaalle itselleen, jotta puhevaltaa käyttävä voi toimia päämiehensä puolesta ja tämän etujen ja tahdon mukaisesti.¹⁶¹

Sosiaaliohjaaja mietti kunnan velvollisuuksia. Kunta oli sijoittanut perhehoitoon nyt 91-vuotiaan henkilön. Perhehoitoa ei voinut enää pitää vanhuksen edun mukaisena ennen muuta terveydentilaan liittyvistä syistä.

¹⁵⁷ Laillisella edustajalla tarkoitetaan esim. holhousviranomaisen vahvistuksella toimivaa edunvalvontavaltuutettua tai käräjäoikeuden määräämää edunvalvojaa. Edunvalvoja voi olla ns. yleinen edunvalvoja tai esimerkiksi omainen, joka on antanut tehtävään suostumuksensa.

¹⁵⁸ Asiakasasiakirjalaki (254/2015), 9 § 2 mom. 3 kohta. Laillisia edustajia ovat edunvalvoja ja vahvistettu edunvalvontavaltuutettu.

¹⁵⁹ Hallintolaki (434/2003), 15 §.

¹⁶⁰ Asiakasasiakirjalaki 9 § 2 mom. 4 kohta.

¹⁶¹ Ks. esim. potilaslaki 9 § 1 mom. Potilaan laillisella edustajalla taikka lähiomaisella tai muulla läheisellä on 6 §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitettussa tapauksessa oikeus saada kuulemista ja suostumuksen antamista varten tarpeelliset tiedot potilaan terveydentilasta. Asiakaslaki 9 §. Jos asiakas ei pysty osallistumaan, on ”asiakkaan tahtoa selvitetävä yhteistyössä hänen laillisen edustajansa taikka omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa.”

Aiemmin asiakas oli itse omaisten ohella kuitenkin ehdottomasti halunnut jatkaa perhehoidossa ja kieltäytynyt selkeästi kunnan tarjoamasta tehostetusta palveluasumisesta. Oli epäselvää, kykenikö asiakas enää tosiasiallisesti päättämään ja muodostamaan mielipidettään asumisesta ja hoidon järjestämisestä.

Ammattilainen oli siis tilanteessa, jossa asiakkaan ja tämän omaisten mielipide sekä ammattilaisen näkemys asiakkaan edusta vaikuttivat olevan vastakkaiset. Käsitelmäni mukaan tällaiset tilanteet ovat hyvin tavallisia. Sosiaalihuollossa asiakkailla ei ole ehdotonta oikeutta valita hoidon järjestämistapaa tai -paikkaa. Myöskään omaisilla ei ole tällaista valintaoikeutta. Viime kädessä ratkaisun hoivan järjestämisestä tekee sosiaaliviranomainen.

Muistisairaiden hoivan tehokas valvonta on erittäin tärkeää

Eräessä tilanteessa 75-vuotias henkilö halusi tietää, voisiko sosiaaliamies auttaa häntä. Henkilö kertoi johdonmukaisesti ja selkeästi toiveistaan päästä pois nykyisestä asuinpaikastaan. Hän kertoi toivovansa kotihoidon palveluita omaan kotiinsa, josta hänet oli vastentahtoisesti siirretty nykyiseen tehostetun palveluasumisen yksikköön. Hän halusi tietää, voisiko hän mennä hoitoyksikön toimistoon ja pyytää henkilökuntaa tilaamaan taksin viemään hänet kotiin.

Asiaa henkilön luvalla selvittäessä ilmeni, että muistisairaana ei hänen oman turvallisuutensa vuoksi sallittu poistuvan asumispalveluista.

Henkilölle oli yritetty antaa kotihoidon palveluita, mutta sosiaaliviranomainen joutui turvautumaan myös poliisin virka-apuun henkilön kieltäytyessä avaamasta ovea. Sairauden tunnettomana muistisairaana henkilön tilanne oli johtanut myös tahdonvastaiseen hoitoon ns. M1 - läheteellä. Tahdonvastaisen hoidon jatkamiselle mielenterveyslain nojalla ei kuitenkaan ollut edellytyksiä, vaikka henkilö poistui oma-aloitteisesti myös sairaalan osastolta.

Kun muistisairaus on edennyt niin pitkälle, ettei muistisairas voi enää asua omassa kodissaan, hänen hoitonsa ja huolenpitonsa joudutaan yleensä järjestämään ympärivuorokautista hoivaa tarjoavissa asumispalveluissa. Muistisairaisiin kohdistetaan tehostetussa palveluasumisessa kuitenkin rajoitustoimia, joihin ei ole lainsäädäntöä.

Tilanteessa, jossa lainsäädäntöä ei ole, tulee kaikkeen rajoittamiseen suhtautua erittäin pidättyvästi. Tavallisimpia kohtaamiani rajoitustoimia ovat huoneen oven sekä hoidettavan omien kaappien ovien lukitseminen, erilaiset sidontavyöt, ns. hygieniapuku ja sängyn laitojen ylhäällä pitäminen. Nämä kaikki estävät muistisairasta toteuttamasta itsemääräämisoikeuttaan. Yöaikaiseen vaelteluun ja oman huoneen yöaikaiseen uudelleen järjestelyyn on saatettu antaa rauhoittavia lääkkeitä.

Tiedossani on, että jos lääkitys ”ei auta”, muistisairaana huoneen ovi voidaan lukita yöksi niin, ettei vanhus pääse huoneesta itse pois. Apulaisoikeusasiamies on todennut, että jos henkilökunnan määrä ei ole riittävä, asukkaan huoneen lukitseminen voi aiheuttaa jopa vakavan vaaratilanteeseen¹⁶². Minulle välittyy omaispalautteista toistuvaa huolta vanhusten asumispalveluiden henkilöstömitoituksesta.

Eri kuntien suorittama vanhusten hoivan valvonta on apulaisoikeusasiamiehen mukaan ollut usein puutteellista, eikä kunnissa ole noudatettu laissa säädettyä velvoitetta huolehtia siitä, että palveluasumisyksikössä olevalle muistisairaalle vanhukselle on nimetty omatyöntekijäksi kunnan viranhaltijana toimiva ammattihenkilö.¹⁶³

¹⁶² Ks. tarkemmin Eduskunnan oikeusasiamiehen tiedotteet 28.4.2020. [Luettu 17.3.2022].

¹⁶³ Ks. em.ratkaisu.

Hän totesi myös, ettei kunnissa ole riittävässä määrin valvottu yksittäisen muistisairaasi asiakkaan asiakassuunnitelmien ja tehtyjen päätösten toteuttamista. Hän piti mahdollisena, että asumisyksikön palvelujen laatu ei vastannut asiakkaan tarpeita siinä vaiheessa, kun asiakas muutti yksikköön, muttei aina myöskään asumisen aikana.¹⁶⁴

Muistisairaiden hoivan systemaattinen valvonta on paitsi yksikön sijaintikunnan velvollisuus myös erityäin haavoittuvassa asemassa olevien muistisairaiden henkilöiden oikeusturvan vuoksi välttämätöntä. Mielestäni valvontaan kuuluu oleellisena osana asukkaita koskevien (rajoittamistoimenpide-) kirjausten arviointi.¹⁶⁵

Asiakaslaskutuksessa on ollut suuria viiveitä muutamissa Kanta-Hämeen kunnissa

Sain useita palautteita koskien pääosin asiakasmaksulaskutuksen viiveitä Hämeenlinnassa ja Forssan hyvinvointikuntayhtymässä. Hämeenlinnassa viiveet kohdistuivat sekä vanhustenhuoltoon että vammaispalveluihin. Vammaispalveluissa ei ollut kyetty laskuttamaan asiakkailta aterioita ollenkaan kahdeksaan (8) kuukauteen¹⁶⁶.

Edunvalvontavaltuutettu ihmetteli suurta päätöksenteko- ja laskutusviivettä päämiehensä asioissa. Asiakasmaksupäätös tehostettuun palveluasumiseen oli tehty takautuvasti 4.11.2021. Uudeksi maksuksi oli määritely 1 167,02 €/kk takautuvasti 1.7.2021 lukien.

Valtuutettu ihmetteli myös, miksi kunta hyväksyi sairausvakuutuslain mukaisiin lääkkeisiin, kliinisiin ravintovalmisteisiin ja perusvoiteisiin vain 29,10 €/kk. Pelkästään syys- ja lokakuussa näihin kului keskimäärin 112 euroa kuukaudessa ja lääkekulukatto (579,78 euroa) tuli vuosittain täyteen. Vähennyksenä vuokra 542,17 €/kk oli huomioitu asianmukaisesti.

Valtuutettu ei ollut saanut tietoa myöskään siitä, että muitakin kuin sairausvakuutuslain mukaisia korvattavia lääkkeitä voi esittää vähennykseksi terveydenhuollon ammattihenkilön lausunnolla.

Hämeenlinnassa viiveet ovat olleet pitkäkestoisia ja minulle tulleiden palautteiden perusteella jatkuneet jo vuodelta 2020. Kaupunki ilmoitti keväällä 2021 verkkosivuillaan, että laskutus on viivästynyt. Verkkosivuilla pahoiteltiin tuolloin tilannetta. Hämeenlinna tiedotti verkkosivuillaan myös asiakasmaksulain muutoksesta ja uusien maksupäätösten tekemisestä.¹⁶⁷

Pidän tiedottamista asianmukaisena, mutta haluan tässä yhteydessä korostaa, että verkkosivutiedottaminen ei tavoita suurinta osaa asukkaita, joita viiveet tosiasiaa koskivat. Kirjeitse lähetettävät selkokielliset tiedotteet erityisesti vanhuksille ja heidän laillisille edustajilleen ovat välttämättömiä.

¹⁶⁴ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2020, ss. 326–327.

¹⁶⁵ Erään Kanta-Hämeessä sijaitsevan Esperin tehostetun palveluasumisen yksikön omavalvontasuunnitelmassa (versio 8/2018) todetaan, että ”rajoittamistoimista päätöksen tekee lääkäri keskusteltuaan asukkaan tai omaisen kanssa. Omaisen tai asukkaan oma toive on kirjattu selkeästi DomaCare asiakashallintajärjestelmään ja toive on käsitelty lääkärin kanssa, joka myös kirjaa tiedon asiakashallintajärjestelmään”. Mielestäni ohje ei ole täsmällinen eikä mielestäni täysin vastaa nykytilannetta myöskään kirjaamisen osalta. Uudempaa omavalvontasuunnitelmaa ei ollut verkkopalveluista saatavilla.

¹⁶⁶ Palaute annettiin minulle tammikuussa 2022.

¹⁶⁷ Verkkosivutiedote. [Luettu 28.4.2021]. [Sosiaali- ja terveystieteiden yksikön merkittäviä muutoksia 1.7 alkaen - Hämeenlinna \(hameenlinna.fi\)](https://www.hameenlinna.fi/verkkosivutiedote) Verkkosivutiedote. [Luettu 4.5.2021]. [Koti- ja asumispalveluiden asiakkaille uudet maksupäätökset - Hämeenlinna \(hameenlinna.fi\)](https://www.hameenlinna.fi/verkkosivutiedote) Verkkosivuilla kerrottiin, että kaikille on lähetetty laskun liitteenä ohje tulojen ja vähennysten ilmoittamiseksi. Määräaika tulo- ja vähennystietojen ilmoittamiseksi oli 21.5.2021.

Hämeenlinna on perustellut viiveitä asiakasmaksulain osauudistuksella, henkilöstön vaihtuvuudella ja /tai liian vähäisellä henkilöstöresurssilla ja tietojärjestelmiin liittyvillä syillä. Tästä aiheutui viivettä laskutukseen, joka tietojeni mukaan jatkui merkittävänä vielä helmikuussa 2022.

Hyvän perintätavan mukaan perinnässä ei saa aiheuttaa velalliselle tarpeetonta haittaa ja perinnässä on suhtauduttava vastuullisesti maksujärjestelyihin. Hämeenlinna pyrki tietojeni mukaan laskuttamaan enintään noin kahden kuukauden laskua vastaavan summan kerralla.

Apulaisoikeusasiamies totesi eräässä kanteluratkaisussa, että kaupunki A:n viiveet laskutuksessa ovat olleet omiaan aiheuttamaan asiakkaille haittaa, sillä asiakkaille oli tullut maksettavaksi usean kuukauden laskut kerralla. Hän arvioi lisäksi, että A:n kunnalla on ollut velvollisuus hoitaa asiakasmaksujen laskutus ja perintä myös poikkeuksellisessa tilanteessa siten, ettei hyvän hallinnon suhteellisuusperiaate ja asiakkaiden yhdenvertaisen kohtelun periaate vaarannu.

Apulaisoikeusasiamies korosti lisäksi, että kunnalla on laskutuksen viiveiden asiakkaille aiheuttamien vaikutusten lieventämiseksi velvollisuus viipymättä ilmoittaa asiakkaille ennalta tiedossa olevista mahdollisista laskutuksen viivästyksistä, varata riittävä maksuaika ja sopia tarpeen mukaan maksusuunnitelmista.¹⁶⁸

Tietojärjestelmäsyillä tai henkilöstöresurssien puutteilla ei voi perustella menettelypuutteita

Laillisuusvalvonnassa on toistuvasti todettu, että tietojärjestelmien käyttöönottoon liittyvillä syillä ei voida perustella poikkeamista hyvän hallinnon ja oikeusturvan viranomaismenettelyille asettamista vaatimuksista¹⁶⁹. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on vakiintuneesti myös todettu, että henkilöstövoimavarojen vähäisyydellä ei voida perustella viranomaistoiminnassa tapahtuvia oikeudenloukkauksia.¹⁷⁰

Hallinnolliset tehtävät tulee organisoida siten, että asiakkaat saavat asianmukaisesti ja viivetyksettömästi palveluita samalla, kun viranomaisen ja sen palveluksessa oleva voi suorittaa tehtävänsä tuloksellisesti. Asianmukaisuus ja viivetyksettömyys edellyttää riittävää henkilöstön määrää ja käytössä olevien tiedollisten, taloudellisten ja menettelyihin liittyvien voimavarojen riittävyttä.

Minulle välittyi, että Hämeenlinnassa tehdyissä maksukyvyyn mukaan määräytyvissä asiakasmaksupäätöksissä oli viiveiden lisäksi myös puutteita ja virheellisyyksiä. Tiedossani on, että määriteltyihin asiakasmaksuihin tehtiin useita maksun tarkistamista, alentamista ja poistoa koskevia pyyntöjä vuoden 2021 aikana. Tiedossani on, että osa niistä oli edelleen maaliskuussa 2022 ratkaisematta.

2.6. Omaishoito

Omaishoidolla tarkoitetaan vammaisen, vanhuksen, tai sairaan henkilön hoidon ja huolenpidon järjestämistä kotiooloissa omaisen tai muun hoidettavalle läheisen henkilön avulla. Laajasti ottaen omaishoitaja on henkilö, joka pitää huolta perheenjäsenestään tai muusta läheisestään, joka sairaudesta, vammaisuudesta tai muusta erityisestä hoivan tarpeesta johtuen ei selviydy arjestaan. Hoidettava voi olla lapsi tai aikuinen.

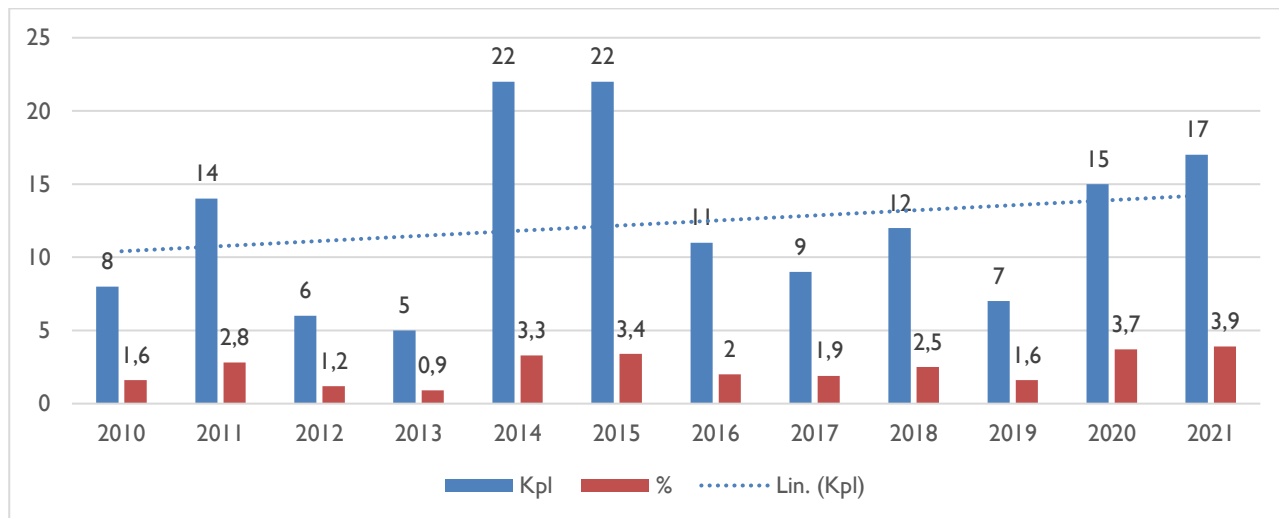
¹⁶⁸ Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 5.5.2021, dnro EOAK/3101/2020. Saatavilla: [Palveluasumisen asiakasmaksujen määrääminen ja niiden perintä \(oikeusasiamies.fi\)](#)

¹⁶⁹ Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 30.8.2021, dnro EOAK/5591/2020. Saatavilla: [Sukuselvitysten toimitusaika \(oikeusasiamies.fi\)](#)

¹⁷⁰ Em. ratkaisu.

Olen tarkastellut omaishoidon tuen ilmiötä aiemmissa selvityksissäni¹⁷¹.

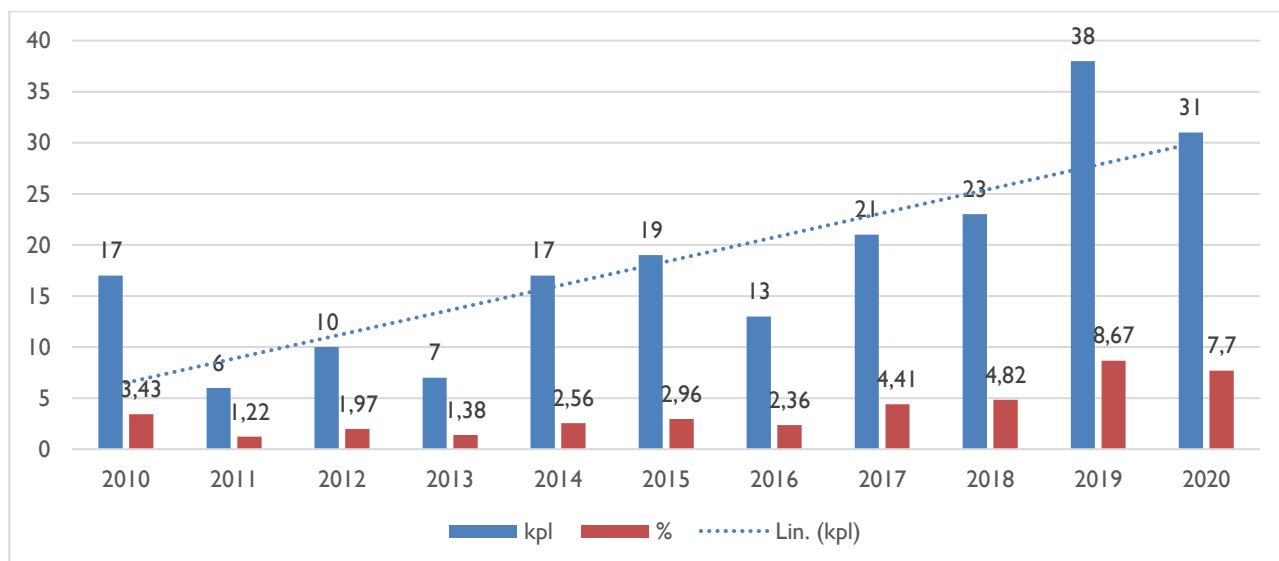
Kuvio 9: Omaishoidon tukea koskevat yhteydenotot sosiaaliamiehelle vuosina 2010–2021, kpl ja %

2.7. Asiakkaan tiedolliset oikeudet, tietosuoja sekä kirjaaminen

Arvioin tässä luvussa yhteydenottoja, joissa on kysymys asiakkaan oikeudesta tutustua itseään koskeviin tai laillisen edustajan alaikäistä lastaan tai täysi-ikäistä päämiestään koskeviin asiakastietoihin. Voin arvioida myös viranomaisen menettelyä asiakastietojen käsittelyyn, asiakastietojen kirjaamiseen ja luovuttamiseen liittyen. Kirjaamista koskevia palautteita on lisääntyvästi.

Kuvio 10: Tietojen käsittelyyn liittyvien yhteydenottojen kehitys vuosina 2010–2021, kpl ja % kaikista yhteydenotoista

¹⁷¹ Ks. esim. sosiaaliamiehen vuotta 2019 koskeva selvitys, s. 42–44.

Henkilötietojen oikea käsittely on oleellinen osa ammatillista osaamista

Sosiaalitoimi käsittelee ja hallinnoi huomattavaa määrää erilaisia salassa pidettäviä henkilötietoja. Selainen tietotaito, jota näiden henkilötietojen käsittely edellyttää on apulaisoikeusasiamiehen näemyksen mukaan olennainen osa sosiaalitoimen tehtävää ja sitä ammatillista osaamista, jota sosiaalitoimelta voidaan edellyttää.¹⁷²

Käsitykseni on yhä, että sosiaalihuollossa toimivilla ammattilaisilla on puutteita asiakkaan tiedollisten oikeuksien toteuttamisessa, salassapidettävien tietojen käsittelyssä ja henkilötietojen kirjaamisessa.

Omaisten tiedolliset oikeudet ovat epäselviä hoivayksiköissä

Tytär halusi tietää, onko hänellä oikeutta saada uudesta hoitopaikasta sopimiseksi 69 – vuotiasta isäänsä koskevia välttämättömiä asiakas- ja potilastietoja. Omaiset olivat järjestämässä isälleen uutta hoitopaikkaa toiselta paikkakunnalta ilman kunnan apua. Yksityinen hoivayksikkö vetosi tietosuojaan ja siihen, etteivät he voi antaa mitään tietoja, koska asiakas oli kunnan sosiaalitoimen sijoittama.

Isällä oli aivoinfarktin jälkitila, mutta hän pystyi ymmärtämään, kun hänelle puhuttiin hitaasti ja lyhyitä lauseita. Puheen tuoton ongelmista huolimatta hän pystyi ilmaisemaan käsityksensä. Hänellä oli taloudellisiin asioihin yleinen edunvalvoja. Tyttärellä oli isän laatima valtakirja, mutta se ei kattanut asiakas- ja potilastietojen saamista. Utta valtakirjaa isä ei enää pystynyt laatimaan. Tytär halusi tietää, riittääkö isän suullinen lupa yksikön henkilökunnan edustajan läsnä ollessa siihen, että tyttärille voi kertoa välttämättömiä asumisyksikössä olevia ja laadittuja asiakas- ja potilastietoja, käytännössä päivittäiskirjauksia.

Saan kuvatun kaltaisia yhteydenottoja usein. Minulla ei ole toimivaltaa arvioida, oliko hoivayksiköllä kuvatussa tilanteessa oikeus antaa välttämättömiä tietoja omaisille suoraan. Tai olisiko yksikön edustajan pitänyt kääntyä vanhuksen sijoittaneen kunnan puoleen ja selvittää sieltä asiaa.

Asiakkaan sijoittava kunta on kaikkien yksityisessä hoivayksikössä syntyvien ja laadittavien sosiaalihuollon asiakastietojen ja sosiaalihuollon potilastietojen rekisterinpitäjä. Ts. viime kädessä kunta määrittelee, millä tavoin hoivayksikössä syntyviä salassa pidettäviä henkilötietoja luovutetaan.

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoja asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään. Milloin asiakkaalla ei ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa suostumuksella.¹⁷³ Pidän kuitenkin todennäköisenä, ettei ainakaan yleisen edunvalvojan työssä juurikaan pysty arvioimaan annettavan suostumuksen merkitystä tai päämiehen mielipiteen muodostamiskykyä.

Kun palveluntuottaja antaa sosiaalipalveluja kunnan lukuun, palveluntuottaja vastaa paitsi asiakastietojen kirjaamisesta ja tallentamisesta kunnan lukuun myös EU:n yleisessä tietosuojasetuksessa ja julkisuuslaissa säädettyjen asiakkaan oikeuksien toteuttamisesta yhdessä kunnan kanssa. Kunnan ja palveluntuottajan on sovittava tarkemmin asiakkaan oikeuksien toteuttamisesta sekä muista tietosuojasetuksen 28 artiklassa tarkoitetuista seikoista.¹⁷⁴

¹⁷² Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2020, s.321.

¹⁷³ SHAL (812/2000), 16 §.

¹⁷⁴ Asiakastietolaki (784/2021), 5 §. Laki tuli voimaan 1.11.2021. Se kumotaan, jos uusi esitetty asiakastietolaki tulee voimaan.

Minulle on välittynyt, että nimenomaan asiakkaiden tai heidän laillisten edustajiensa tiedollisten oikeuksien käytännön toteuttamisessa on puutteita, kun hoivaa ja huolenpitoa tuotetaan kunnan tai kuntayhtymän lukuun eli ostopalveluna.

Yksityinen hoivayksikkö ei mielestäni voi kategorisesti tulkita, että mitään sosiaalihuollon henkilötietoja ei koskaan anneta kenenkään asukkaalle tai lailliselle edustajalle. Mielestäni hoivayksiköissä on aina ensin huolellisesti arvioitava, kykeneekö asukas ymmärtämään käsiteltävän asian ja antamaan itse suostumuksensa tiedon luovuttamiseen esimerkiksi omaiselle. Tämä voi vaatia lääketieteellistä arviota.

Erikseen on sosiaalihuollon viranomaiselle – so. kunnalle – säädetty oikeus antaa salassa pidettäviä tietoja muulle henkilölle tai yhteisölle, jos tiedon antaminen on välttämätöntä asiakkaan sosiaalihuollon toimenpiteen toteuttamiseksi ja henkilö, jota salassa pidettävä tieto koskee, on hoidon ilmeisessä tarpeessa terveytensä vaarantumisen vuoksi eikä hoitotoimenpiteitä voida muutoin toteuttaa.¹⁷⁵

Hoivayksikössä tapahtuva asiakaspostin avaaminen ja puheluiden kuuntelu

Omainen ihmetteli 87-vuotiaan setänsä hoivan toteuttamista. Hän oli saanut palvelusetelin Esperin hoivayksikköön. Omainen kertoi sedän olevan hyvin ”skarppi”, vaikka fyysisen toimintavajeen vuoksi hoivaa tarvitsikin. Omainen kertoi setänsä kokevan, että hän on ”kuin vankilassa ja häneltä on viety ihmisoikeudet”.

Sedän kertoman mukaan hänen puheluitaan kuunnellaan ja kaikki hänelle tulevat kirjeet avataan, vaikka setä pystyy ne itse avaamaan. Sedän kertoman mukaan hoivayksikön johtaja olisi katsonut hänen pankkitietojaan huoneessa käydessään ja todennut ne nähtyään, että ”et sitten olekaan tyhjätasku”.

Kyseiseen Esperin yksikköön kohdistui useita eri asiakas- ja omaispalautteita, joissa kuvatus tilanteen lisäksi kuvattiin kohtuuttomiksi koettuja koronaan liittyviä toimenpiteitä, ruoan heikkoa laatua ja makua sekä toistuvia viiveitä asukkaalle palvelutarpeisiin, esim. vaipan vaihtoon, vastaamisessa. Minulle välittyi myös vahvaa asenteellisuutta eräästä yksikön edustajan antamasta muistutusvastauksesta. Yksittäinen palaute kuvasi hoivayksikön asukkaalle kuolemasta kertomisessa noudatettua epä johdonmukaisuutta. Ilmoitin yksikön sijaintikunnalle palautteista.

Saan palautetta erityisesti ostopalveluyksiköiden puutteellisesta yksityisyydensuojan ja esimerkiksi puhelin- ja kirjesalaisuuden tuntemuksesta. Pidän tällaisia palautteita erittäin vakavina. Minulle on välittynyt, että joskus toistuvatkaan kunnan tai kuntayhtymän tekemät selvityspyynnöt tai valvontakäynnit eivät riitä korjaamaan yksikön toimintaa. Pidän mahdollisena, että toimintapuutteiden juuri-syyhen, hoivakulttuurin muuttamiseen, ns. perinteinen valvonta ei riitä.

Tiedoksi antaminen tavallisella kirjeellä ei riitä kaikissa tilanteissa

Huoltajalle oli tehty lastensuojelulain nojalla yhteydenpidon rajoituspäätös kahteen alaikäiseen lapseen nähden. Päätös oli tehty 17.6.2021 ja laitettu postin kuljetettavaksi ns. tavallisella kirjeellä 18.6. Päätös saavutti huoltajan vasta 30.6.2021. Huoltaja kertoi asiaa tiedustellesani, että minkäänlaista lastensuojelun postia ei lähetetä hänelle koskaan saantitodistuksella.

Yhteydenpidon rajoittamispäätöksellä puututaan yksityiselämän ja perhe-elämän suojaan. Sillä on siis merkittäviä oikeusvaikutuksia vanhemmalle ja lapsille. Huoltaja voi valittaa yhteydenpidon rajoituspäätöksestä hallinto-oikeuteen tietyssä määräajassa. Tavallisella kirjeellä lähetettävään päätökseen ei

¹⁷⁵ SHAL (812/2000), 17 § 4 mom.

tule merkintää siitä, milloin se tosiasia on saapunut vastaanottajalle. Enintään 30 vuorokauden muutoksenhaku-aika kuitenkin alkaa kulua tiedoksisaannista¹⁷⁶.

Tiedoksianto on hallintolain mukaan toimitettava saantitodistusta vastaan, jos se koskee velvoittavaa päätöstä, jonka tiedoksisaannista alkaa kulua muutoksenhaku-aika tai muu vastaanottajan oikeuteen vaikuttava määräaika. Saantitodistusta voidaan käyttää myös, jos se on muusta syystä tarpeen asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi. Saantitodistuksesta on käytävä ilmi tiedoksiannon toimittaja ja vastaanottaja sekä tiedoksisaannin ajankohta.¹⁷⁷

Mielestäni kunnissa on annettava yksiselitteiset ohjeet niistä tilanteista, joissa sosiaaliviranomaisen on käytettävä todisteellista tiedoksiantoa eli lähetettävä kirje postitse saantitodistusta vastaan.

Harhaanjohtavat merkinnät heikentävät asiakkaiden oikeusturvaa

Huoltaja oli saanut kunnan sivistysjohtajalta päätöspöytäkirjan otteen, joka koski hänen alakäistä lastaan. Päätöksen esittelijäksi oli merkitty varhaiskasvatuspäällikkö. Huoltaja ihmetteli erityisesti päätökseen merkittyä "tiedoksianto" -kohtaa.

Sen mukaan "pöytäkirja on yleisesti nähtävillä päätöksentekopäivänä". Huoltaja kääntyi kunnan sosiaali- ja terveystieteiden vastaviranomaisen esimiehen puoleen, joka epäili kyseessä olevan valmis päätöspohja. Sivistysjohtajan mukaan "vika on ohjelmassa" eikä sivistysjohtajan päätös päätyisi kunnan ilmoitustaululle "yleisesti nähtäväksi". Kunta käytti samaa tietojärjestelmässä olevaa päätöspohjaa myös iltapäiväkerhon ja koulunkäyntiavustajan myöntämistä koskevissa asioissa.

Myös tässä tilanteessa minulle välittyi, että kunta -viime kädessä kunnanvaltuusto ja kunnan hallitus – ei ollut huolehtinut siitä, että kunnan käyttämät tietojärjestelmät soveltuvat käsiteltävään asiaan ja että tietojärjestelmiin on syötetty riittävät ja oikeat tiedot esimerkiksi tiedoksiantotavasta ja muutoksenhakuoikeudesta.

Mielestäni kunnan edustaja ei voi perustella virheellistä ja harhaanjohtavaa tiedoksiantotapaa tietojärjestelmällä ja käytetyllä ohjelmalla. Todettakoon vielä, että varhaiskasvatuspalvelut kuuluvat sosiaaliviranomaisen tehtäväkenttään¹⁷⁸.

Terveystieteiden potilaiden tiedonsaantioikeus ei aina toteudu

Ikääntynyt, itsenäisesti asunut 74-vuotias henkilö ihmetteli kovasti perusterveydenhuollon lääkärin toimintaa. Lääkäri oli asiakkaan luona käytyään laatinut hoitoyhteenvedon, mutta toimittanut sen henkilön omaiselle keskusteltuaan tämän kanssa ensin puhelimitse.

Henkilön mukaan lääkäri ei kysynyt mitään suostumusta asiakkaalta itseltään tämänkaltaiseen menettelyyn eikä henkilö allekirjoittanut mitään suostumusasiakirjaa. Omakantaa hän ei osannut eikä voinut käyttää.

Vaikka henkilöllä oli ollut masennusta, hän ei ollut edunvalvonnassa eikä omasta mielestään millään tavoin oikeustoimikelvoton. Hän oli jäänyt käsitykseen, että häntä koskevat potilastiedot oli luovutettu omaiselle täysin perusteetta siitäkkin huolimatta, että omaisen oli merkitty potilastiedoissa "lähiomaiseksi". Henkilö pääsi itse tutustumaan hoitoyhteenvedon vasta omaisen luona käydessään. Hoitoyhteenvedo paljastui "ällistyttävän pitkäksi".

¹⁷⁶ Hallintoprosessilaki (808/2019), 13 § 2 mom.

¹⁷⁷ Hallintolaki (434/2003), 60 § 1 mom.

¹⁷⁸ Varhaiskasvatuslaki (540/2018), 53 § ja 54 §.

Vaikka en voi arvioida tapausta tarkemmin, pidän asiakkaan esiin nostamaa asiaa erittäin huolestuttavana.

Minulle tuli useita palautteita, joiden perusteella vaikuttaa siltä, etteivät potilaat saaneet hoitoyhteenvetoa itselleen kirjallisesti. Erikoissairaanhoidossa tai perusterveydenhuollossa asioineet asiakkaat (tai heidän lailliset edustajansa) eivät saaneet terveydenhuollon hoitojaksosta tai hoidon tarpeen arviointijaksosta oma-aloitteisesti hoitoyhteenvetoa, vaan sitä piti erikseen pyytää.

Esimerkiksi eräästä perusterveydenhuollon yksikössä hoidettavana ollutta monisairasta ohjattiin käyttämään Omakantaa, mitä hän ei osannut tehdä. Näin tunnutaan toimivan myös sosiaalihuollon asumispalveluissa. Tiedossani on, että edunvalvontavaltuutettua oli toistuvasti ohjattu käyttämään Omakantaa, mitä hän ei voi päämiehensä kohdalla tehdä.

Omakanta on sähköinen verkkopalvelu, joka näyttää terveydenhuollon kirjaamia tietoja potilaasta ja hänen lääkityksestään. Tiedot ovat sähköisessä potilastiedon arkistossa. Sosiaalihuollon asumispalveluissa syntyviä potilastietoja ei saa liittää potilastiedon arkistoon. Toistaiseksi edunvalvojat eivät voi asioida täysi-ikäisen päämiehen puolesta Omakannassa. Valtuutusta ei voi myöskään tehdä henkilö, jolla ei ole sähköisiä tunnistautumisvälineitä.¹⁷⁹

Potilasasiakirja-asetuksen mukaan yhteenveto potilaalle annetusta hoidosta jatkohoito-ohjeineen tulee toimittaa potilaalle sekä jatkohoitopaikkaan tai muuhun paikkaan, josta on potilaan kanssa sovittu, potilaan suostumuksen mukaisesti ja viipymättä. Yhteenveto tulee myös kiireettömässä tapauksessa lähettää viiden vuorokauden kuluessa hoidon päättymisestä. Säädetystä määräajasta voidaan poiketa vain erityisestä syystä.¹⁸⁰

2.8. Sosiaaliasiamiehen kehittämisehdotukset

Tämän selvityksen perusteella esitän Kanta-Hämeen hyvinvointialuevalmistelussa huomioon otettavaksi seuraavaa:¹⁸¹

- 1. Lastensuojelun edunvalvonta järjestetään ja koordinoidaan koko hyvinvointialueen tasoisesti ja/tai perustetaan tätä varten oma yksikkönsä ja nimetään esihenkilö vastaamaan toiminnasta.*
- 2. Lastensuojelun itsenäistymisvarojen hallinnointi organisoidaan yhteneväisesti koko hyvinvointialueen tasoisesta ja nimetään esihenkilö vastaamaan toiminnasta. Laaditaan yksityiskohtaiset menettelytapaohjeet itsenäistymisvarojen kerryttämisestä, tilien perustamisesta, elatusavun vahvistamiseen liittyvistä toiminnoista, lapselle tulevien etuuk-sien tai muiden tulojen hakemisesta, varojen tilityksistä ja seurannasta sekä muista varojen hallinnointiin liittyvistä toimenpiteistä sekä riskien hallinnasta.*
- 3. Lasten ja aikuisten perhehoitoa koordinoidaan, ohjataan ja valvotaan johdonmukaisesti ja systemaattisesti koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen alueella. Nimetään esihenkilö vas-taamaan kaikkien ikäryhmien perhehoidon organisoinnista Kanta-Hämeen hyvinvointialu-eella.*

¹⁷⁹ Kanta.fi-verkkosivusto. [Luettu 26.3.2022]. Saatavilla: [Täysi-ikäisen puolesta asiointi - Kansalaiset - Kanta.fi](https://www.kanta.fi/tyydytyksellisyys/tyydytyksellisyys-asiointi-kansalaiset-kanta-fi)

¹⁸⁰ Potilasasiakirja-asetus (298/2009) 8 § 3 mom.

¹⁸¹ En esitä ehdotuksia Pirkanmaan hyvinvointialueelle kuuluvien Akaan ja Urjalan osalta.

Perhehoitoyksikkö Kanervan asemaa vahvistetaan siten, että Kanervalla on oikeus tehdä ja lakkauttaa kaikki perhehoidon toimeksiantosopimukset ja huolehtia kaikista niihin liittyvistä toimenpiteistä, ohjeistuksista, seurannasta ja riskien hallinnasta.

Huolehditaan siitä, että Perhehoitoyksikkö Kanervan henkilöstömitoitus ja henkilöstön pohjakoulutus riittää vastaamaan sopimusjuridiikkaan liittyvistä ja muista tarvittavista perhehoidon organisointiin liittyvistä toimista koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen alueella.

4. *Nimetään koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen alueelle yksi yhteinen asiantuntijaryhmä, jolla on käytössään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus kehitysvammaisten vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seuranta varten. Asiantuntijaryhmän toimivalta ulotetaan koskemaan kaikkia niitä hoivayksiköitä, joilta nykyiset kunnat hankkivat ostopalvelusopimuksiin perustuen palveluita. Moniammatilliset asiantuntijoiden konsultaatiopalvelut tulisi olla käytössä kehitysvammaisen henkilön hoito- ja kuntoutussuunnitelmaa sekä itsemääräämisoikeussuunnitelmaa päivitettäessä.*
5. *Organisoidaan koko Kanta-Hämeen hyvinvointialueen tasoisesti kaikkien sosiaalihuollon (osto)palveluiden ohjaus ja valvonta ja nimetään sille esihenkilö sekä riittävästi suunnitelmallista valvontaa tekeviä henkilöitä. Esitän, että sosiaalihuollon asiakastyössä olevien ammattilaisten tehtävien tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi valvonnasta vastaisivat erikseen valvontaan nimetyt henkilöt, joiden toimivalta riittäisi sekä palveluntuottajien aktiiviseen ohjaukseen ja vuoropuheluun että tarvittaessa myös ostopalvelusopimusten purkamiseen.*
6. *Huolehditaan siitä, että Kanta-Hämeen hyvinvointialueen vanhusten sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa käytetään asiakastietojärjestelmää, joka kykenee vastaamaan sosiaalihuollon omiin, terveydenhuollosta poikkeaviin, lainsäädännöllisiin, dokumentaatioon liittyviin ja terminologisiin vaatimuksiin. Varmistetaan vanhusten palveluiden viranomaistyössä kattava (gerontologisen) sosiaalityön asiantuntemus ja harkitaan täydennyskoulutuksen käynnistämistä esimerkiksi kirjaimiseen ja tietosuojaan liittyen. Varmistetaan kaikin keinoin, että kaikkien sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen määrittely, päätöksenteko, laskutus ja perintä organisoidaan tehokkaasti ja tuloksellisesti huomioiden palveluita käyttävien oikeusturva ja organisaation riskien hallinta. Esitän, että vanhustenhuollon ostopalveluiden valvontaan luodaan edellä, kehitysvammahuollossa kuvaamani ohjaus- ja valvontarakenne.*

3 KUNTAKOHTAISET TIEDOT

3.1. Akaa ja Urjala

Akaa

Vuonna 2021 Akaata koskien yhteydenottoja tuli yhteensä 57 (54 vuonna 2020). Näistä 18 oli isäntäkuntavastuisia. Henkilöstön yhteydenottojen osuus on noin 14 prosenttia.

Kunnan lastensuojelua näistä koski 8, perheoikeudellisia asioita 2 ja lapsiperheiden sosiaalityötä 1. Työikäisten palveluita koski 4 yhteydenottoa. Vammaispalveluita koski 5 ja kehitysvammahuoltoa 1 yhteydenotto. Vanhustenhuoltoa koski 6 ja ikäihmisten kotihoitoa 4 yhteydenottoa. Omaishoitoa koski 2 yhteydenottoa. Täydentävää toimeentulotukea yhteydenotoista koski 3 ja Kelan perustoimeentulotukea 1 yhteydenotto. Muita kuin sosiaalihuoltoa koskevia yhteydenottoja oli 6.

Akaa ja Urjala muodostavat yhteistoiminta-alueen, jossa Akaa vastaa Urjalan puolesta ikäihmisten palveluista, omaishoidosta sekä vammais- ja kehitysvammahuollosta. Akaan isäntäkuntana tuottamista palveluista vammaispalveluita koski 10, vanhuspalveluita 3 (kotihoitoa 1) ja omaishoidon tukea 5 yhteydenottoa. Isäntäkuntavastuisia yhteydenottoja oli verraten paljon – noin 32 prosenttia (noin 20 prosenttia vuonna 2020) kaikista Akaaseen kohdistuneita palautteista.

Urjala

Akaa vastaa Urjalan puolesta ikäihmisten palveluista, omaishoidon tuesta ja vammais- ja kehitysvammahuollosta. Urjalalaisten näitä sektoreita koskevat yhteydenotot tilastoituvat Akaalle.

Urjalaa koskien tuli yhteensä 20 (7 vuonna 2020) yhteydenottoa vuonna 2021. Näistä lastensuojelua koski 9, varhaiskasvatusta 3, perhesosiaalityötä 2, työikäisten palveluita 1, täydentävää toimeentulotukea 2, perheoikeudellisia asioita 1 sekä Kelan perustoimeentulotukea 2.

3.2. Hattula

Hattulasta yhteydenottoja tuli vuonna 2021 yhteensä 18 (17 vuonna 2020). Näistä vammaispalveluja koski 8, työikäisten palveluita 1, perheoikeudellisia palveluita 1 ja Kelan perustoimeentulotukea 3 sekä sosiaalihuollon ulkopuolisia asioita 5.

3.3. Hämeenlinna

Hämeenlinnasta yhteydenottoja tuli vuonna 2021 yhteensä 130 (165 vuonna 2020). Kokonaisyhteydenottomäärässä on tapahtunut selvää laskua. Hämeenlinnassa korostuivat ilmiöinä vammais- ja kehitysvammahuollon erityiskysymykset sekä vanhusten ja vammaisten asiakasmaksuja koskeva päätöksenteko sekä laskutus.

Taulukko 2: Asiatapahtumien määrä eri toimintasektoreilla vuosina 2015–2021.

	Toimeentulotuki	Lastensuojelu	Lastenhuolto ja tapaaminen /elatusasiat/ varhaiskasvatus /lapsiperheiden kotipalvelu/ lapsiperheiden sosiaalityö	Vanhustenhuolto ja ikääntyneiden kotihoito	Vammaispalvelut / kehitysvammahuolto	Omaishoito	Muu sosiaalihuolto (esim. aikuissosiaalityö; päihde- ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut; kuntouttava työtoiminta)	Muut, ei sosiaalihuoltoa	Yhteensä
Vuosi 2017	30, joista 29 koski Kelaa	24	4	21	25	2	25	26	157
Vuosi 2018	28, joista 13 koski Kelaa	30	2	14	19	1	27	15	136
Vuosi 2019	43, joista 36 koski Kelaa	39	5	27	18	2	18	24	176
Vuosi 2020	29, joista 14 koski Kelaa	39	9	26	19	6	17	20	165
Vuosi 2021	16, joista 12 koski Kelaa	23	8	20 ¹⁸²	25	6	16	16 ¹⁸³	130

3.4. Janakkala

Janakkalasta tuli 30 yhteydenottoa vuonna 2021 (14 vuonna 2020). Näistä lastensuojelua koski 5, perhepalveluita 1, vanhustenhuoltoa 5, vammaispalveluita 5, mielenterveyskuntoutujien asumispalveluihin liittyviä ilmiöitä 3, omaishoidon tukea 1, varhaiskasvatusta 1, työikäisten sosiaalipalveluita 1 ja täydentävää toimeentulotukea 1 yhteydenotto. Sosiaalihuoltoon kuulumattomia yhteydenottoja tuli yhteensä 7.

3.5. Hausjärvi

Hausjärveltä tuli yhteensä 28 (42 vuonna 2020) yhteydenottoa. Näistä lastensuojelua koski 8, aikuisten sosiaalityötä ja -ohjausta sekä kuntouttavaa työtoimintaa 3, vanhuspalveluita 4, perhepalveluita 3, varhaiskasvatusta 2, vammais- ja kehitysvamma palveluita 1, perheoikeudellisia asioita 4 ja perheneuvolatoimintaa 1 yhteydenotto. Kelan perustoimeentulotukea koski 1 yhteydenotto. Sosiaalihuoltoon

¹⁸² Vanhustenhuolto 15, ikääntyneiden kotihoito 5.

¹⁸³ Aikuisten sosiaalityö- ja ohjaus 10, mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut 5 ja päihdehuolto 1.

kuulumattomia yhteydenottoja tuli 1. Henkilöstön yhteydenottojen osuus kaikista yhteydenotoista on noin 11 prosenttia.

3.6. Loppi

Lopelta tuli vuonna 2021 yhteensä 21 (13 vuonna 2020) yhteydenottoa. Lastensuojelua yhteydenotoista koski 10, vanhustenhuoltoa 2, sosiaalityötä- ja ohjausta 1, kehitysvammahuoltoa 1 ja täydentävää toimeentulotukea 2 yhteydenottoa. Sosiaalihuoltoon kuulumattomia yhteydenottoja oli 2. Kaikista yhteydenotoista 52 prosenttia tulee henkilöstön jäseniltä, mitä arvostan kovasti.

3.7. Riihimäki

Riihimäeltä yhteydenottoja tuli 35 vuonna 2021 (50 vuonna 2020). Näistä lastensuojelua koski 9, perheiden sosiaalipalveluita 1 ja perheoikeudellisia palveluita 1 yhteydenotto. Aikuisten sosiaalityötä ja -ohjausta koski 1, mielenterveyskuntoutujien asumispalveluita 2 ja päihdehuoltoa 1 yhteydenotto. Vanhustenhuoltoa koski 6, kotihoitoa 2, omaishoidon tukea 1 ja kehitysvammahuoltoa 1 yhteydenotto. Täydentävää toimeentulotukea koski 5 ja Kelan perustoimeentulotukea 1 yhteydenotto. Sosiaalihuollon ulkopuolisia asioita koski 4 yhteydenottoa.

3.8. Forssan seudun hyvinvointikuntayhtymä

Kuntayhtymän jäsenkunnat ovat Forssa, Humppila, Jokioinen, Tammela ja Ypäjä. Pikassos alkoi tuottaa palvelua kuntayhtymälle 12.9.2016 lukien. Yhteydenottoja tuli yhteensä 65 (29 vuonna 2020), joista Forssan kohdistui 33 (16), Humppilaan 3 (2), Jokioisiin 9 (4), Tammelaan 13 (6) ja Ypäjään 7 (1).

Lastensuojelua yhteydenotoista koski 11 (11), perheoikeudellisia asioita 1 (2), lapsiperheiden sosiaalityötä 3 (1) ja lapsiperheiden kotipalvelu 1 yhteydenotto. Vanhustenhuoltoa koski 8 (4) ja ikääntyneiden kotihoitoa 6 (4) yhteydenottoa. Vammaispalvelua koski 8 (1) ja omaishoidontukea 2 (1) yhteydenottoa. Työikäisten sosiaalipalveluita koski 4 (2) ja täydentävää toimeentulotukea 6 yhteydenottoa. Sosiaalihuoltoon kuulumattomia yhteydenottoja oli 11. Nämä koostuivat terveydenhuoltoon, ulosottoon ja edunvalvontaan liittyvistä yhteydenotoista.

SOSIAALIALAN SILLANRAKENTAJA

HÄMEENLINNA Sorsanpolku 2 B, 13210 Hämeenlinna

TAMPERE Åkerlundinkatu 2 A, 33100 Tampere

PORI Yrjönkatu 15 A, 28100 Pori

www.pikassos.fi